

รายงานการวิจัย
บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง
ในระบอบประชาธิปไตย

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (ณัฐพงศ์ คำมาก)

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย
บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง
ในระบอบประชาธิปไตย

THE ROLE OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY AND
DEMOCRATIC CITIZENSHIP DEVELOPMENT

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (ณัฐพงศ์ คำมาก)

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ในรูปแบบการวิจัย R&D โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูป/คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 12 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท และตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลโดยใช้เทคนิคสามเส้า แล้วนำเสนอเชิงพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า 1) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (1) สถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จากอดีตยังไม่ปรากฏชัด เนื่องจากมหาวิทยาลัยจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาเล่าเรียนวิชาทางธรรมเป็นหลัก (2) บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (3) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยคำนึงถึงหลักความเสมอภาค หลักสิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ หลักนิติธรรม หลักการใช้เหตุผล หลักการมีส่วนร่วมทางการเมือง (4) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เป็นลักษณะของความเป็นหุ้นส่วนทางการเมือง มหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาจะนำหลักธรรมไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเมืองได้เป็นอย่างดี 2) การสร้างแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องดำเนิน ได้แก่

ขั้นที่ 1 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาสมควรที่จะต้องเอาวิชาการด้านพระพุทธศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม จึงเกิดเป็น **แนวทางบทบาทวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) พุทธบูรณาการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 3) วิถีปฏิบัติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ขั้นที่ 2 เป็นการพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากการเห็นรากเหง้าของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อันแสดงถึงมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา ที่จะต้องบูรณาการสหวิทยาการในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ นำมาสู่การเกิดเป็น **แนวทางบทบาทวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การให้ความรู้ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) การพัฒนาวิถีด้านจิตใจความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 3) การพัฒนาวิถีด้านพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ขั้นที่ 3 การดำเนินการของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยดังกล่าวมีการใช้ทั้งหลักการทางพระพุทธศาสนาและหลักการประชาธิปไตยในการพัฒนาความเป็นพลเมือง จึงทำให้คาดการณ์ได้ว่า **แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** จะต้องเกิดจากการผสมผสานความร่วมมือทั้งภายในมหาวิทยาลัยและหน่วยงานภายนอกมหาวิทยาลัย ซึ่งจะต้องขับเคลื่อนการพัฒนาไปพร้อมกันในหลากหลายมิติ ประกอบด้วย 1) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง 2) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความสนใจทางการเมือง 3) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย 4) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้)

คำสำคัญ : บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, การพัฒนาพลเมือง, ระบอบประชาธิปไตย

ABSTRACT

This research objective were to 1) to study the role of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship 2) to create a model for strengthening the role of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship. This research is a qualitative research. in the research model, R&D by in-depth interviews with 18 key informants / person and focus group discussions of 12 person, data were analyzed using contextual content analysis techniques and verify the integrity of the data by using a triangle technique and presenting descriptive.

The research results were as follows 1) the role of Mahamakut Buddhist University and the development of citizenship in democracy (1) Situation of Mahamakut Buddhist University role and the development of democratic citizenship from the past is not yet clear this is because the university was established with the main objective of studying fair subjects, in addition to the era of university establishment. (2) the University's role in buddhism in the development of citizenship in democracy the use of buddhist doctrines in the development of citizenship in democracy. (3) Roles of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship. Taking into account the principle of equality, the principle of rights and freedoms and duties, the rule of law, the principle of reasoning Principles of political participation (4) trends and directions, roles of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship it is a nature of political partnership. The university is a university in Buddhism, which can be used as a guideline for political development as well. 2) the creation of guidelines for strengthening the role of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship must be carried out as follows:

Step 1 Mahamakut Buddhist University as a Buddhist university, it is appropriate to apply buddhist studies to be applied for the benefit of society. democratic citizens these include: 1) Public relations roles of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship 2) Buddhist integration of Mahamakut Buddhist University with the development of democratic citizenship 3) Mahamakut Buddhist University practices and democratic citizenship development

Step 2 continual development from seeing the roots of Mahamakut Buddhist University. Which represents the university of buddhism to integrate interdisciplinary development in society and the nation Brought to be born as approach to Mahamakut Buddhist University role and democratic citizenship

development these include 1) providing knowledge and understanding of citizenship in democracy 2) development of psychological ways of citizenship in democracy 3) development of ways of behavior of citizenship in democracy.

Step 3 Mahamakut Buddhist University has applied both buddhist and democratic principles in the development of citizenship. Therefore expected that trends and directions, roles of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship It must come from a combination of both within the university and outside the university. This must drive development simultaneously in various dimensions, including 1) trends and direction, roles of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship in the development of political participation 2) trends and directions of university roles. Mahamakut Buddhist College and Citizenship Development in Democracy in promoting political Interest 3) trends and direction of Mahamakut Buddhist University role and development of citizenship in democracy in promoting in faith 4) rends and direction, roles of Mahamakut Buddhist University and the development of democratic citizenship in democracy, political economy-based motto (Edible democracy)

Keyword : Role of Mahamakut Buddhist University, Citizenship, Development, Democracy

บทสรุปผู้บริหาร

ในช่วงเวลา 80 ปีที่ผ่านมาของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยนั้น มีรัฐประหาร 12 ครั้ง และมีรัฐธรรมนูญจำนวน 18 ฉบับ จึงทำให้เกิดคำถามที่ว่า ทำไมประชาธิปไตยที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ จึงได้ล้มเหลวในประเทศไทย แต่อันที่จริงแล้ว ประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคงในปัจจุบันและได้ชื่อว่าเป็นประเทศต้นแบบประชาธิปไตย เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี ต่างก็เคยประสบกับปัญหาหรือล้มเหลวก่อนแล้ว สำหรับปัจจัยความสำเร็จของประชาธิปไตยในประเทศเหล่านั้น คือ “ระบบ” และ “คน” แต่สิ่งสำคัญที่สุด คือ “คน” กล่าวคือ ในระบอบประชาธิปไตย หากมีรัฐธรรมนูญที่ดี แต่คนใช้รัฐธรรมนูญไม่เป็นหรือไม่เคารพ ก็จะทำให้มีปัญหาในที่สุด ทั้งนี้ ที่ผ่านมามีประเทศต้นแบบประชาธิปไตยดังกล่าวได้แก้ไขปัญหา โดยการพัฒนาคนให้มี “ความเป็นพลเมือง” หรือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) จนทำให้เกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยสำเร็จได้

ส่วนสาเหตุปัญหาประชาธิปไตยของไทยที่เกิดจากการที่ประชาชนไม่มีความเป็น “พลเมือง” เห็นได้จากการที่ประชาชนไม่มีจิตสำนึกความเป็นพลเมือง เช่น ประชาชนไม่ยอมรับความแตกต่างและไม่เคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกัน ความเห็นที่ต่างกันจึงนำไปสู่ความแตกแยก พรรคการเมืองและการเลือกตั้งกลายเป็นสิ่งที่ทำให้สังคม ชุมชนหรือครอบครัวแตกแยกกัน นอกจากนี้คือ แต่ละคนใช้สิทธิเสรีภาพตามใจชอบ โดยมีได้คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้น พลเมืองที่แท้จริงในสังคมประชาธิปไตยต้องมีคุณสมบัติเฉพาะที่จะนำประเทศไปสู่สันติสุขด้วยวิถีประชาธิปไตย ซึ่งรวมการมีอิสรภาพ การพึ่งตนเองได้ การมีสิทธิ การเคารพสิทธิ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เคารพกติกาบ้านเมือง ไม่ใช่ความรุนแรงมีจิตสาธารณะ เป็นต้น การที่ประเทศใดจะพัฒนาประชาธิปไตยให้ก้าวหน้าไปได้ด้วยดี จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ รวมทั้งการที่ประชาชนมีความเป็นพลเมืองสูงด้วย

สถาบันศึกษาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาความเป็นพลเมือง เพราะความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาคนไทยให้มีความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ตามวิถีประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองไทยในปัจจุบัน สังคมประชาธิปไตยจะดำรงอยู่ได้ ถ้าทุกคนมีความซื่อสัตย์สุจริต มีการยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอาศัยสถานศึกษาเพราะสถานศึกษาเป็นสถาบันทางสังคมที่จะช่วยพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ และสอนให้ทุกคนเป็นพลเมือง มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้

โครงการวิจัย เรื่อง บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นการบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย สร้างความมั่นคง ยั่งยืน ให้แก่สถาบันทางการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลไปเป็นพลเมืองที่เป็นกำลังหลักในการพัฒนาประเทศชาติ สืบไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้ จะไม่สามารถดำเนินการเสร็จสิ้นสมบูรณ์ได้ หากปราศจากการสนับสนุนของสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ช่วยชี้แนะให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยตลอดมา รวมถึงผู้ประสานงานโครงการที่ช่วยดูแลให้คำแนะนำจนงานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

นอกจากนี้ ขอขอบคุณผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักศึกษา ตลอดจนนักวิชาการหลายมหาวิทยาลัย ได้มีส่วนร่วมสำคัญในความร่วมมือให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัย ท้ายสุดที่ไม่อาจลืมได้คือผู้ช่วยวิจัยทุกท่านที่ได้ร่วมกันทำงานอย่างแข็งขันในการลงสนามครั้งนี้

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (ณัฐพงศ์ คำมาก)

หัวหน้าโครงการวิจัย

25 กันยายน 2564

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
บทสรุปผู้บริหาร	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญรูปภาพ	ณ
สารบัญตาราง	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาวิจัย	5
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	8
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท	10
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา	15
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมือง	25
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย	37
2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	46
2.6 สรุปกรอบแนวความคิดการวิจัย	49
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	51
3.1 การวิจัยระยะที่ 1 การศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	53
3.2 การวิจัยระยะที่ 2 การสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	56
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	60
4.1 ผลการวิจัยระยะที่ 1 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	61

สารบัญ (ต่อ)

4.2 ผลการวิจัยระยะที่ 2 ผลการการสร้งรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาท	81
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบ	
ประชาธิปไตย	
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	94
5.1 สรุปผลการวิจัย	94
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	99
5.3 ข้อเสนอแนะ	100
บรรณานุกรม	103
ภาคผนวก	108
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	109
ภาคผนวก ข เอกสารประกอบการ	115
ประวัตินักวิจัย	124

สารบัญรูปร่างภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 แสดงสรุปกรอบแนวความคิดการวิจัย	50
ภาพที่ 3.1 แสดงกระบวนการดำเนินการวิจัย (Research Process)	52
ภาพที่ 4.1 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อปี พุทธศักราช 2436	64
ภาพที่ 4.2 หนังสือลงพระปรมาภิไธย รัชกาลที่ 5 ที่ 8/161 พระ ดร.อนิลมาน ธมมสากิโย มอบให้เมื่อ 25 ก.ย. 50	65
ภาพที่ 4.3 รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	85
ภาพที่ 4.4 รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	87
ภาพที่ 4.5 รูปแบบแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	90
ภาพที่ 4.6 ผลจากการสร้างรูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	91
ภาพที่ 5.1 ผังมโนทัศน์ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการรูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	101

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 ประเภทของพลเมือง (Kinds of Citizen)	27
ตารางที่ 2.2 คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ประชาชนชาวไทยมี	30

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงเวลา 80 ปีที่ผ่านมาของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยนั้น มีรัฐประหาร 12 ครั้ง และมีรัฐธรรมนูญจำนวน 18 ฉบับ จึงทำให้เกิดคำถามที่ว่า ทำไมประชาธิปไตยที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ จึงได้ล้มเหลวในประเทศไทย แต่อันที่จริงแล้ว ประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคงในปัจจุบันและได้ชื่อว่าเป็นประเทศต้นแบบประชาธิปไตย เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี ต่างก็เคยประสบกับปัญหาหรือล้มเหลวกันมาก่อนแล้ว สำหรับปัจจัยความสำเร็จของประชาธิปไตยในประเทศเหล่านั้น คือ “ระบบ” และ “คน” แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือ “คน” กล่าวคือ ในระบอบประชาธิปไตย หากมีรัฐธรรมนูญที่ดี แต่คนใช้รัฐธรรมนูญไม่เป็นหรือไม่เคารพ ก็จะทำให้มีปัญหาในที่สุด (ปริญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) ทั้งนี้ ที่ผ่านมามีประเทศต้นแบบประชาธิปไตยดังกล่าวได้แก้ไขปัญหาโดยการพัฒนาคนให้มี “ความเป็นพลเมือง” หรือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) จนทำให้เกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยสำเร็จได้ (คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, 2554: 8-9)

ในประเทศที่ประสบความสำเร็จในการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยเหล่านั้น มีการจัดให้มีการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) ขึ้นมาและประสบความสำเร็จในการสร้างพลเมือง จนเป็นตัวอย่างให้กับประเทศต่างๆ และในปัจจุบันการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองได้กลายเป็นปัจจัยความสำเร็จในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ ทั่วโลก (สถาบันพระปกเกล้า, 2555: 5)

ส่วนสาเหตุปัญหาประชาธิปไตยของไทยที่เกิดจากการที่ประชาชนไม่มีความเป็น “พลเมือง” เห็นได้จากการที่ประชาชนไม่มีจิตสำนึกความเป็นพลเมือง เช่น ประชาชนไม่ยอมรับความแตกต่างและไม่เคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกัน ความเห็นที่ต่างกันจึงนำไปสู่ความแตกแยก พรรคการเมืองและการเลือกตั้งกลายเป็นสิ่งที่ทำให้สังคม ชุมชนหรือครอบครัวแตกแยกกัน นอกจากนี้คือ แต่ละคนใช้สิทธิเสรีภาพตามใจชอบ โดยมีได้คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม พลเมืองที่แท้จริงในสังคมประชาธิปไตยต้องมีคุณสมบัติเฉพาะที่จะนำประเทศไปสู่สันติสุขด้วยวิถีประชาธิปไตย ซึ่งรวมการมีอิสรภาพ การพึ่งตนเองได้ การมีสิทธิ การเคารพสิทธิ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เคารพกติกาบ้านเมือง ไม่ใช่ความรุนแรงมีจิต สาธารณะ เป็นต้น การที่ประเทศไทยจะพัฒนาประชาธิปไตยให้ก้าวหน้าไปได้ด้วยดี จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ รวมทั้งการที่ประชาชนมีความเป็นพลเมืองสูงด้วย

การแก้ไขปัญหาประชาธิปไตยของไทย จึงมิใช่เพียงการร่างรัฐธรรมนูญ แต่จะต้องแก้ไขที่ตัวพลเมือง เพื่อให้พลเมืองสามารถเข้าร่วมในการบริหาร และตระหนักถึงปัญหาบ้านเมืองที่ต้องเข้าร่วมกันแก้ไข (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2554) หรือกล่าวได้ว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตย

“คน” ในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ จะต้องมีความสามารถในการปกครองตนเอง จึงจะประสบความสำเร็จได้ (ปริญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยมีปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวถ่วงรั้งในการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นั่นคือ วัฒนธรรมอุปถัมภ์ หรือ การพึ่งพิงผู้ใหญ่ โดยเฉพาะนักการเมือง วัฒนธรรมผู้น้อย-ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสกว่า การแบ่งพรรคแบ่งพวก การไม่แสดงความคิดเห็น เพราะเกรงว่าผู้ใหญ่จะไม่พอใจหรือมีผลต่อการทำงานและชีวิตส่วนตัวได้นั้น รวมถึงการไม่ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างสังคมและสร้างชาติ (ทิพย์พพร ตันติสุนทร, 2554: 16-19; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2554: 77-79) โดยสรุปแล้ว ปัญหาประชาธิปไตยของไทยในปัจจุบันที่เกิดจากการที่ประชาชนไม่มีความเป็น “พลเมือง” (ปริญา เทวานฤมิตรกุล, 2555: 48-49) เห็นได้จากการที่ประชาชนไม่มีจิตสำนึกความเป็นพลเมือง เป็นแต่เพียงผู้อยู่ภายใต้ระบอบอุปถัมภ์หรือชนชั้นปกครองใหม่ที่มาจากการเลือกตั้ง ที่สำคัญ คือ เกิดการแตกแยกในสังคม ประชาชนไม่ยอมรับความแตกต่างและไม่เคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกัน ความเห็นที่ต่างกันจึงนำไปสู่ความแตกแยก พรรคการเมืองและการเลือกตั้งจึงกลายเป็นสิ่งที่ทำให้สังคม ชุมชน หรือครอบครัวแตกแยกกัน นอกจากนี้ คือ แต่ละคนใช้สิทธิเสรีภาพตามใจชอบ โดยมีได้คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคม

จากปัญหาที่กล่าวมา จึงเห็นได้ว่า “คน” ในระบอบประชาธิปไตยจะต้องมี “ความเป็นพลเมือง” จึงจะทำให้ประชาธิปไตยสำเร็จได้ กล่าวคือ สมาชิกของสังคมที่มีการใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบต่อ เคารพผู้อื่น เคารพความแตกต่าง และเคารพกติกา (คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, 2554: 9) หรือกล่าวได้ว่า พลเมืองเป็นรากฐานของประชาธิปไตย เมื่อประชาชนเป็น “พลเมือง” จะเปลี่ยนจากภาระหรือปัญหา กลายเป็นผลของเมือง หรือ กำลังของเมือง ปัญหาทุกอย่างของสังคมจะแก้ไขได้ สังคมจะเข้มแข็ง และประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จ (ปริญา เทวานฤมิตรกุล, 2555: 36; Hua, C. W. & Wan, K. E., 2011: 3-4)

สำหรับบทบาทความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมืองกับสังคมการเมืองในเชิงจิตวิทยา โดยวัฒนธรรมทางการเมืองใดที่สังคมการเมืองต้องการมักถูกปลูกฝังให้เป็นความคิด, อุดมการณ์, ความเชื่อ ฯลฯ ของสมาชิกในสังคมการเมืองนั้นๆ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการเมืองการปกครองของแต่ละประเทศซึ่งอาจมีลักษณะแตกต่างกัน มีผู้นำประเทศที่เรียกต่างกัน แต่ไม่ว่าประเทศนั้นจะมีระบบการปกครองแบบใดต่างต้องการความมั่นคง เพราะเมื่อประเทศมีความมั่นคงก็ย่อมส่งผลดีในทุกด้าน ความมั่นคงนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเมืองการปกครองที่มีเสถียรภาพ มีลักษณะของการพัฒนาเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป ความมั่นคงมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจรัฐ ซึ่งแต่ละรัฐอาจมีความแตกต่างกัน จึงไม่อาจลอกเลียนแบบหรือรูปแบบของประเทศที่ต้องการได้ (เกษภา ผาทอง, ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ และบุญทัน ดอกไธสง, 2562 : 25) การจะพัฒนาความเป็นพลเมืองในวิถีประชาธิปไตยให้มีความรุ่งเรืองอย่างยั่งยืนได้ จำเป็นต้องเสริมสร้างและพัฒนาอุดมการณ์ทางการเมือง (Political Ideology) ซึ่งเป็นเรื่องของการผสมผสานหลายๆ สิ่ง เช่น ความเห็น (Opinions) ทิศนคติ (Attitude) ความเชื่อ (Beliefs) และศรัทธา (Faith) ต่อเรื่องราว กระบวนการสถาบันต่างๆ ในสังคม อุดมการณ์ทางการเมืองมีส่วนสำคัญใกล้ชิดกับปรัชญาการเมือง (Political Theory) และลัทธิทางการเมือง (Political Doctrine) ผู้ยึดถือ

อุดมการณ์ย่อมมีระดับแห่งความยึดเหนี่ยว ความผูกพัน หรือการแสดงออกทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไป (สุขุม นวลสกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ, 2543) ดังที่ อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวว่า รูปแบบการปกครองใดก็ตามที่ส่งเสริมให้ผู้ปกครองใช้อำนาจเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมถือเป็นรูปแบบที่ดี ในขณะที่รูปแบบการปกครองที่ส่งเสริมให้ผู้ปกครองใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวและพรรคพวกนั้นเป็นรูปแบบที่ไม่ดี ฉะนั้นเพื่อป้องกันมิให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของตนและพวกพ้อง นักปรัชญาการเมืองจึงเห็นว่า ประชาชนจึงเป็นผู้มีสิทธิ์ที่จะเป็นผู้กำหนดตัวผู้ปกครอง รูปแบบการปกครองนี้ เรียกว่า “ระบอบประชาธิปไตย” (Copeland and Lawrence, 1985) อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยเป็นการยึดถือเหตุผล การเน้นความสำคัญของปัจเจกชน การถือรัฐเป็นเครื่องมือของประชาชน การอาศัยความสมัครใจเป็นใหญ่ การยึดถือกฎหมายเหนือกฎ การเน้นความสำคัญของวิธีการ การถือความเห็นพ้องต้องกันเป็นหลักในมนุษยสัมพันธ์ การถือสมภาพหรือความเท่าเทียมกันขึ้นมูลฐานของมนุษย์ ออกมาในลักษณะของรูปธรรม ประกอบด้วย การควบคุมผู้วางนโยบายโดยประชาชน ความเสมอภาคทางการเมือง เสรีภาพทางการเมืองหรือประสิทธิผลในการควบคุมโดยประชาชน ยึดเสียงส่วนมาก อำนาจอธิปไตย (อำนาจสูงสุดมาจากพลเมือง การเลือกผู้นำเป็นไปโดยเสรี ผู้นำมีความรับผิดชอบ การสนับสนุนระบบพรรคการเมืองหลายพรรค การไม่กีดกันการมีส่วนร่วมทางการเมืองการบริหารการปกครอง การส่งเสริมครรลองทัศน์คติแบบประชาธิปไตย เน้นความเชื่อมั่นในความคิดของมนุษย์ การรับฟังความคิดเห็น หรือผู้ปกครองรัฐจะต้องยึดมั่นในธรรม ยึดเอาความถูกต้องชอบธรรมเป็นใหญ่ในการสร้างสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ (Raksamueng, 2018 :150,157)

ดังนั้น สถาบันศึกษาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาความเป็นพลเมือง เพราะความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาคนไทยให้มีความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ตามวิถีประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการปกครองไทยในปัจจุบัน สังคมประชาธิปไตยจะดำรงอยู่ได้ ถ้าทุกคนมีความซื่อสัตย์สุจริต มีการยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอาศัยสถานศึกษาเพราะสถานศึกษาเป็นสถาบันทางสังคมที่จะช่วยพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ และสอนให้ทุกคนเป็นพลเมือง มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ยุทธพงษ์ เชื้อนแก้ว (2559) ความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ นักศึกษาที่มีเพศและคณะต่างกันมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองเหมือนกัน แต่นักศึกษาที่ชั้นปีและมีผลคะแนนเฉลี่ยสะสม (GPA) ต่างกันมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองแตกต่างกัน และนักศึกษาที่เรียนต่างชั้นปีมีส่วนร่วมทางการเมืองเหมือนกัน แต่นักศึกษาที่มีเพศ คณะ ผลคะแนนเฉลี่ยสะสม (GPA) ต่างกัน มีส่วนร่วมทางการเมืองแตกต่างกัน แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาเริ่มจากการปลูกฝังจิตสำนึกเยาวชนสู่ความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย อีกทั้ง สุวิมล แซ่ก่อง (2561) การมีส่วนร่วมของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏยะลาในกิจกรรมที่ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย โดยภาพรวมการมีส่วนร่วมของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏยะลาในกิจกรรมที่ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย อยู่ในระดับปานกลาง และการเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลกับการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยเพศปัจจัยสังกัดคณะ ปัจจัยผลการศึกษานักศึกษาในระดับอุดมศึกษา ปัจจัยการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษา ปัจจัยการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองในมหาวิทยาลัย และ

ปัจจัยการเรียนรู้ ในวิชาที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ฉะนั้น การจะพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ดังงานวิจัยของสัญญา เคนาภูมิ และ เสาวลักษณ์ โกศลกิตติอัมพร (2560) การพัฒนาวิถีประชาธิปไตยด้วยกระบวนการเสริมสร้างอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยฐานคติหุ้นส่วนทางการเมืองในจังหวัดมหาสารคาม โดยเขาได้อธิบายหุ้นส่วนทางการเมือง (Political Partnership) ว่าหมายถึงการที่บุคคลหรือองค์กรได้เข้าร่วมแรงร่วมใจอย่างเป็นเจ้าของดำเนินกิจกรรมทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งสามารถจำแนกได้สองมิติ ได้แก่ 1) หุ้นส่วนทางการเมืองมิติปัจเจกชน เช่น ความรับรู้เข้าใจการเมือง ความรู้สึกต่อการเมือง ความตระหนักในคุณค่าต่อการเมือง ความรู้สึกเป็นเจ้าของการเมือง รักและรูปแบบหวงแหนการเมือง อุดมการณ์ทางการเมือง พฤติกรรมทางการเมือง อุปนิสัยทางการเมือง เป็นต้น และ 2) หุ้นส่วนทางการเมืองมิติปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและองค์กร เช่น การรับรู้ร่วมทางการเมือง จิตวิทยาร่วมทางการเมือง ความเป็นเจ้าของการเมืองร่วม อุดมการณ์ทางการเมืองร่วม การแสวงหาแนวร่วมทางการเมือง การรวมตัวทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมือง การควมรวมเป็นหนึ่งเดียว การกลมกลืนเป็นเอกภาพ การขยายผลแนวร่วมทางการเมือง เป็นต้น

ดังนั้น การพัฒนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับคนเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนา การพัฒนาประชาธิปไตยที่จะให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต้องพิจารณาพัฒนาแบบองค์รวมทุกภาคส่วน แต่สิ่งสำคัญที่สุด คือการพัฒนาคน เนื่องจากคนเป็นตัวแปรสำคัญของการพัฒนาสิ่งอื่น การพัฒนาคนให้สัมพันธ์และเสริมสร้างพัฒนาการประชาธิปไตยจึงต้องพัฒนาวิถีประชาธิปไตยระดับปัจเจกเป็นเบื้องต้น ฐานคติความเป็นหุ้นส่วนทางการเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลมีความกลมเกลียวแนบแน่นกลายเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง ดังที่ อริสโตเติล กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง” เมื่อคนเรารู้สึกความเป็นเจ้าของการเมืองแล้ว จะรักและหวงแหนการเมืองนั้นเป็นอย่างดี ฉะนั้นการเสริมสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองก็เป็นสิ่งสำคัญระดับต้นๆ อุดมการณ์ทางการเมืองที่พึงประสงค์ก็คือ อุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย อุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นและแข็งแกร่งตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง จึงต้องอาศัยความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศชาติบ้านเมือง (สัญญา เคนาภูมิ, 2561 :199)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจต้องการหาคำตอบว่า “บทบาทมหาวิทยาลัยมหาสารคามในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลให้เป็นคนดี คนเก่ง มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตน และมีความรับผิดชอบต่อสังคม การมีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตยเป็นอย่างไร โดยใช้หลักการในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา บูรณาการเข้ากับหลักการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อช่วยให้ทรัพยากรบุคคลของประเทศมีลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีตามความต้องการสังคมต่อไป

1.2 ปัญหาวิจัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยควรมีบทบาทอย่างไรในการพัฒนาความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
2. เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบการวิจัย R&D (Research and Development) โดยผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการศึกษาออกเป็น 2 ระยะของการวิจัย ดังนี้

การวิจัยระยะที่ 1 การศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยระยะนี้ เป็นการมุ่งศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งด้านภูมิหลังการก่อตั้ง สถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งด้านบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่จะเกิดขึ้น

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่จะใช้ในการศึกษาระยะนี้ ผู้วิจัยกำหนดไว้จาก 2 แหล่ง ดังนี้

2.1 แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ เนื่องจากการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ดังนั้น แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาจึงมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้เพื่อให้สามารถอธิบายการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้

2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้ทรงคุณวุฒิตามคุณสมบัติ ได้จำนวน 18 รูป/คน ซึ่งต้องมีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยระบุไว้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม จำนวน 18 รูป/คน ประกอบด้วย

- 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัย จำนวน 5 รูป/คน
- 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นคณาจารย์ จำนวน 5 รูป/คน
- 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นเจ้าหน้าที่ จำนวน 5 รูป/คน

4) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นนักศึกษา จำนวน 3 รูป/คน

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ดำเนินการศึกษาในบริบทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประเทศไทย

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยในระยษนี้ใช้ระยะเวลา 4 เดือน ตั้งแต่เดือน เมษายน ถึง เดือน กรกฎาคม พ.ศ.2563

การวิจัยระยะที่ 2 การสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยระยะนี้ เป็นการมุ่งสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่จะใช้ในการสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผู้วิจัยกำหนดไว้จาก 2 แหล่ง ดังนี้

2.1 แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นแนวทางและมากำหนดสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2.2 แหล่งข้อมูลที่เป็นคน ได้แก่ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brain Storming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ หาลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในหลากหลายมิติ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณากำหนดเลือกบุคคลที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 12 รูป/คน

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยระยะนี้ ใช้พื้นที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประเทศไทย

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยในระยษนี้ใช้ระยะเวลา ตั้งแต่เดือน สิงหาคม เดือน กันยายน พ.ศ.2563

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

จากการศึกษาวิจัย บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผู้วิจัยได้ให้นิยามศัพท์เฉพาะ ดังนี้

1. บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่อันเนื่องมาจากสถานภาพของบุคคล เนื่องจากบุคคลมีหลายสถานภาพในคนคนเดียว ฉะนั้น บทบาทของบุคคลจึงต้องปฏิบัติตามสถานภาพในสถานการณ์ตามสถานภาพนั้นๆ

2. การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งในด้านโครงสร้าง (Structure) และแบบแผน (Pattern) ของร่างกายทุกส่วนอย่างมีขั้นตอนและเป็นระเบียบแบบแผน นับแต่เริ่มปฏิสนธิจนกระทั่งเสียชีวิต ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ (Quality) เพื่อให้บุคคลนั้นพร้อมจะแสดงความสามารถในการกระทำกิจกรรมใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับวัย

3. พลเมือง หมายถึง คนที่มีสิทธิและหน้าที่ในฐานะประชาชนของประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือประชาชนที่อยู่ภายใต้ผู้ปกครองเดียวกัน มักมีวัฒนธรรมเดียวกัน เช่น ประเทศจะเจริญหากผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองหรือพลเมืองมีศีลธรรม พลเมืองส่วนใหญ่ของจังหวัดชายแดนภาคใต้มีศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นแตกต่างไปจากพลเมืองในภาคอื่น ข้าราชการไม่ควรปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยราวกับพวกเขาเป็นพลเมืองชั้นสอง คนไทยทุกคนควรทำตัวเป็นพลเมืองดี คือนอกจากตระหนักถึงสิทธิของตนเองแล้วยังต้องทำหน้าที่ที่กฎหมายรัฐธรรมนูญกำหนดด้วย เช่น เสียภาษีให้รัฐ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4. ระบอบประชาธิปไตย หมายถึง เป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่งซึ่งการบริหารอำนาจรัฐมาจากเสียงข้างมากของพลเมืองผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยพลเมืองอาจใช้อำนาจของตนด้วยตนเองหรือผ่านผู้แทนที่เลือกไปใช้อำนาจแทนก็ได้ ประชาธิปไตยยังเป็นอุดมคติที่ว่าพลเมืองทุกคนในชาติร่วมกันพิจารณากฎหมายและการปฏิบัติของรัฐ และกำหนดให้พลเมืองทุกคนมีโอกาสแสดงความยินยอมและเจตนาของตนเท่าเทียมกัน

5. ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย หมายถึง พลเมืองที่มีคุณลักษณะที่สำคัญ คือเป็นผู้ที่ยึดมั่นในหลักศีลธรรมและคุณธรรมของศาสนา มีหลักการทางประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต ปฏิบัติตนตามกฎหมาย ดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาสังคม และ ประเทศชาติ ให้เป็นประเทศประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ตามหลักประชาธิปไตย ประกอบด้วย

5.1 หลักความเสมอภาค หมายถึง ความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกัน ความแตกต่างของชาติพันธุ์ เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา สถานะทางสังคม ไม่มีผลต่อการปฏิบัติที่แตกต่างกัน

5.2 หลักสิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมที่บุคคลพึงมีภายใต้กฎหมายในฐานะพลเมืองของประเทศ เช่น สิทธิในทรัพย์สินสิทธิในการประกอบอาชีพ สิทธิในการอยู่อาศัย สิทธิในการเลือกตั้ง เป็นต้น

5.3 สิทธิเสรีภาพ หมายถึง อิสระในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลภายใต้กรอบของกฎหมายและไม่รุกรานสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น

5.4 หลักนิติธรรม หมายถึง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจำเป็นต้องยึดกฎหมายเป็นหลักในการกระทำการต่างๆ ทุกคนจะต้องเสมอกันต่อหน้ากฎหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมอย่างสงบสุข

5.5 หลักเหตุผล หมายถึง การใช้เหตุผลที่ถูกต้องในการตัดสินใจหรือยุติปัญหาในสังคม

5.6 หลักการถือเสียงข้างมาก หมายถึง หลักการถือเสียงส่วนมากเป็นเกณฑ์ โดยคุ้มครองเสียงส่วนน้อย (Majority Rules, Minority Rights) เป็นหลักการยอมรับมติของคนในสังคมส่วนใหญ่ ไม่ใช้การตัดสินใจโดยคนหรือกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียว อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับเสียงส่วนน้อยด้วย กล่าวคือ ต้องเปิดโอกาสให้เสียงส่วนน้อยแสดงความคิดเห็น หรือส่งความคิดเห็นต่างได้โดยเป็นธรรม

5.7 หลักประนีประนอม หมายถึง การลดความขัดแย้งโดยการผ่อนหนักผ่อนเบาให้กันร่วมมือกันเพื่อเห็นแก่ประโยชน์

6. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาที่บูรณาการทุกศาสตร์เพื่อการพัฒนาร่างกาย จิตใจสังคม และประเทศชาติให้มีคุณธรรม จริยธรรมในการพัฒนาบ้านเมือง ถึงแม้จะเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา แต่หลักสูตรการเรียนการสอนไม่ได้มีแต่วิชาการทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีหลากหลายสาขาวิชาที่เป็นสหวิทยาการ เช่น หลักสูตรรัฐศาสตร์ สาขาการปกครอง หลักสูตรศึกษาศาสตร์ ฯลฯ ที่เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงระดับปริญญาเอก ความรู้ความเข้าใจ หรือการเข้าถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นเอกเช่นมหาวิทยาลัยอื่นๆ โดยทั่วไปเช่นเดียวกัน

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ทราบบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2. ทำให้ได้รูปแบบรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อนำไปกำหนดเป็นแผนการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการสอดคล้องกับการพัฒนาการเมืองในระดับประเทศ

3. นำข้อค้นพบที่ได้รับจากการวิจัยไปเสริมสร้างมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยให้มีบทบาทการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พลเมืองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมของสังคมไทย เช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ทุกสังคมย่อมต้องการพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งหมายถึงความมีร่างกายจิตใจดี คิดเป็น ทำเป็น แก้ไขปัญหาได้ มีประสิทธิภาพเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคงให้กับประเทศชาติและการเป็นพลเมืองดีนั้นย่อมต้องการปฏิบัติตามบรรทัดฐานและขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมมีคุณธรรมเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอีกด้วย เพื่อการพัฒนาสังคมให้ยั่งยืน

บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตบัณฑิตทางด้านพระพุทธศาสนา ให้มีคุณสมบัติตามปรัชญาของมหาวิทยาลัย และกระจายโอกาสให้พระภิกษุสามเณรคฤหัสถ์ และผู้สนใจมีโอกาสศึกษามากขึ้น ให้บริการวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนาแก่สังคม ชุมชน และท้องถิ่น โดยเฉพาะวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งเน้นการเผยแผ่พุทธธรรม การแก้ปัญหาสังคม การนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดสันติสุข การขึ้นนำสังคมในทางสร้างสรรค์ และการยุติข้อขัดแย้งด้วยหลักวิชาการพระพุทธศาสนา วิจัยและพัฒนางานวิชาการเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการพระพุทธศาสนาใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และเผยแผ่องค์ความรู้ในระบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่ทันสมัย อีกทั้งรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งค้นคว้า ทำนุบำรุงรักษาภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่น รวมทั้งสร้างชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อให้มีภูมิคุ้มกันวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสม นอกจากนี้ยังเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา ในระดับนานาชาติ เป็นสถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมวลชนที่ผลิตบัณฑิตตามแนวพระพุทธศาสนาและบุคลากรด้านต่างๆ ที่มีความรู้ความสามารถ มีศีลธรรมในการดำรงชีวิตแบบพุทธ เป็นศูนย์กลางแห่งภูมิปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาของโลกที่สามารถขึ้นนำและยุติความขัดแย้งในสังคมโดยใช้หลักพุทธธรรม และเป็นสถาบันที่เน้นทำวิจัยพัฒนาตามกรอบแห่งศีลธรรม ส่งเสริมงานวิจัยเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนาและนำผลการวิจัยไปพัฒนาสังคมและคณะสงฆ์ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเพื่อตอบโจทย์การพัฒนาประเทศตามกรอบพันธกิจและวิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิจัย ซึ่งเป็นการทบทวนวรรณกรรมนำข้อค้นพบไปสู่การกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย การศึกษาประเด็นดังกล่าวจะทำให้เข้าใจบริบทเชิงพื้นที่ในมิติที่หลากหลายได้ชัดเจนมากขึ้น โดยทำการทบทวนวรรณกรรม ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมือง
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทเป็นแนวคิดที่กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่รวมกันในสังคม แต่แต่ละคนมีการแสดงออกทางสังคมที่แตกต่างกัน สำหรับการศึกษานี้ปฏิบัติตามบทบาทจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทเสียก่อนในเบื้องต้น

2.1.1 ความหมายของบทบาท

ซาร์บิน และเจอร์เนอร์ (Sarbin and Jurnur, 1955: 236) ได้ให้ความหมายของบทบาทคือ พฤติกรรมที่คาดหวังว่าผู้อยู่ในแต่ละสถานภาพจะพึงกระทำ

เบอร์โควิทซ์ (Berkowitz, 1972: 20) ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังของผู้มีสถานภาพทางสังคม หมายรวมถึงการกระทำที่บุคคลในสถานภาพนั้นแสดงออก

บรูม และเซลซ์นิก (Broom and Selznick, 1973: 26) อธิบายความหมายของบทบาทว่า หมายถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ หรือตำแหน่งในสังคม

โคเฮน (Cohen, 1979: 36) ได้ให้ความหมายของบทบาท ว่าหมายถึง สิ่งที่ตั้งสมมติได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติ และสิ่งทีบุคคลได้ปฏิบัติจริง

กรรณิกา ขวัญอารีย์ (2535: 12) ได้ให้ความหมายของบทบาท ว่าหมายถึง สิ่งที่มีลักษณะ 3 ประการ คือ ประการแรก บทบาทที่กำหนดไว้เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งไว้ ประการที่ 2 บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรจะทำในหน้าที่ของตำแหน่งนั้นๆ ซึ่งอาจจะไม่ตรงตามบทบาทตามอุดมคติทุกประการ และในแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน และประการสุดท้าย บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

สมคิด เพ็งอุดม (2535: 50) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่กำหนดโดยสถานภาพหรือตำแหน่ง ตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เปรียบเสมือนเหรียญ ถ้าด้านใดด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งก็เป็นบทบาท

สุพัทธรา สุภาพ (2536: 26) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพนั้น

ณรงค์ เส็งประชา (2538: 19) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในตำแหน่งที่เขามีอยู่ เป็นการรวมความคาดหวังที่เกี่ยวกับตนเองและของบุคคลอื่นๆ ที่ผู้แสดงมีสัมพันธ์ด้วย

พระมหาไพสิทธิ์ สัตยาธู (2542: 65) ได้ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่เราทำหรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เป็น คือ สถานภาพ ส่วนบทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง สิ่งที่สังคม หรือคนส่วนใหญ่ตั้งเป็นข้อกำหนดว่าใครก็ตามที่มีตำแหน่งอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคม ก็จะต้องปฏิบัติอย่างนั้นเพราะสังคมถือว่าเป็นสิ่งที่ตั้งมาสมาชิกของสังคมก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

วรรณณี ภาณุวัฒน์สุข (2543: 31) กล่าวว่า บทบาทคือการกระทำตามหน้าที่ที่กำหนดของบุคคล หรือพฤติกรรมที่คาดหวังและเห็นได้ ซึ่งเป็นการกระทำของบุคคล

พระมหาสุวิทย์ คงช่วย (2543: 8) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นพลวัตรของสถานภาพ บทบาทไม่สามารถแยกจากกันได้ นั่นคือ ไม่มีบทบาทที่ปราศจากสถานภาพ หรือสถานภาพที่ปราศจากบทบาท

สุนทร ภูษุช (2545: 10) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง แนวทางของการแสดงออกหรือปฏิบัติตามอำนาจที่กำหนดไว้ในตำแหน่งทางสังคม ทางหน้าที่การงาน ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 602) ได้ให้ความหมายของคำว่า บทบาท ว่าหมายถึง หน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ

ทวี เขจรกุล (2547: 25-26) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรม หรือหน้าที่ที่บุคคลในตำแหน่งต่างๆ แสดงออกมาตามปทัสฐานของสังคมที่กำหนด และคาดหวังให้บุคคลกระทำซึ่งบุคคลได้แสดงออกตามสถานภาพของตนเอง

ทฤษฎีบทบาทเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคลเป็นเครือข่ายของสถานภาพและความคาดหวัง ส่วนปัจเจกบุคคลผู้ครองสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานที่ครอบครอง จะมีลักษณะที่สำคัญ 2 อย่าง (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) คือ

1. ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self – related characteristics) ได้แก่ลักษณะต่างๆ ของบุคคลตามที่เขาคิดว่าเป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น (Self - conception) ลักษณะนี้จะมีผลต่อการประพฤติตามสถานภาพที่เขาดำรง และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่างๆ มาเป็นแนวในการประพฤติตามสถานภาพ

2. ความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role playing skills and capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่เรียนรู้ภายหลัง แต่ทั้งสองสิ่งก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุนทักษะก็ไม่อาจเกิดได้ ด้วยทักษะและความสามารถในการแสดงนี้เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้แตกต่างกัน

นักทฤษฎีบทบาทโดยมากเห็นพ้องกันว่า ข้อต่อระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคลคือบทบาทซึ่งพิจารณาองค์ประกอบของบทบาทที่เน้นกันโดยมากมีอยู่ 3 ประการด้วยกัน (Turmet J. ed, 1996: 6) คือ

1. Prescribed roles บทบาทตามใบสั่ง เป็นบทบาทที่เน้นให้ปัจเจกบุคคลปฏิบัติตามความคาดหวังตามแต่ละสถานภาพ โลกสังคม (Social world) ถูกสมมติว่ามีใบสั่งจัดไว้ชัดเจนบุคคลจะรู้ใบสั่งนั้นได้ด้วยอัตตา (Self) และความสามารถในการแสดงบทบาท อันจะมีผลต่อระดับการคล้อยตามความต้องการ (ให้แสดงบทบาท) ของแต่ละสถานภาพ

2. Subjective role บทบาทตามใจ เป็นบทบาทที่ปัจเจกบุคคลผู้ครองสถานภาพนั้น แสดงออก หลังจากรับรู้และตีความหมาย ปรับความคาดหวังต่างๆ ที่ผ่านอัตตาตัวตนในโลก สังคมถูกสร้างขึ้นด้วยการประเมินตามอัตวิสัยในสถานการณ์มีปฏิสัมพันธ์

3. Enacted roles บทบาทจริง ในที่สุดแล้วความคาดหวังและการประเมินความคาดหวังตามอัตวิสัยของปัจเจกบุคคล ก็แสดงออกมาเป็นพฤติกรรม บทบาทนี้จึงเป็นพฤติกรรมจริงที่เปิดเผยโลกสังคมเป็นเครือข่ายของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกัน

จำนอง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2551: 9) ได้กล่าวถึงบทบาทไว้ 3 ประการคือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งมีสถานภาพหนึ่งๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกอดคอกของกลุ่มต่างๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

เดโช สวานานนท์ (2551: 9) ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ 2 ประการคือ

1. บทบาทที่รัดกุม คือ บทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตาม ที่แน่นอนตายตัว ยึดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกมาตามบทบาทนั้น อำนาจหน้าที่รับผิดชอบมีระบุไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมายระเบียบแบบแผน

2. บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือบทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่น บทบาทของบิดา มีกำหนดไว้กว้างๆ ทั่วไปส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงฐานะของบิดา เป็นต้น พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจจะแปรผันไปได้มากพอสมควรระหว่างบิดาแต่ละคน

ในส่วนของความหมายของบทบาทนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” ไว้ว่า บทบาท คือ การทำตามบท การร่ำตามบท โดยปริยายความหมายว่า การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทพ่อแม่ บทบาทครู

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2546: 7) อธิบายว่า บทบาททั่วไปพิจารณาความหมายได้สองนัยคือ นัยแรกพิจารณาด้านโครงสร้างสังคม บทบาท หมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่างๆ ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น อีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม บทบาทจึงหมายถึง ผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสภาพแห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น ตามนัยแรกบทบาทเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลที่อยู่ในสังคม ซึ่งถูกจำแนกโดยสมบัติและพฤติกรรมของเขาที่มีต่อปทัสถาน

ตามนัยหลังบทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์กันนั้นว่าจะปฏิบัติอย่างไร บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมและความพอใจ

สนธยา พลศรี (2545: 125) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง หน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพ หรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ให้คนที่อยู่ร่วมกันสามารถ สร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลาย สถานภาพและแตกต่างกันออกไป เช่น พ่อ แม่ ลูก ครูอาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา เป็นต้น

งามพิศ สัตย์สงวน (2547: 11) ให้ความหมายว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อให้ คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้

สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมการทำหน้าที่ที่แสดงและบ่งบอกที่สามารถมองเห็น ในสังคมต่อความคาดหวังของบุคคลที่เกี่ยวข้องในสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคล

1.1.2 ประเภทของบทบาท

ปราชญา กล้าผจญ (2550 : 125-126) กล่าวถึงประเภทของบทบาทไว้ 2 ประเภท คือ

(1) บทบาทที่เป็นทางการ (formal role) เป็นบทบาทที่ได้มีการมอบหมายให้อย่างเป็นทางการ กำหนดไว้แน่นอน มีระเบียบตายตัว เช่น เมื่อปฏิบัติราชการมีตำแหน่งหน้าที่การงานประจำ ได้แก่ เสมียนประจำแผนก หัวหน้าแผนก ผู้อำนวยการกอง เป็นต้น หรือเมื่อทำงานธุรกิจก็มีตำแหน่ง งานเป็นหัวหน้างานผู้จัดการแผนก ผู้จัดการส่วน ผู้จัดการฝ่าย เป็นต้น ซึ่งแต่ละองค์กรจะต้องมีการ กำหนดบทบาทของแต่ละตำแหน่งเอาไว้อย่างชัดเจนที่สุด เพื่อให้แต่ละคนสามารถปฏิบัติหน้าที่การ งานตามบทบาทต่างๆ ที่ตนได้รับอยู่นั้นอย่างถูกต้องเหมาะสม

(2) บทบาทที่ไม่เป็นทางการ (informal role) ได้แก่ บทบาทที่ไม่ได้รับการแต่งตั้ง มอบหมายให้แก่บุคคลอย่างเป็นทางการ แต่เป็นบทบาทที่ผู้มีบทบาทอย่างเป็นทางการ จะต้องปฏิบัติ เพื่อจะรักษาความศักดิ์สิทธิ์แห่งบทบาทที่ตนครองอยู่นั้นเอาไว้ให้ได้ บทบาทที่ไม่เป็นทางการนี้แบ่งได้ เป็น 3 ลักษณะคือ

(2.1) บทบาทในภารกิจ (task role) ซึ่งมุ่งไปที่การดูแลให้กลุ่มปฏิบัติงานได้บรรลุ วัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

(2.2) บทบาทในการสร้างกลุ่มและธำรงรักษา (group building and maintenance roles) หมายถึง บทบาทในการอำนวยความสะดวกและสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกันและกัน ใน บรรดากลุ่มบุคคลที่ปฏิบัติงานร่วมกัน และสร้างสายใยแห่งสัมพันธ์มิตรต่อกันไว้ให้ผูกพันต่อกันไว้ อย่างเหนียวแน่นมีความหวังใยเอื้ออาทรแก่กันและกัน

(2.3) บทบาทของเอกัตบุคคล (individual role) เป็นบทบาทส่วนตัวของแต่ละบุคคลที่เติม เต็มความเป็นตัวของตัวเอง ทำให้ตัวเองมีความสุข มีความพึงพอใจกับชีวิต เป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ใช่เรื่อง ของกลุ่ม บทบาทส่วนตัวนี้บางทีจะเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างบุคคลในกลุ่มก็ อาจจะถูกกลืนกลายเป็นสิ่งที่เป็นอุปสรรคขัดขวางความผูกพันระหว่างกันและกันไปเสียก็ได้หากบุคคล นั้นมีลักษณะอุปนิสัยใจคอเป็นไปในทางที่เป็นลบ เห็นแก่ตัว อิจฉาริษยา เป็นต้น

ไวรัช เจียมบรรจง (2549 : 109) ได้จำแนกบทบาทในสังคมต่างๆ ไปจากการศึกษาทฤษฎีบทบาทของลินตัน เป็น 5 บทบาทแตกต่างกันออกไปดังนี้ คือ

(1) บทบาทตามเพศ และบทบาทตามวัยเช่น บทบาทของผู้ชาย ผู้หญิงเด็กและผู้ใหญ่ เป็นต้น

(2) บทบาททางอาชีพ เช่น บทบาทของคนขายของ อาจารย์ ตำรวจ หนายความ เป็นต้น

(3) บทบาทเกียรติยศ เช่น บทบาทของหัวหน้า ลูกน้อง คนรับใช้ เป็นต้น

(4) บทบาททางครอบครัว เช่น บทบาทแม่บ้าน ลูก พ่อ เป็นต้น

(5) บทบาทในกลุ่มเพื่อนหรือกลุ่มที่มีความสนใจคล้าย ๆ กัน เช่น บทบาทของสมาชิกในกลุ่มชมรมต่างๆ

อรุณ รักธรรม (2546 : 56) แบ่งประเภทของบทบาทออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

(1) บทบาทจริง (actual role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

(2) บทบาทที่ถูกกำหนด (prescription role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

(3) บทบาทที่คาดหวัง (expectation role) เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้น ๆ

ทิตยา สุวรรณชฎ (2547: 27) แบ่งบทบาทออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) บทบาทอุดมคติ (ideal role) คือ บทบาทของผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางสังคมควรปฏิบัติ บทบาทอุดมคติกำหนดโดยการอบรม ให้คำแนะนำสั่งสอน หน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย

(2) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (actual role) คือบทบาทของผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมที่จะต้องปฏิบัติ บทบาทที่ปฏิบัติในครั้งนี้นี้กำหนดโดยผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมนำเอาบทบาทอุดมคติไปแปล เพื่อให้ปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่นั้น บทบาทที่ปฏิบัติจริงจะใกล้เคียงหรือแตกต่างจากบทบาทอุดมคติ และสภาพแวดล้อมก็ได้

สรุปได้ว่า ประเภทของบทบาท มี 2 ประเภท ได้แก่ บทบาทตามความเป็นจริง คือ บทบาทที่ผู้ปฏิบัติได้กระทำจริง อาจตรงกับความคาดหวังหรือไม่ก็ได้ และบทบาทตามความคาดหวัง ซึ่งอาจเป็นบทบาทที่คนอื่นรับรู้ หรือเป็นไปตามความคิด แต่อาจไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือไม่สามารถทำได้ อย่างสมบูรณ์

2.1.3 ลักษณะของบทบาท

สำราญ ตันเรืองศรี (2530 : 36) ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาท พอที่จะสรุปได้ดังนี้ คือ

(1) บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทตามอุดมคติ เป็นบทบาทที่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคมไว้

(2) บทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำในหน้าที่ตำแหน่งนั้นๆ ซึ่งอาจไม่ตรงตามบทบาทตามอุดมคติทุกประการและอาจแตกต่างไปตามแต่ละบุคคล

(3) บทบาทที่กระทำจริง เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

บทบาท เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมที่บุคคลพึงแสดงออกตามสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ในขณะนั้น บทบาทจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจพฤติกรรมของบุคคล และสามารถจัดระเบียบการอยู่ร่วมกัน และร่วมกันพัฒนาชุมชนและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้ กล่าวคือบทบาทมีความสำคัญในการกำหนดหน้าที่ของบุคคล ช่วยให้บุคคลนั้นปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2548 : 39) กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ 3 ลักษณะดังนี้ คือ

(1) บทบาทตามความคาดหวัง เป็นบทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวังของผู้อื่น เช่น บทบาทของนักเรียนตามความคาดหวังของครู

(2) บทบาทตามลักษณะของการรับรู้ เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้เองว่า ตนควรจะมีบทบาทอย่างไร เช่น ครูจะคาดหวังว่า ครูเองควรแสดงพฤติกรรมอย่างไร

(3) บทบาทที่แสดงจริง เป็นบทบาทหน้าที่ที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจจะเป็นบทบาทตามที่สังคมคาดหวังหรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรือไม่ก็เป็นบทบาทตามที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวัง

สรุปได้ว่า ลักษณะของบทบาท คือ การกระทำของแต่ละบุคคลที่แสดงออกมาตามที่สังคมกำหนด โดยการแสดงออกมาของบุคคลสามารถแสดงออกมาตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับ หรือแสดงออกตามรูปแบบความคิด ความเชื่อ และความสามารถของบุคคลนั้นก็ได้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

คำว่า การพัฒนา ใช้ในภาษาอังกฤษว่า Development นำมาใช้เป็นคำเฉพาะและใช้ประกอบคำอื่นก็ได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง และการพัฒนาข้าราชการ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้กันโดยทั่วไปและมีความหมายแตกต่างกันออกไปดังกล่าวแล้ว เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนานั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายความหมายทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ซึ่งอาจจำแนกออกได้ดังนี้

2.2.1 ความหมายของการพัฒนา

คำว่า “การพัฒนา” ในความหมายของภาษาไทย เป็นการให้ความหมายที่เข้าใจกันว่า การทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ด้านสังคม เพื่อให้สังคมนั้นเจริญเติบโต ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้น หรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมหรือมนุษย์ก็ได้ ในพระพุทธศาสนา มีการใช้คำว่า “ภาวนา” ซึ่งเป็นคำบาลี เป็นกิริยาศัพท์ที่มาจากคำว่า ภาเวติ ซึ่งตรงกับคำว่า “วชฺเฒติ” หรือ คำว่า “วิวัฒนา” เป็นความหมายที่ใช้เรียกคำว่า ภาวนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542 : 779)

คำว่า “ภาวนา” แปลว่า การเจริญ หมายถึง การทำให้มีขึ้น เป็นขึ้น การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น การบำเพ็ญ ต่อมานิยมใช้คำว่า “พัฒนา” ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย แต่เดิมใช้คำว่า เจริญ พระพุทธศาสนาใช้คำว่า “เจริญ” เป็นการใช้ฝึกอบรม เช่น เจริญสมถ เจริญวิปัสสนา แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาใช้คำว่า “ภาวนา” คือ สมถภาวนา ฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนา

ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง เมื่อกล่าวถึงคำว่า พัฒนา ก็คือกล่าวถึงความเจริญ เป็นคำเรียกให้เข้าใจง่าย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2544 : 9)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2548 : 9) กล่าวว่าการพัฒนาทุกอย่างจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก่อนแล้วจะต้องมีสิ่งอื่นหรือลักษณะอื่นเข้ามาผสม จึงจะเรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่า “การพัฒนา” ลักษณะที่เพิ่มเข้ามานั้นที่สำคัญ คือ ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

สมบุรณ์ สุขสำราญ (2552 : 23) ให้ความหมาย “การพัฒนา” ว่า คือ การทำให้เจริญนั่นเองแต่เมื่อมาใช้เป็นคำแปลของ “Development” ในภาษาอังกฤษจะมีความหมายกินความลึกไปถึงการทำให้ดีขึ้นจากที่เป็นอยู่ โดยการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือการนำวิชาการแปลกใหม่เข้ามาใช้ การพัฒนาในความหมายนี้ มิได้หมายถึงการพัฒนาวัตถุเท่านั้น แต่หมายถึงการพัฒนาบุคคลทั้งในด้านจิตใจและความคิดด้วย

วิทยากร เชียงกุล (2553 : 12) แสดงความเห็นถึง “การพัฒนา” ว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญงอกงามทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ และความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุ เพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องพัฒนาทางด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและทางจิตใจด้านต่างๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้า หรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น แต่อยู่ที่การเพิ่มความพอใจและความสุขของประชาชนมากกว่า

พระเทพสาครมณี (2549 :115) กล่าวสรุปไว้ว่า “การพัฒนา” เป็นการกระทำให้เจริญกระทำให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป มีศิลปะในการกระทำอะไรลงไป ต้องมีสิ่งที่ดีสวยงามตามระเบียบมีเหตุมีผลอยู่ในนั้น ทำให้มันก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป พยายามทำให้มันก้าวหน้า พยายามทำให้มันเจริญ อันนี้เรียกว่า มีศิลปะในการพัฒนา

พระไพศาล วิสาโล (2551 : 18-19) อธิบายว่า การพัฒนาที่แท้จริงในทางพุทธธรรมจะต้องเอื้ออำนวยให้แต่ละคนตระหนักถึงสายสัมพันธ์ที่ตนมีต่อสังคมและธรรมชาติ อันตนจะต้องเกื้อกูลปัจจัยแวดล้อมดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี โดยไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้น การพัฒนาจะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม เมตตา กรุณาความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความยุติธรรม

Reeder (อ้างถึงใน โสภณ โสภโณ, 2550 : 15) ให้ความหมายของ “การพัฒนา” ว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

(1) ความแตกต่าง เช่น ปริมาณและคุณภาพของบริการข้อมูลและข่าวสาร ฐานะทางสังคม บทบาท และอาชีพ เป็นต้น

(2) การใช้ประโยชน์จากบริการที่มีอยู่และเพิ่มขึ้น

(3) มีเทคโนโลยีและความมีประสิทธิภาพกระจายทั่วทุกสังคม

(4) มีความเชื่อและความไม่เชื่อ เช่น เป้าประสงค์ ความเชื่อพื้นฐาน ค่านิยม โอกาสและการสนับสนุน

(5) ทักษะคติ เช่น ระดับความพอใจ ความเป็นเอกภาพ ขวัญ และความพึงพอใจมากขึ้น

(6) มีพฤติกรรม เช่น ช่วยเหลือตนเอง มีประสิทธิภาพ การใช้ทรัพยากรมนุษย์ และมีความคิดริเริ่มมากขึ้น

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ, 2553 : 2) อธิบายว่าคำว่า พัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่าภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา

สรุปความหมายของการพัฒนา หมายถึง การพัฒนาความคิด ความสามารถของประชาชน ให้เกิดความเชื่อมั่น สามารถช่วยเหลือตนเอง เพื่อนบ้าน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยความร่วมมือของราษฎรและภาครัฐ

2.2.2 ทฤษฎีของการพัฒนา

ทฤษฎีของการพัฒนาได้มีนักทฤษฎีได้จำแนกไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีความทันสมัย

แนวทางการพัฒนาโดยอาศัยทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) นับว่าได้รับความนิยมนอย่างสูงในประเทศตะวันตกในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่สอง เนื่องจากเมื่อใช้วิธีการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์การพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ แล้วเห็นว่า ประเทศแถบยุโรป และประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งพัฒนาแล้วได้ใช้แนวทางในการพัฒนาพื้นฟูประเทศของตนเป็นผลสำเร็จ ดังนั้น แนวคิดการพัฒนาตามแบบจำลองดังกล่าวจึงได้แพร่กระจายได้รับการนำไปใช้เป็นกระแสหลักในการพัฒนาประเทศด้อยพัฒนาต่างๆ ผลงานด้านวิชาการที่เกี่ยวกับการพัฒนาในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ส่วนใหญ่เน้นการนำเอาแบบจำลองความทันสมัยเป็นองค์ความรู้สำคัญในการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาในด้านต่างๆ ของประเทศ

แนวคิดการพัฒนาตามแบบจำลองความทันสมัยนี้เน้นการพัฒนาที่ต้องดำเนินไปพร้อมๆ กัน ในมิติต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและระบบการเมือง กล่าวคือ

ด้านเศรษฐกิจ

จะเน้นที่การพัฒนาประเทศให้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม ส่งเสริมการลงทุนสนับสนุนด้านการสร้างความพร้อมในเรื่องสาธารณูปโภคและกิจกรรมเพื่อการผลิตในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ให้ความสำคัญกับการลงทุนจากต่างประเทศโดยเชื่อว่าการสะสมทุนจะทำให้เกิดการลงทุนสูงขึ้น การยกระดับผลิตภัณ์มวลรวมของประเทศและผลักดันให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ (growth) จะส่งผลดีให้ประเทศชาติสามารถยกระดับการพัฒนาประเทศไปสู่ภาวะประเทศที่มั่นคงได้ต่อไป

นักเศรษฐศาสตร์ชื่อ รอสโทว์ ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดการพัฒนาโดยการอธิบายให้เห็นวิวัฒนาการของสังคมตามลำดับขั้นของความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยการวิเคราะห์ในแง่ประวัติศาสตร์และทฤษฎีทางเศรษฐกิจเป็นกรอบความคิดเขาเสนอว่าประเทศต่างๆ ต้องผ่านขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงของสังคม 5 ขั้นตอน กล่าวคือ (วิภาวี พิจิตบัณฑิต, 2535)

ขั้นแรกเรียกว่าสังคมโบราณ (The traditional society) ลักษณะการดำรงของผู้คนมีลักษณะเป็นสังคมดั้งเดิม กล่าวคือ ความเป็นอยู่มีลักษณะการพึ่งพาผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็น

ผลผลิตที่พึ่งพาสภาพธรรมชาติความเป็นอยู่ของผู้คนอาศัยแรงงานในครัวเรือน การซื้อขายแลกเปลี่ยน มีอยู่ในขอบเขตที่จำกัดในสังคมโบราณชีวิตความเป็นอยู่มีความผันผวนขึ้นอยู่กับสภาพความแปรปรวนทางธรรมชาติ โรคระบาดและการสงครามที่มีอย่างต่อเนื่อง ชีวิตของผู้คนจึงเชื่อในเรื่องชะตาเป็นสำคัญ ผู้ที่มีอำนาจการปกครองมักเป็นเจ้าของที่ดิน และมีอิทธิพลในการกำหนดภาวะเศรษฐกิจของประเทศ

ขั้นที่สองเรียกว่าการเตรียมเพื่อทะยานขึ้น (The pre-conditions for take-off society) ลักษณะของเศรษฐกิจในสังคมที่อยู่ในขั้นตอนนี้จะพบว่า ประชาชนเริ่มตระหนักในความต้องการของตนเองที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิตไปสู่วิถีชีวิตที่เชื่อว่าดีกว่า เริ่มมีการเตรียมการเพื่อให้สังคมมีการพัฒนาการขยายตัวด้านโครงสร้างขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพ เกิดการผลิตผลผลิตทางการเกษตรอย่างรวดเร็ว มีการขยายตัวด้านการศึกษา ในสังคมเกิดนักคิดและกลุ่มผู้คิดตัวในสังคมที่พยายามผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในประเทศ

ขั้นที่สามเรียกว่าการทะยานขึ้น (Take-off) ในขั้นนี้เป็นขั้นที่มีความสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาในระยะต่อไปและในบางประเทศขั้นตอนนี้นับเป็นขั้นตอนที่กินเวลามากที่สุด คุณลักษณะสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าสังคมได้ก้าวเข้าสู่ขั้นตอนนี้คือการพิจารณาจากการลงทุนและการออมของชาติ ซึ่งจะเพิ่มจากร้อยละ 5 ไปสู่ร้อยละ 10 หรือมากกว่า อันเป็นผลจากความก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมธุรกิจภาคที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่นับเป็นส่วนสร้างรายได้สำคัญให้กับประเทศ ตามแนวคิดของรอสโทว์แล้ว การค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเร่งให้อัตราการเติบโตให้กับประเทศกำลังพัฒนา แต่ไม่มีผลมากนักสำหรับประเทศด้อยพัฒนา ในช่วงเวลานี้จะเกิดสถาบันทางการเมืองและสังคมเพื่อสนับสนุนและรองรับการขยายตัวของธุรกิจภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการผลิตอย่างมาก

ขั้นที่สี่เรียกว่าการเร่งรัดเข้าสู่ภาวะเศรษฐกิจที่เติบโตเต็มที่ (The drive to maturity stage) ในขั้นตอนนี้ระบบเศรษฐกิจจะประสบความสำเร็จมีการนำความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีเครื่องจักรกลต่างๆ มาใช้ในกระบวนการผลิตและการบริการต่าง ๆ มีการผลิตสินค้าทดแทนสินค้าที่เคยนำเข้า นอกจากนี้ความสามารถในการผลิตที่สูงขึ้นทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงกว่าอัตราการเติบโตของประชากร

ขั้นที่ห้าการบริโภคขนานใหญ่หรือนักเศรษฐศาสตร์บางท่านเรียกขั้นนี้ว่าขั้นอุดมโภคา (The mass-consumption society) ในขั้นตอนนี้การผลิตมุ่งเน้นที่สินค้าและบริการประเภทคงทนและถาวร (durable consumers' goods), เป็นต้นว่า รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกประเภทต่างๆ เช่นเครื่องซักผ้า, เครื่องดูดฝุ่น, เครื่องปรับอากาศ

แนวคิดนี้ได้รับการตอบสนองนำไปใช้เป็นกรอบในกระบวนการสร้างความทันสมัยให้กับประเทศด้อยพัฒนาต่างๆ และในประเทศไทยเราก็รับเอาการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายของการพัฒนานับตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกในปี 2504

ด้านสังคม

แนวคิดการพัฒนาตามแบบจำลองความทันสมัยจะแบ่งแยกสังคมออกเป็นสองประเภทคือสังคมดั้งเดิม (tradition societies) และสังคมทันสมัย (modernized societies) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือสังคมประเทศด้อยพัฒนา (underdeveloped societies) กับสังคมประเทศพัฒนาแล้ว

(developed societies) นั่นเอง การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมทันสมัย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องอาศัยการเปลี่ยนค่านิยม ท่าทีความคาดหวังในชีวิตของผู้คนในสังคม ให้เป็นไปตามแบบสังคมสมัยใหม่

เลนเนอร์ (Lerner, 1958) นักสังคมวิทยาผู้สนใจศึกษาในกระบวนการสร้างความทันสมัย เสนอว่าบุคลิกภาพและกระบวนการคิดของคนในสังคมที่สำคัญที่เอื้อต่อการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยมีอยู่ 3 ประการ ได้แก่

การเอาใจเขามาใส่ใจเรา (empathy) เลนเนอร์อธิบายความหมายว่าคนแต่ละคนจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อเหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆ ตามลักษณะการรับรู้ทางสังคมของตนสำหรับสังคมทันสมัยสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมจำเป็นต้องมีคุณลักษณะความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเรานั้นเองคือความเข้าใจผู้อื่น ความสามารถที่จะรับรู้เหตุการณ์สถานการณ์ต่างๆ ได้ราวกับที่ผู้อื่นคิด

การเคลื่อนไหว (mobility) สำหรับความคิดของเลนเนอร์ mobility นี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะการย้ายถิ่นหรือการเปลี่ยนแปลงทางลักษณะภูมิศาสตร์ แต่หมายถึงภาวะทางจิตใจตลอดจนบุคลิกภาพที่กระตือรือร้น การเปิดกว้างยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ยึดติดกับบทบาทหน้าที่หรือสถานภาพเดิมของตนเอง ความสามารถในการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นปัจจัยสำคัญของสมาชิกในสังคมที่พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมทันสมัย

การมีส่วนร่วมอย่างสูง (high participation) สำหรับความคิดของเลนเนอร์ การเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแห่งความทันสมัยจำเป็นต้องอาศัยสมาชิกในสังคมซึ่งมีลักษณะการไม่วางเฉยหรือเป็นผู้ถูกกระทำ (passive) คือการยอมให้ผู้อื่นมาใช้อิทธิพลต่อความคิดชี้แนะให้ทำตามในเรื่องต่างๆ แต่ต้องการสมาชิกในสังคมที่มีลักษณะเป็นผู้กระทำ (active) มีส่วนร่วมและมีอิสระในการตัดสินใจด้วยมุมมองของตนเอง

ด้านการเมือง

แนวคิดด้านการเมืองตามทฤษฎีความทันสมัยที่มีอิทธิพลอย่างสูงได้แก่แนวคิดและงานเขียนของ อัลมอนต์ (Gabriel A. Almond) และ เพาเวลล์ (C.B. Powell) ในปี ค.ศ. 1965 ทั้งสองระบุว่า การพัฒนาทางการเมืองที่จะนำไปสู่ความทันสมัยเน้นที่เกณฑ์สำคัญ 3 ประการ คือ มีการแยกแยะโครงสร้างต่างๆ ทางสังคม (structural differentiation) การมีระบอบย่อยที่มีอิสระ (subsystem autonomy) และมีการรวมกลุ่มคนวัฒนธรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน (cultural secularization) ดังนั้นลักษณะการเมืองที่เหมาะสมกับการผลักดันประเทศเข้าสู่ภาวะความทันสมัยคือ การปกครองอย่างมีเหตุผล เปิดโอกาสให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นต่างๆ ในสังคม

ข้อจำกัดทางทฤษฎี

แนวคิดการพัฒนาตามแบบจำลองความทันสมัยนี้ นับว่ามีอิทธิพลอย่างสูงต่อการนำมาใช้เป็นกระแสหลักในการพัฒนาประเทศหลายประเทศ อย่างไรก็ตามในช่วงปลายปี ค.ศ. 1960 แนวคิดนี้เริ่มหมดความน่าสนใจ และเผชิญกับการวิพากษ์อย่างหนักในราวกลางปี ค.ศ. 1970 ที่แสดงให้เห็นว่าทฤษฎีนี้มีจุดอ่อนสำคัญดังต่อไปนี้คือ

ประการแรก ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีซึ่งให้ข้อเสนอโดยแยกสังคมออกเป็นสองประเภทที่มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง คือสังคมดั้งเดิมและสังคมทันสมัยซึ่งไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงโดยเฉพาะ

ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นทวีภาคมีทั้งภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม

ประการที่สอง ทฤษฎีความทันสมัยให้ความสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นดัชนีที่สำคัญที่จะพัฒนาผู้คนไปสู่สังคมทันสมัย นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นว่าความคิดความเชื่อ และวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนา ดังนั้นประเทศที่ทันสมัยคือประเทศที่มีเศรษฐกิจที่เติบโตและละทิ้งความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม แต่มีงานวิจัยตลอดจนแนวปฏิบัติที่ปรากฏให้เห็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่เกี่ยวข้องหรือเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมหรือความเชื่อในลักษณะสังคมดั้งเดิมที่มีอยู่ไปสู่แนวคิดความเชื่อ ดังที่ประเทศในสังคมทันสมัยให้ความสำคัญ เช่น การพัฒนาประเทศญี่ปุ่น หรือประเทศเกาหลีใต้

ประการที่สาม ทฤษฎีเกิดขึ้นจากการศึกษาในลักษณะการเปรียบเทียบและให้ความสนใจ แต่ปัจจัยภายในที่มีความแตกต่างกันของประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนา เพื่อหาคุณลักษณะที่แตกต่างของสังคมทั้งสองประเภท โดยมีได้มีการอธิบายในส่วนของกระบวนการหรือวิธีการที่จะพัฒนาสังคมไปสู่จุดหมายแต่อย่างใด

ประการที่สี่ ทฤษฎีนี้ละเลยที่จะพิจารณาหรือกล่าวถึงในเรื่องกำลังอำนาจชนชั้นทางสังคม และความแตกต่างของสังคมที่มีลักษณะหลากหลาย ซึ่งเป็นโครงสร้างที่มีความสำคัญยิ่งปัญหาของประเทศโลกที่สามที่เผชิญมีความซับซ้อนและถูกรอบงำโดยระบอบเศรษฐกิจโลกที่กำหนดโดยประเทศอุตสาหกรรมที่ร่ำรวยบางประเทศหาใช้ความด้อยพัฒนาที่เกิดจากปัจจัยภายในของประเทศนั้นๆ

ทฤษฎีความทันสมัยเป็นทฤษฎีซึ่งให้ข้อเสนอโดยแยกสังคมออกเป็นสองประเภทที่มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงคือ สังคมดั้งเดิมและสังคมทันสมัย โดยให้ความสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นดัชนีสำคัญที่จะพัฒนาผู้คนไปสู่สังคมทันสมัย นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นว่าความคิดความเชื่อและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนา ดังนั้น ประเทศที่ทันสมัยคือประเทศที่มีเศรษฐกิจที่เติบโตและละทิ้งความคิดความเชื่อ วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

2. ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา

ในเวลาเดียวกันนักกลุ่มประเทศยุโรปและอเมริกาได้มีการใช้แนวคิดการพัฒนาในด้านการสร้างความทันสมัยเป็นกระแสหลักในการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศและประสบความสำเร็จเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางนั้น นักวิชาการกลุ่มประเทศด้อยพัฒนาในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกาก็มีแนวคิดคัดค้านการพัฒนาด้วยการสร้างภาวะความทันสมัยดังกล่าว ทั้งนี้ เป็นผลจากความล้มเหลวและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจซึ่งกลุ่มประเทศเหล่านี้เผชิญนั่นเอง ความล้มเหลวที่เกิดในประเทศบราซิล อาร์เจนตินา และหลายประเทศในกลุ่มลาตินอเมริกานับเป็นปรากฏการณ์สำคัญอันเป็นที่มาของการเสนอทฤษฎีการพึ่งพา (dependency theory) ในเวลาต่อมา แนวทางที่ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วไม่น่าจะมีความเหมาะสมและใช้ได้กับประเทศด้อยพัฒนา ทั้งนี้ เพราะผลของการพัฒนาที่เกิดจากแนวคิดของการพัฒนากระแสหลักเช่นแนวคิดหลักขั้นตอนการเติบโตทางเศรษฐกิจของรอสโทว์ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ความเติบโตที่เกิดขึ้นกับประเทศด้อยพัฒนาส่วนใหญ่มีน้อยมาก ยิ่งกว่านั้นความเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้เกิดความร่ำรวยกับคนเพียงบางกลุ่ม

เกิดปัญหาตามมา ทั้งด้านปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมการพัฒนาทำให้ประเทศด้อยพัฒนากลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง

ซานโทส (T. Dos Santos) (อ้างถึงใน บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2549) นักวิชาการซึ่งมีแนวคิดจัดอยู่ในกลุ่มทฤษฎีการพึ่งพา กล่าวว่า สาเหตุที่แท้จริงของความด้อยพัฒนาหรือการต้องพึ่งพาในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกานั้นมิได้เกิดจากเพียงแค่ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศบริวาร แต่เกิดจากการที่โครงสร้างภายในของประเทศเหล่านี้ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ต้องพึ่งพากันในทางเศรษฐกิจโลก การพึ่งพาเป็นสถานการณ์เงื่อนไขเมื่อเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศหนึ่งจะเติบโตหรือไม่ต้องขึ้นกับการขยายตัวและการพัฒนาผ่านระบบการค้าหรือระบบเศรษฐกิจโลกของประเทศผู้ที่มีอิทธิพลอื่นๆ

แนวทางการแก้ปัญหาความด้อยพัฒนาตามความคิด มีเพียงทางเลือกเดียวคือ การหยุดความสัมพันธ์เชิงพึ่งพากับประเทศที่พัฒนาแล้วหรือประเทศผู้มียุทธศาสตร์กำหนดชะตากรรมของประเทศด้อยพัฒนานั้นๆ เสียนั่นเอง

ข้อจำกัดของทฤษฎี

แม้ว่าแนวคิดทฤษฎีการพึ่งพาจะได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มประเทศลาตินอเมริกาในขณะนั้นอย่างมาก ขณะเดียวกันก็มีผลงานที่มองเห็นจุดอ่อนของทฤษฎีในประเด็นต่างๆ เช่นกัน กล่าวคือ

ประการแรก แนวคิดของคำว่าพึ่งพายังเป็นแนวคิดที่คลุมเครือสำหรับการจัดแยกระดับประเทศในโลกที่สามว่าประเทศใดบ้างพึ่งพาประเทศศูนย์กลาง การวัดระดับการพึ่งพาจากเงินลงทุนที่ไหลเข้ามาลงทุน เมื่อเปรียบเทียบกับผลตอบแทนกลับไปยังประเทศผู้ลงทุน ไม่น่าจะใช้เป็นดัชนีชี้วัดระดับการพึ่งพาได้ดี เพราะมิได้คำนึงถึงประโยชน์ด้านอื่นๆ ที่ประเทศนั้นๆ ได้รับการลงทุนนั้นๆ

ประการที่สอง เป็นการมองด้านเดียวว่าประเทศศูนย์กลางจะได้ประโยชน์มากแต่เพียงฝ่ายเดียว ทั้งที่ในทางกลับกันประเทศที่พึ่งพาต่างได้รับผลในด้านการพัฒนาภายใต้การพึ่งพานั้นความเจริญเติบโตที่เกิดจากการพึ่งพาบริษัทข้ามชาติต่างๆ ได้เปิดโอกาสให้ เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ และส่งประโยชน์ต่อชนชั้นแรงงานในประเทศได้ การนำประเทศเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกย่อมส่งผลให้แต่ละประเทศต่างสามารถแสวงหาผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน หากมีนโยบายรัฐที่เหมาะสมที่จะคุ้มครองปกป้องประโยชน์ให้กับประเทศของตน

ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งพา เชื่อว่าแนวทางที่ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้วไม่น่าจะมีความเหมาะสมและใช้ได้ดีกับประเทศด้อยพัฒนา ทั้งนี้เพราะผลของการพัฒนาที่เกิดจากแนวคิดของการพัฒนากระแสหลัก เช่น แนวคิดหลักขั้นตอนการเติบโตทางเศรษฐกิจของรอสโทว์ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ความเติบโตที่เกิดขึ้นกับประเทศด้อยพัฒนาส่วนใหญ่มีน้อยมาก ยิ่งกว่านั้นความเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้เกิดความร่ำรวยกับคนเพียงบางกลุ่มเกิดปัญหาตามมาทั้งด้านปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาทำให้ประเทศด้อยพัฒนากลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง

3. ทฤษฎีการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้ที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ (Redistribution with Growth)

เป็นแนวคิดสำหรับประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศล้าหลังที่มุ่งให้กลุ่มประชากรที่เสียเปรียบในทางเศรษฐกิจ ได้รับผลประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจภายในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคมที่เป็นอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องมีการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมแต่อย่างใด

แนวคิดนี้เริ่มมาจากการตั้งคำถามต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และรุดหน้าแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อนนั้นใครคือผู้ได้รับผลประโยชน์ที่แท้จริง บุคคลเหล่านั้นจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มที่ควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและมีอำนาจทางการเมืองเท่านั้น หรือไม่ทั้งนี้ในระยะแรกของการพัฒนาประเทศนั้นเป็นที่เข้าใจและยอมรับได้ว่าจะมีการกระจุกตัวของรายได้ กล่าวคือ การลงทุนเพื่อการพัฒนาประเทศจะเป็นไปอย่างเป็นกระจุกตัว ด้วยการทุ่มเทไปในภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัยซึ่งมีขนาดเล็ก และผลิตสินค้าขั้นปฐมและอุตสาหกรรมรายได้ที่เกิดขึ้นจึงกระจุกตัวอยู่ในภาคดังกล่าว โดยปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมสภาพการกระจุกตัว ได้แก่ ความจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อ โอกาสทางการศึกษา และโอกาสการทำงานในภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัย ส่วนนโยบายของรัฐบาลทั้งด้านการคลัง การค้าและการกระจายงบประมาณก็มีความโน้มเอียงที่จะสนับสนุนไปในทางที่ก่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจที่กระจุกตัว ซึ่งโดยทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แล้ว เมื่อเศรษฐกิจเติบโตต่อไป รายได้และผลประโยชน์ก็จะกระจายออกไปด้วย หากในทางปฏิบัติกลับพบว่าคนจนไม่ได้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมแนวคิดเรื่องการกระจายรายได้ที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเสนอว่า การพัฒนาประเทศจะต้องมุ่งไปที่การแก้ไขปัญหาความยากจนให้แก่คนกลุ่มต่างๆ ด้วย เช่น ชวนารายย่อยผู้ใช้แรงงานที่ไม่มีที่ดินทำกิน คนว่างงาน และแรงงานไร้ฝีมือ ฯลฯ โดยหามาตรการต่างๆ เช่น การปฏิรูปที่ดินเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและการบริการขั้นพื้นฐาน เป็นต้น

ข้อจำกัดของทฤษฎี

แนวคิดการกระจายรายได้ ควบคู่ไปกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นแนวคิดสำหรับประเทศในโลกที่สามที่มุ่งให้กลุ่มประชากรที่เสียเปรียบในทางเศรษฐกิจได้รับประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจภายใน โครงสร้างเศรษฐกิจสังคมที่เป็นอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องมีการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ตามทฤษฎีนี้ก็มิจุดอ่อนคือ ปัญหาในการดำเนินการกระจายความเจริญอย่างทั่วถึงจะเป็นอุดมคติและเป็นไปได้ยากในประเทศด้อยพัฒนา ซึ่งถูกรอบงำด้วยชนชั้นปกครองซึ่งต่างพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนไว้

ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับการกระจายความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเชื่อว่าหากมีการจัดการที่เหมาะสมในเรื่องของการลงทุน การให้การศึกษา และการจัดบริการทางสังคมอย่างทั่วถึง ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงอย่างเท่าเทียม การที่รัฐมีนโยบายปฏิรูปที่ดิน มีการบริหารจัดการที่ตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันของกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันอย่างเหมาะสม จะช่วยให้กลุ่มคนทุกกลุ่มได้รับประโยชน์จากการพัฒนา เมื่อคนจนสามารถสร้างผลผลิตได้สูง ได้รับค่าจ้างแรงงานที่เหมาะสม ก็จะส่งผลให้เกิดความเสมอภาค และลดภาวะความยากจนของประเทศลงได้

4. ทฤษฎีการพัฒนาที่เน้นความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (Basic minimum Need Approach)

เป็นแนวคิดที่สร้างความชัดเจนมากขึ้นว่า การพัฒนาจะต้องมุ่งไปที่คนมิใช่การเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะคนและคุณภาพชีวิตของคน คือสิ่งสำคัญที่สุดที่จะต้องได้รับการพัฒนา

ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนนี้จำเป็นที่จะต้องใช้ยุทธวิธีการพัฒนาหลายด้านประกอบกัน ทั้งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง การปฏิรูปสถาบันทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อขจัดความยากจนและการว่างงาน และมุ่งให้เกิดความเสมอภาคในการกระจายการบริการขั้นพื้นฐานเนื่องจากการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่ได้แก้ปัญหาความยากจน ทั้งนี้องค์ประกอบทั่วไปของความจำเป็นขั้นพื้นฐานได้แก่ 1) สุขภาพและเงื่อนไขทางประชากรต่างๆ 2) อาหารและสารอาหาร 3) การศึกษา รวมทั้งการรู้หนังสือและความเชี่ยวชาญต่างๆ 4) เงื่อนไขการทำงานและสภาพการจ้างงาน 5) การบริโภคและการออม 6) การคมนาคม 7) ที่อยู่อาศัยรวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกภายในบ้าน 8) เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม 9) การพักผ่อนหย่อนใจ และ 10) สวัสดิการทางสังคม

ข้อจำกัดของทฤษฎี

ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดการพัฒนาที่เน้นความจำเป็นขั้นพื้นฐาน มีต้นทุนงบประมาณที่ต้องใช้จำนวนมากซึ่งอาจมีผลกระทบกับการออมและการลงทุนของประเทศโดยเฉพาะในประเทศยากจน หากมีการทุ่มเทงบประมาณส่วนใหญ่ของประเทศไปเพื่อยกระดับความเป็นอยู่คนยากจนเพื่อให้ได้สิ่งจำเป็นพื้นฐานครบทุกคนในเวลาอันสั้น แล้วก็อาจมีผลทำให้ไม่สามารถมีทรัพยากรเหลือเพียงพอสำหรับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมได้ เช่น การขาดงบประมาณในการส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าด้านเทคนิควิทยาการต่างๆ ทั้งด้านการศึกษา การแพทย์ การทหาร การขยายการผลิตและการปรับปรุงเทคโนโลยีต่างๆ ผลของการพัฒนาโดยเน้นความจำเป็นขั้นพื้นฐานโดยเฉพาะ หากขาดกลไกที่จะนำสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานไปให้ถึงมือคนจนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาโดยตรงแล้ว การพัฒนาแนวทางเช่นนี้อาจทำให้การครองชีพของประชาชนเลวร้ายลงไปกว่าเดิม

ทฤษฎีการพัฒนาที่เน้นความจำเป็นขั้นพื้นฐานเชื่อว่าความเติบโตด้านเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนของประชาชนได้ แนวทางการพัฒนาจำเป็นต้องเน้นการพัฒนาไปที่ตัวคนโดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนเป็นหลัก โดยคำนึงถึงหลักการในเรื่องของการสนองตอบต่อความจำเป็นพื้นฐานในชีวิต

5. ทฤษฎีการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืน (Sustainable Development)

เป็นแนวคิดที่เกิดจากการประชุม Brundthland commission เมื่อปี 1987 ซึ่งมุ่งที่จะแก้ปัญหาการพัฒนาที่ถูกครอบงำด้วยกระบวนทัศน์ที่เน้นเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เนื่องจากการขยายตัวของเศรษฐกิจไทยในช่วงที่ผ่านมา เกิดจากการขยายตัวทางการผลิตอย่างรวดเร็ว มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยหลักของการผลิตโดยปราศจากการวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างรอบคอบและการป้องกันความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดการสะสมของปัญหาความเสื่อมโทรมและความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติตามระดับของการผลิตโดยรวมที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรและเชื่อมโยงไปถึงความไม่เท่า

เทียมกันในการครอบครองทรัพยากรระหว่างคนกลุ่มต่างๆในสังคม โดยพฤติกรรมการผลิตและการบริโภคที่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสร้างปัญหามลพิษของคนในสังคมทำให้วิถีการดำเนินชีวิตขาดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า ทั้งทางธรรมชาติศิลปกรรมและวัฒนธรรม และที่มากไปกว่านั้นก็คือ ภาวะตกต่ำและเสื่อมโทรมของธรรมชาติ ทำให้คนจนและผู้ยากไร้ มีความจำเป็นที่จะต้องบุกรุกเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เพียงเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่รอดไปเพียงวันหนึ่งๆ เป็นผลให้สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในภาวะเสื่อมโทรมอย่างหนัก ในขณะที่เดียวกันความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็ยิ่งเร่งให้คนจนและผู้ยากไร้มีความยากลำบากมากขึ้น ในการดำรงชีวิต ผลสุดท้ายพวกเขาที่ย่างยากจนลงกว่าเดิม

แนวคิดการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืนจึงเกิดขึ้นเพื่อที่จะพิทักษ์และคุ้มครองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนยาวนานไปจนถึงอนาคต เพื่อสนองต่อความจำเป็นในความอยู่รอดของคนรุ่นหลัง หากก็ไม่ละเลยต่อชีวิตความเป็นอยู่ในคนในรุ่นปัจจุบัน ซึ่งหลักการพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืน มี 3 ประการ คือ 1) การให้ความสำคัญสูงสุดแก่คุณค่าของสิ่งแวดล้อม อันเป็นมิติแห่งความยั่งยืนของระบบนิเวศ 2) การขยายมิติเวลาไปสู่อนาคต ซึ่งเป็นมิติแห่งการมีวิสัยทัศน์ที่ยาวไกล และ 3) ความยุติธรรม อันเป็นมิติแห่งความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคม โดยในการประชุมสุดยอดเพื่อการพัฒนาสังคม (The world summit for social development) เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2538 ที่กรุงโคเปนเฮเกนได้สรุปว่า การพัฒนาสังคมจะต้องยึดคนเป็นศูนย์กลาง จุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ การจัดความยากจนที่แท้จริงการกระจายความยุติธรรมและการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้เรื่องที่ต้องดำเนินการโดยเร่งด่วน ได้แก่ ประชากร สุขภาพอนามัย การศึกษา การจ้างงาน ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติต่างๆ อาชญากรรม และความมั่นคงของชาติ (สุภางค์ จันทวานิช และวิศนี ศิลตระกูล, 2539 : 65)

แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนนี้ได้ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 หลายยุทธศาสตร์ด้วยกัน ได้แก่ ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์การบริหารเศรษฐกิจส่วนรวม ยุทธศาสตร์การเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม และยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน ซึ่งโดยภาพรวมมุ่งที่จะให้เกิดการดำเนินงานต่างๆ ทั้งในด้าน 1) การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อความสมดุลของระบบนิเวศ 3) การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว และ 4) การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยให้ความสำคัญกับการลดมลพิษทั้งนี้สิ่งที่ดำเนินการไปบ้างแล้ว ได้แก่ การจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดตั้งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดทำแผนแม่บท/แผนเฉพาะเรื่อง เช่น แผนการใช้ที่ดินแห่งชาติ แผนรวมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ เป็นต้น

ทฤษฎีการพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่พยายามคงภาวะความสมดุลระหว่างมิติด้านเศรษฐกิจกับสังคมและสิ่งแวดล้อมในระบบเปิด โดยพยายามคงระดับการ

เติบโตของระบบเศรษฐกิจให้สัมพันธ์กับความพยายามในการคงสภาพให้เกิดความเท่าเทียมกันทางสังคมโดยคงไว้ซึ่งระบบนิเวศน์ที่เหมาะสม

สรุปได้ว่า การที่จะทำความเข้าใจความหมาย ลักษณะและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนานั้น จำเป็นจะต้องตระหนักในความจริงที่ว่า การพัฒนาเป็นแนวคิดเชิงปทัสสถาน การกำหนดความหมาย ทิศทางและแนวทางของการพัฒนานั้น ย่อมจะแตกต่างกันไปตามค่านิยมและความเชื่อพื้นฐานหรืออุดมการณ์ของสังคมและกาลเวลา ดังนั้น แนวทางการพัฒนาของประเทศที่มีความยึดมั่นในอุดมการณ์ทุนนิยมจึงอาจจะแตกต่างจากประเทศอุดมการณ์สังคมนิยมและเนื่องจากปทัสสถานที่มี มองเห็นว่าเป็นสิ่งที่ปรารถนาเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ความหมาย แนวคิดและแนวทางการพัฒนาอาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาด้วยเช่นกัน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับพลเมือง

2.3.1 ความหมายของความเป็นพลเมือง

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language Citizen (1989 อ้างถึงใน Banks, J. A. (Ed), 2004: 3) นิยามว่า พลเมือง (Citizen) คือ สมาชิกพื้นเมืองของรัฐหรือชาติ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาล และมีสิทธิได้รับความคุ้มครอง ส่วนความเป็นพลเมือง (Citizenship) คือ สถานะของการมีสิทธิ สิทธิประโยชน์ และภาระหน้าที่ของพลเมือง

ความเป็นพลเมือง (Citizenship) หมายถึง การเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง (Political Community) เช่น เมือง (City) หรือ รัฐชาติ (Nation-State) โดยมีสิทธิและหน้าที่ซึ่งมา กับความเป็นพลเมือง (พฤตินิสัย ชุมพล, ม.ร.ว. และ เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, 2551: 24)

ส่วนคำว่า “จิตสำนึกพลเมือง (Civic Mindedness)” เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับการมีส่วนร่วมของพลเมือง (Civic Participation) ความรับผิดชอบของพลเมือง (Civic Responsibility) และ ความผูกพันของพลเมือง (Civic Engagement) โดยภาพรวมแล้ว หมายถึง ความรู้สึกภายในด้านการมีจิตอาสาเพื่อชุมชน หรือความรู้สึกรับผิดชอบต่อชุมชน จัดเป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้คนมีความไว้วางใจและร่วมมือกัน ดังนั้น จิตสำนึกพลเมืองจึงมีคุณค่า เพราะจะทำให้สังคมและประชาธิปไตยเกิดความเข้มแข็งได้ (Hua, C. W. & Wan, K. E., 2011)

Smart, D., et al. (2000) อธิบายว่า จิตสำนึกพลเมือง (Civic Mindedness) หมายถึงทัศนคติและพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยมุ่งเน้นไปที่ประเด็นเกี่ยวกับชุมชนและการเมือง เป็นความรับผิดชอบต่อตนเองที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมและอุทิศชีวิตให้แก่การเมืองและชุมชนของตนเอง นอกจากนี้ ยังมองว่าเป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้เกิดประโยชน์ด้านความไว้วางใจและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชุมชน

คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี (2554: 14) ได้นิยาม “พลเมือง” ไว้ว่า พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แตกต่างจากพลเมืองของระบอบอื่นที่พลเมืองจะมี “คุณสมบัตินั้น” อย่างไรก็ตามที่ผู้มีอำนาจประสงค์จะให้ เป็น ขณะทีระบอบประชาธิปไตย เจ้าของอำนาจสูงสุดคือประชาชน ดังนั้น ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจจึงกำหนดชีวิตตนเองได้ “ประชาชน” ในระบอบประชาธิปไตย จึงแตกต่างหลากหลาย

ได้ เมื่อแตกต่างกันหลากหลายได้ จึงต้องเคารพซึ่งกันและกัน และใช้กติกาในการแก้ปัญหา จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันและปกครองกันตามวิถีทางประชาธิปไตยได้

ดังนั้น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย จึงหมายถึง สมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ และพึ่งตนเองได้ ใช้สิทธิเสรีภาพโดยควบคู่กับความรับผิดชอบ เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา ไม่แก้ปัญหาด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตสาธารณะ และกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบหรือร่วมขับเคลื่อนสังคม และแก้ปัญหาสังคมในระดับต่างๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ระดับอาเซียน และระดับประชาคมโลก

ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล (2555: 29-30) ได้อธิบายความสำคัญของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ไม่เพียงแต่จะต้องมีกติกาหรือรัฐธรรมนูญที่กำหนดรูปแบบหรือระบบที่ใช้ในการปกครองประเทศ สิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันก็คือ คนหรือประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ ที่มีสิทธิเสรีภาพในประเทศอย่างเสมอภาคกัน โดยจะต้องมีความสามารถในการปกครองกันเอง ระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยประชาชนหรือการปกครองที่ประชาชนปกครองตนเอง จึงจะประสบความสำเร็จได้

“พลเมือง” ของระบอบประชาธิปไตย จึงไม่เหมือนกับ “พลเมือง” ของการปกครองระบอบอื่น กล่าวคือ พลเมืองของการปกครองระบอบอื่นจะมีคุณสมบัติอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับผู้เป็นเจ้าของอำนาจของประเทศจะกำหนดให้เป็น ในขณะที่พลเมืองของระบอบประชาธิปไตยจะต้องเป็นเจ้าของประเทศ จึงมีอิสรภาพในการเลือกวิถีชีวิตและมีสิทธิเสรีภาพอย่างเสมอภาคกัน แต่ถ้าทุกคนต่างใช้สิทธิเสรีภาพของตนโดยไม่รับผิดชอบ ไม่คำนึงถึงสิทธิของเจ้าของประเทศคนอื่น ไม่คำนึงถึงส่วนรวมหรือเห็นแต่ประโยชน์ของตนเอง สังคมย่อมวุ่นวาย มีแต่ปัญหา ประชาธิปไตยก็ย่อมไปไม่รอด เพราะประชาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครองตามอำเภอใจหรือใครอยากจะทำอะไรก็ทำโดยไม่คำนึงถึงส่วนรวม ดังนั้น อิสรภาพของพลเมืองจึงต้องควบคู่กับความรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

โดยรวมแล้ว ความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในระบอบประชาธิปไตย (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555: 30) หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาในสังคมของตนเอง

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาแนวคิดเรื่องพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผู้วิจัยได้กำหนดให้ “พลเมือง” หมายถึง สมาชิกของชุมชนหรือสังคมที่มีอำนาจในการปกครองตนเอง มีสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาของสังคม ทั้งนี้ จะต้องมีความเคารพผู้อื่น และเคารพกฎกติกาที่ใช้ร่วมกันในสังคม

2.3.2 คุณสมบัติหรือคุณลักษณะของความเป็นพลเมือง

จากการศึกษาทบทวน พบว่ามีนักวิชาการท่านต่างๆ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองไว้ โดยสรุปดังนี้

Westheimer และ Kahne (2004) ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในแต่ละประเภท ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์การให้คุณค่าและการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพลเมืองที่ดี ประกอบด้วย พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ (Personally Responsible Citizen)

พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory Citizen) และพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมต่อสังคม (Justice-Oriented Citizen) ดังปรากฏในตารางที่ 2.1

	พลเมืองที่มีความ รับผิดชอบ	พลเมืองที่มีส่วนร่วม	พลเมืองที่มุ่งเน้น ความเป็นธรรมต่อสังคม
การ แสดงออก	<ul style="list-style-type: none"> - รับผิดชอบต่อชุมชน - ทำงานอย่างสุจริตและเสียภาษีตามที่รัฐกำหนด - เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย - การรีไซเคิล และบริจาคโลหิตเพื่อสาธารณประโยชน์ - เป็นอาสาสมัครทางานช่วยเหลือในกรณีเกิดวิกฤตการณ์ต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - เข้าร่วมเป็นสมาชิกชุมชน และพยายามที่จะร่วมพัฒนาชุมชน - ดูแลชุมชน โดยพยายามที่จะดูแลความต้องการสนับสนุนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ หรือการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม - รับรู้ถึงกระบวนการทำงานของรัฐ - รับรู้กลยุทธ์ในการบรรลุซึ่งงานที่ทำร่วมกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - คิดเชิงวิพากษ์ต่อโครงสร้างของสังคมการเมือง และเศรษฐกิจ โดยพิจารณามากกว่าเหตุการณ์ที่ผิวเผิน - สืบค้นและนำเสนอประเด็นที่ไม่เป็นธรรมในสังคม - รับรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบมีประชาธิปไตย และรับรู้ถึงผลกระทบเชิงระบบที่เกิดขึ้น
ตัวอย่าง การปฏิบัติ	<ul style="list-style-type: none"> - แบ่งปันอาหารเพื่อแก้ปัญหาความอดอยากที่เกิดขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม แก้ปัญหาความอดอยาก 	<ul style="list-style-type: none"> - ค้นหาสาเหตุความอดอยากของคน เพื่อดำเนินการแก้ปัญหาจากรากเหง้าของปัญหา
แนวคิดหลัก	<ul style="list-style-type: none"> - แก้ปัญหาทางสังคมและพัฒนาสังคม พลเมืองจะต้องมีคุณลักษณะที่ดี เช่น มีความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบต่อ เคารพกฎหมาย และกติกากฎระเบียบทางสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - แก้ปัญหาและพัฒนาสังคม พลเมืองจะต้องมีการวางระบบ และโครงสร้างของสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - แก้ปัญหาและพัฒนาสังคม พลเมืองจะต้องตั้งคำถาม แลกเปลี่ยนความคิด และเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างที่เป็นอยู่ของสังคมที่สร้างความไม่เป็นธรรม

ตารางที่ 2.1 ประเภทของพลเมือง (Kinds of Citizen)

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวิ (2548) กล่าวถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมืองของเยาวชนไทย โดยขยายรายละเอียดจากเป้าหมายของการศึกษา คือ การเป็นคนเก่ง เป็นคนดี และมีความสุข ว่าความเป็นพลเมืองของเยาวชนไทยควรมี 3 มิติ คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านความคิดความเชื่อ และด้านการปฏิบัติตน ดังนี้

ด้านความรู้ความเข้าใจ ได้แก่

1. มีความรู้ความเข้าใจหลักและระเบียบการปกครองประเทศ ในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น

2. มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น

3. มีความรู้ความเข้าใจในความเกี่ยวโยงกันของสถานภาพของผู้คนกลุ่มต่างในสังคมในเชิงซ้อน

4. มีความรู้ความเข้าใจการเมืองการปกครองในมิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และการเมืองภาคประชาชน เข้าใจเรื่องของสิทธิชุมชน ทิศทางสังคมอันหลากหลาย

5. มีความรู้ความคิดเท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในระดับประเทศและระดับโลกที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศไทย

6. มีความรู้ความสามารถในเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิถีชีวิตอย่างใหม่ตามควรแก่วิชาชีพของตน

ด้านความคิดเห็น/เจตคติ ได้แก่

1. มีเจตคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

2. มีเจตคติที่ดีต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร

3. เป็นผู้มีความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมือง

4. เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิตและค่านิยมของไทย

5. เห็นคุณค่า และผดุงความเป็นชาติร่วมกับผู้อื่น

6. มีความคิดเห็นที่ทันสมัย

ด้านการปฏิบัติตน ได้แก่

1. ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมาย กฎศีลธรรมและกฎกติกาของชุมชนท้องถิ่น ประเทศชาติ

2. ปฏิบัติตนตามหลักสิทธิ หน้าที่ของพลเมือง

3. ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

4. มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นเรื่องของการจรรโลงความถูกต้อง ความเป็นระเบียบ ความดีงามของสังคม

จากการระดมความคิดเห็นในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า (2544 อ้างถึงใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2554 : 103-104) ได้สรุปว่าคุณลักษณะของพลเมืองที่ดี มีคุณลักษณะดังนี้

1. มีคารวะธรรม คือ ต้องยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น รู้สิทธิ รู้หน้าที่ของตัวเอง

2. มีสามัคคีธรรม คือ ต้องรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น

3. มีนิติธรรม คือ การตัดสินปัญหาโดยใช้เหตุผล

4. มีความสมบูรณ์ทางกายและใจ

5. มีสติปัญญา

6. มีอารมณ์มั่นคง
7. มีวุฒิภาวะทางสังคม
8. เห็นคุณค่าของสภาวะแวดล้อมท้องถิ่น
9. ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
10. ให้เกียรติผู้อื่น
11. มีจิตสาธารณะหรือมีจิตสำนึกสาธารณะ
12. มีความรู้เท่าทันทั้งงานกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี
13. รู้จักฟังตนเอง
14. มีความกล้าที่จะต่อต้านระบอบที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย
15. มีความไว้วางใจในระบอบประชาธิปไตย
16. รู้แพ้ รู้ชนะ รู้จักทำงานร่วมกันโดยสันติ
17. มีความภูมิใจในตนเอง
18. มีศีล หรืออย่างอื่นที่เทียบเท่า

ทิพย์พพร ต้นตีสุนทร (2554) ได้ระบุเกี่ยวกับคุณลักษณะของพลเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย ว่าประกอบด้วย

1. การเป็นผู้ที่มีความรู้ มีการศึกษาและมีความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจในสังคมของตนและสังคมโลก เหนือเช่นเป็นสมาชิกของสังคม
2. ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นหลัก
3. มีความรักในเสรีภาพและมีความรับผิดชอบ
4. เคารพความเสมอภาค ความยุติธรรม
5. มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล
6. มีความเข้าใจเรื่องหลักสิทธิมนุษยชน และยอมรับความแตกต่างในความเป็นพหุสังคม
7. เคารพกฎหมาย และยึดหลักนิติรัฐ
8. มีความรู้ ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางการเมือง (Political Literacy) และเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ในทุกระดับตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่น ระดับชาติและนานาชาติ
9. ยึดมั่นในหลักสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (2555) ได้ศึกษาประเด็นความสำคัญที่แสดงถึงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในทัศนะของประชาชนชาวไทย พบว่า ตัวชี้วัดที่แสดงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่มีอยู่ในสังคมไทย สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับวิถีวัฒนธรรม (Traditionalist/Minimalist) ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับชุมชนของตน (Community Oriented Citizenship) และความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับอิสรภาพและความก้าวหน้า ทันสมัย (Modern/Liberal Progressive) โดยมีรายละเอียดองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองแต่ละประเภท ดังปรากฏในตารางที่ 2.2

คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ประชาชนมี	องค์ประกอบ
1. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับวิถีวัฒนธรรม (Traditionalist/Minimalist)	<ul style="list-style-type: none"> - ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเสมอ - เคารพผู้อาวุโสกว่า - เสียสละเวลาทำงานเพื่อส่วนรวม - ปฏิบัติตามกฎหมาย - ปฏิบัติตามหลักศาสนา - มีความภูมิใจในการเป็นคนไทย - เต็มใจที่จะเสียภาษี
2. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับชุมชนของตน (Community Oriented Citizenship)	<ul style="list-style-type: none"> - เสียสละเวลาทำงานเพื่อส่วนรวม - บริจาคโลหิต/เงิน/สิ่งของ/แรงงาน - รักษาสิ่งแวดล้อมโดยการนำกลับไปใช้ใหม่/ช่วยปลูกต้นไม้/แยกขยะ
3. ความเป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับอิสรภาพและความก้าวหน้า ทันสมัย (Modern/Liberal Progressive)	<ul style="list-style-type: none"> - สามารถเปรียบเทียบนโยบายของพรรคและผู้สมัครรับเลือกตั้ง - มีความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง - สามารถวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นทางการเมือง - สามารถคุยเรื่องการเมืองนานาชาติ - เป็นสมาชิกกลุ่ม/สมาคม/สหภาพ/ชมรม เป็นต้น - ติดตามการทำงานของนักการเมืองและข้าราชการ

ตารางที่ 2.2 คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ประชาชนชาวไทย

คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี (2554) ได้จัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 ขึ้น เพื่อให้เป็นกลไกสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ในด้านการสร้างความเป็นพลเมือง ให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรมและประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยในยุทธศาสตร์ฯ ดังกล่าว ได้ระบุถึงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของคนไทยไว้ 6 ประการ ได้แก่

1. ฟังตนเองและรับผิดชอบตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์
2. เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น (ทั้งนี้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญมาตรา 28 ที่บัญญัติว่า “บุคคลย่อมใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น”)

3. เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง
4. เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง
5. เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย
6. รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อสังคม และร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงคุณลักษณะขั้นพื้นฐานของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ตามแนวคิดของยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทยว่าคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นมาได้โดยการฟังบรรยายหรือสอนด้วยการพูดให้ฟัง หากเกิดจากการเรียนรู้และฝึกฝน โดยใช้กิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดได้และพัฒนาคุณสมบัติเหล่านี้ให้มีขึ้นมาได้ด้วยตนเอง

นอกจากนี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2559) ได้อธิบายถึงความเป็นพลเมือง โดยเชื่อมโยงกับกรอบการศึกษาและการเรียนรู้ว่า พลเมือง เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ เจตคติ และค่านิยม มีพฤติกรรมหรือความประพฤติที่ดีงาม มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ประเทศชาติ เป็นพลเมืองและพลโลกที่ดีในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ

ด้านความรู้ เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจ มีข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องในวิถีการดำรงตนในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้กฎหมาย ประเพณีวัฒนธรรมและแนวปฏิบัติของการอยู่ร่วมในสังคมได้อย่างสงบสุขทั้งสังคมไทยและสังคมโลก

ด้านทักษะ เป็นผู้มีความคิดวิจารณ์ญาณและการตัดสินใจบนพื้นฐานของความรู้ ข้อมูลข่าวสาร การดำรงชีวิต ความชำนาญ สามารถแก้ปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคม และประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านเจตคติและค่านิยม เป็นผู้ดำรงและยึดมั่นในวิถีประชาธิปไตย ยึดมั่นคุณค่าความดี มีศีลธรรมจริยธรรม ฟังพาดตนเองและเป็นที่ฟังของบุคคลอื่นได้ คำนึงถึงการมีส่วนร่วม เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น ยอมรับและเชื่อมั่นในวิถีที่แตกต่างทั้งเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม เพศ ผิวพรรณ วรณะ และความเป็นมนุษย์ของกันและกัน

ด้านพฤติกรรมหรือความประพฤติที่ดีงาม เป็นผู้มีความคุณธรรมจริยธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน รู้จักเสียสละ ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่นิ่งดูดาย บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ คำนึงถึงการมีส่วนร่วม มีสำนึกของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

โดยสรุปแล้ว คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย ตามแนวคิดของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทย สามารถสรุปให้เหลือ 2 ประการ โดยพิจารณาตามการให้คุณค่าหรือให้ความสำคัญต่อการเป็นพลเมืองที่ดี คือ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม และพลเมืองที่มีความเคารพผู้อื่น ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของผู้เรียนในสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ตามหลักการดังกล่าว โดยแบ่งประเภทความเป็นพลเมืองของผู้เรียน ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม หมายถึง การพึ่งพาตนเองและสามารถรับผิดชอบต่อตนเองได้ มีอิสรภาพ สิทธิเสรีภาพ ไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจหรือระบบอุปถัมภ์ของผู้ใด ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การกระทำใดๆ ของตนมีผลต่อสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อสังคม แก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลังหรือความรุนแรงแก้ไขปัญหา และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย

2. ความเคารพผู้อื่น หมายถึง การไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เคารพผู้อื่นที่แตกต่างจากตนเองทั้งในด้านวิถีชีวิต ความเชื่อและความคิด และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น มองคนในสังคมมีความเท่าเทียมกัน

2.3.3 การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

การเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ นับเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งสำหรับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างสังคมไทยในอนาคต ซึ่งการปลูกฝังและพัฒนาให้คนในประเทศเป็นพลเมืองที่มีความรู้ มีคุณธรรม เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ จำเป็นต้องเริ่มต้นที่การศึกษา เนื่องจากการศึกษาเป็นรากฐานของการพัฒนา ดังเช่นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 ได้กำหนดความมุ่งหมายและหลักการของการจัดการศึกษาว่า ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง จากหลักการดังกล่าว ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองมาโดยตลอด ทั้งนี้ การพัฒนาหลักสูตรพลเมืองเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ ทักษะ เจตคติและค่านิยมของความเป็นพลเมือง มีการเรียกหลักสูตรวิชาพลเมืองแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559 : 28-29) อาทิ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มีการกำหนดกลุ่มสาระตามหลักสูตรออกเป็น 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ โดยกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่สำคัญในหลักสูตร โดยออกแบบมาเพื่อส่งเสริมศักยภาพการเป็นพลเมืองแก่ผู้เรียน ซึ่งองค์ความรู้ของกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ประกอบด้วย 5 สาระ ได้แก่ 1) ศาสนา ศิลปะ จริยธรรม 2) หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม 3) เศรษฐศาสตร์ 4) ประวัติศาสตร์ และ 5) ภูมิศาสตร์

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีการจัดวิชาหน้าที่พลเมืองไว้ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในกลุ่มสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการ

ดำเนินชีวิตในสังคม รวมถึงกำหนดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ด้านกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และท้องถิ่นตามความสนใจในลักษณะอาสาสมัคร เพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบ ความดีงาม ความเสียสละต่อสังคม มีจิตสาธารณะ ทั้งนี้ ในรายละเอียดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่เกิดกับผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ดังนี้

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีวินัย
4. ใฝ่เรียนรู้
5. อยู่อย่างพอเพียง
6. มุ่งมั่นในการทำงาน
7. รักความเป็นไทย
8. มีจิตสาธารณะ

การจัดการเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองของผู้เรียน ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด อันจะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

ต่อมาในปี 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีคำสั่งให้มีการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองให้กับเด็กและเยาวชน เนื่องด้วยเห็นความสำคัญว่าการจัดการศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองที่ดีและมีคุณภาพ จึงจำเป็นต้องปลูกฝังหน้าที่พลเมืองให้กับเยาวชน โดยการสอดแทรกให้ความรู้ในเรื่องความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองที่ดีในระบบประชาธิปไตย ความปรองดอง สมานฉันท์ ความมีวินัยในตัวเอง โดยการปรับวิชาหน้าที่พลเมืองที่มีอยู่ในกลุ่มวิชาศาสนา ศีลธรรม เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ให้แยกออกมาเป็นรายวิชาบังคับเลือก มีหน่วยการเรียนรู้ 1 หน่วยกิต กำหนดชั่วโมงการเรียน 40 ชั่วโมงต่อปี ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 และเรียน 2 หน่วยกิต ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยกำหนดชั่วโมงการเรียน 80 ชั่วโมง ในระยะเวลา 3 ปี และกำหนดให้นักเรียนไทยในโรงเรียนนานาชาติต้องเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทย และวิชาหน้าที่พลเมืองด้วย

คำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดกรอบคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559 : 29-31)

ระดับประถมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง เน้นวินัย หน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัว และในห้องเรียน การใช้ภาษา กิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ การยอมรับ

และเข้าใจตัวเอง ยอมรับความแตกต่างๆ ยกตัวอย่างความขัดแย้งในห้องเรียนและเสนอวิธีการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี ชักชวนให้ผู้อื่นมีมารยาทไทย อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีส่วนร่วมในศิลปวัฒนธรรมไทย และภูมิปัญญาไทย เห็นคุณค่าและแนะนำผู้อื่นให้แสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนและแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามข้อตกลง กติกา กฎ ระเบียบของห้องเรียนและโรงเรียน เห็นคุณค่าและปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการตัดสินใจในกิจกรรมของห้องเรียนและโรงเรียน ยอมรับความแตกต่างและอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยสันติ พึ่งพาซึ่งกันและกัน วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในห้องเรียนและเสนอแนวทางการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น วิชาหน้าที่พลเมือง เน้นการอนุรักษ์มารยาทไทย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละต่อสังคม เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นแบบอย่างของความรักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการตัดสินใจ ตรวจสอบข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ ในกิจกรรมต่างๆ ยอมรับความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ พึ่งพาซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง มีส่วนร่วม แนะนำผู้อื่นให้อนุรักษ์และยกย่องผู้มีมารยาทไทย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ เห็นคุณค่า อนุรักษ์ สืบสานและประยุกต์ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นแบบอย่างและมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมที่แสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการตัดสินใจ ตรวจสอบข้อมูล ตรวจสอบการทำหน้าที่ของบุคคล เพื่อประกอบการตัดสินใจ เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันในภูมิภาคต่างๆ ของโลกอย่างสันติ และพึ่งพากันและกัน มีส่วนร่วมและเสนอแนวทางการป้องกันปัญหาความขัดแย้งปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย วิชาหน้าที่พลเมือง เน้นการมีส่วนร่วมและแนะนำผู้อื่นให้อนุรักษ์และเผยแพร่มารยาทไทยสู่สาธารณะ เห็นคุณค่า อนุรักษ์ สืบสาน ประยุกต์และเผยแพร่นขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นแบบอย่าง มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม และสนับสนุนให้ผู้อื่นแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแบบอย่าง เป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ประยุกต์ใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการวิพากษ์ประเด็นนโยบายสาธารณะที่ตนสนใจ มีส่วนร่วมและตัดสินใจเลือกตั้งอย่างมีวิจารณญาณ รู้ทันข่าวสารและรู้ทันสื่อ คาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าบนพื้นฐานของข้อมูล ยอมรับในอัตลักษณ์และเคารพความหลากหลายในสังคมพหุวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง แนะนำผู้อื่นและยกย่องบุคคลที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ เป็นแบบอย่าง มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมและสนับสนุนให้ผู้อื่นแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นแบบอย่าง ประยุกต์และเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแบบอย่างและส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้อื่นเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ประยุกต์ใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการวิพากษ์ประเด็นนโยบายสาธารณะที่ตนสนใจ มีส่วนร่วมและตัดสินใจเลือกตั้งอย่างมีวิจารณญาณ รู้ทันข่าวสารและรู้ทันสื่อ คาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าบน

พื้นฐานของข้อมูล มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งโดยสันติวิธี และสร้างเครือข่ายการป้องกันปัญหาความขัดแย้ง ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง

ระดับอาชีวศึกษา มีวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ซึ่งเน้นการเป็นผู้ปฏิบัติตนมีมารยาทไทยแสดงออกถึงความกตัญญูทักท้วงต่อบุคคลในครอบครัว เห็นความสำคัญของภาษาไทย เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาท หลักการทรงงาน และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปฏิบัติตนตามข้อตกลง กติกา และหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในห้องเรียน ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของครอบครัวและห้องเรียน ยอมรับความเหมือนและความแตกต่างของตัวเองและผู้อื่น ยกตัวอย่างความขัดแย้งในห้องเรียนและเสนอวิธีการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง

ระดับอุดมศึกษา วิชาพลเมืองกับความรับผิดชอบต่อสังคม เน้นการปลูกฝังจิตสำนึก บทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบของการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในฐานะพลเมืองโลกผ่านกระบวนการหลากหลายวิธี เช่น การบรรยาย การอภิปรายกรณีศึกษาต่างๆ ดูงาน เป็นต้น โดยผู้เรียนต้องจัดทำโครงการรณรงค์ เพื่อให้เกิดการรับรู้หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่สนใจ

สำหรับผู้เรียนหรือประชาชนทั่วไป คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้กำหนดค่านิยม 12 ประการ ขึ้น เพื่อเป็นแนวในการปฏิบัติตนของคนไทย ซึ่งค่านิยมทั้ง 12 ประการนี้ ต่างสะท้อนถึงความเป็นพลเมืองที่ดีที่รัฐต้องการให้ประชาชนสำนึกและยึดเป็นแนวปฏิบัติ อันประกอบด้วย

1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม
5. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน
7. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี
11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่าง หรือกิเลส มีความละเอียดรอบคอบต่อบาปตามหลักของศาสนา
12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

จากสาระสำคัญของส่วนที่เกี่ยวข้องดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการได้มีการดำเนินงานพัฒนา กลไกการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเพื่อให้บรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองขึ้น และจัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 โดยประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับเด็ก และเยาวชน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับผู้ใหญ่ ครอบครัว และชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างพลเมืองในวงกว้างและการสร้างความตระหนักในสังคมโดยใช้สื่อมวลชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การเชื่อมประสานเครือข่ายภาครัฐและเอกชน

ทั้งนี้ ตามหลักการของยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 ได้กำหนดคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ไว้ 6 ประการ ดังต่อไปนี้

1. พึ่งตนเองและรับผิดชอบตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์
2. เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น (ทั้งนี้ เป็นไปตามรัฐธรรมนูญมาตรา 28 ที่บัญญัติว่า “บุคคลย่อมใช้..สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น”)
3. เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง
4. เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง

5. เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย

6. รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อสังคม และร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยดังกล่าว เกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้และฝึกฝน ผ่านกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดและพัฒนาคุณลักษณะเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ซึ่งแนวทางหรือกลไกการดำเนินงานเพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องนำยุทธศาสตร์ดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ มีดังนี้

1. รัฐบาลกำหนดให้การพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นวาระแห่งชาติ ที่ทุกภาคส่วนของสังคมต้องให้ความสำคัญและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง โดยมีมาตรการให้คุณให้โทษควบคู่กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด

2. กำหนดแนวทางการดำเนินงานของแต่ละองค์กรหลักของกระทรวงศึกษาธิการที่ชัดเจน และจัดทำแผนปฏิบัติการ รวมทั้งการประสานงานบูรณาการระหว่างหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

3. ต้องมีหน่วยงานกลางเพื่อทำหน้าที่ดำเนินการจัดกิจกรรม ประสานงานเครือข่ายอย่างเป็นระบบ เกิดการระดมทรัพยากรทั้งบุคคล และงบประมาณ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เห็นผลอย่างจริงจัง

4. ให้องค์กรหลักของกระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้เป็นรูปธรรม และดำเนินการในลักษณะภาคีเครือข่ายร่วมกับภาคประชาสังคม ภาคประชาชน และกระทรวงอื่นๆ

5. ให้มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานความเป็นพลเมืองด้วยวิธีการที่หลากหลายทุกระดับ เพื่อให้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของผู้เรียน (Outcome) ตลอดจนสืบค้นตัวอย่างที่ดีสำหรับเผยแพร่ขยายผลโดยมีการประเมินผลทุก 1 ปี

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2559 : 39-40) ได้กล่าวถึงการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองและตัวอย่างจากต่างประเทศไว้ว่า การเห็นคนเท่าเทียมกัน การยอมรับในความแตกต่าง การเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และการรับผิดชอบต่อสังคม อันเป็นลักษณะของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องที่จะเกิดขึ้นมาได้เองตามธรรมชาติ หากจะต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนความเป็นพลเมืองจึงจะเกิดขึ้นมาได้ โดยยกตัวอย่างวิธีการของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศเยอรมนี สิ่งแรกที่เด็กจะต้องเรียนในโรงเรียนอนุบาลคือ เมื่อมีความขัดแย้งหรือมีการทะเลาะกัน ห้ามตีกัน เมื่อทะเลาะกันครูจะจับแยกกันทันที และจะให้เรียนรู้กติกาพื้นฐานประการแรกของการอยู่ร่วมกันในสังคมตามระบอบประชาธิปไตย คือ ถ้าขัดแย้งกัน ห้ามใช้ความรุนแรง เมื่อขึ้นชั้นประถมศึกษา เด็กจะเรียนรู้เรื่องของความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่กำกับการใช้สิทธิเสรีภาพ โดยจะถูกฝึกฝนให้รับผิดชอบต่อตนเอง รับผิดชอบต่อผู้อื่น และรับผิดชอบต่อสังคม ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ แต่ต้องไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพคนอื่น และทำสิ่งใดจะต้องคำนึงถึงอยู่เสมอว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สังคมจะดีขึ้นหรือแย่ลงก็อยู่ที่การกระทำของคนในสังคม เด็กในประเทศที่มีการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง จึงมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้นตามวัยที่โตขึ้นพร้อมๆ กับมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้นตามไปด้วย และไม่ใช่เรียนรู้แต่การแข่งขัน (Competition) จะต้องเรียนรู้เรื่องการประนีประนอม (Compromise) และการทำงานร่วมกับคนอื่น (Cooperation) เพราะประชาธิปไตยคือการอยู่ร่วมกันในสังคม จึงต้องสอนให้เด็กเรียนรู้ที่จะแก้ไขความขัดแย้ง เรียนรู้ที่จะตกลงกัน และเรียนรู้ที่จะทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจัดหลักสูตรการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองของแต่ละระดับการศึกษาของไทย มีการกำหนดเนื้อหาสาระและเวลาเรียนไว้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ในระดับอาชีวศึกษา และวิชาพลเมืองกับความรับผิดชอบต่อสังคม ในระดับอุดมศึกษา โดยมีการกำหนดรายละเอียดเนื้อหาอย่างน้อยแตกต่างกันตามช่วงวัยของผู้เรียน รวมทั้งกระทรวงศึกษาธิการยังได้ให้ความสำคัญโดยพัฒนาโครงการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ด้วยการกำหนดยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษา

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย

ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการของ “ประชาธิปไตย” เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาค้นคว้าสำหรับหลักการประชาธิปไตย สรุปได้ดังนี้

2.4.1 ความหมายของระบอบประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย (Democracy) มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก คือ Demokratia ซึ่งมาจากการรวมกันของคำว่า Demos ที่แปลว่า ประชาชน (People) และ คำว่า Kratia ที่มาจากคำกริยา Kratien หรือคำนาม Kratos ซึ่งแปลว่า การปกครอง (To Rule) ดังนั้น คำว่า Demokratia จึงแปลว่า การปกครองโดยประชาชน (Government by the People) (Raymond, 1983 อ้างถึงใน จักร์ พันธุ์ชูเพชร, 2555: 121)

คำว่า “ประชาธิปไตย” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 บัญญัติคำว่า “ประชาธิปไตย” ภายใต้หัวข้อเรื่อง “ประชา” โดยระบุว่า “ประชาธิปไตย” น. (หมายถึงคำนาม) หมายถึงระบอบการปกครองที่ถือมติ ปวงชนเป็นใหญ่ การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่

“ประชาธิปไตย” แปลจากคำภาษาอังกฤษว่า “democracy” ซึ่งนำมาจากภาษากรีกโบราณว่า “demokratia” ซึ่งคำว่า “demokratia” มาจากการผสมของคำว่า demos ซึ่งแปลว่า ประชาชน และคำว่า kratein หรือ kratos แปลว่า ปกครอง ดังนั้นคำรากศัพท์ดั้งเดิม democratia หรือ democracy จึงแปลว่า การปกครองโดยประชาชน

วิสุทธิ โภธิแทน (2551) ให้ความหมายว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมือง และระบอบการปกครองที่ประชาชนทั้งหลายปกครองตัวเองร่วมกัน

การปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยนั้น มีหลักฐานแสดงให้เห็นได้ว่าเคยมีเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยกรีกโบราณ ซึ่งมีลักษณะเป็นนครรัฐที่มีอาณาเขตไม่กว้างขวางนัก สำหรับหลักการการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น มีหลักการดังนี้ (จักษ์ พันธุ์ชูเพชร, 2555: 114, 128-142)

2.4.2 หลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย

1. อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Popular Sovereignty)

การปกครองที่สามารถทำให้ทุกคนในสังคมสามารถแสดงออกถึงความต้องการของตนได้อีกทั้งต้องจัดการให้มีการปกครองเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกคนในสังคมด้วยเช่นกัน หรือกล่าวได้ว่าเป็นประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) อย่างไรก็ดี ด้วยข้อจำกัดหลายประการในสังคมปัจจุบัน เช่น จำนวนประชากรที่มีมากจนทำให้ไม่สามารถใช้รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยทางตรงได้ ปัจจุบันจึงใช้การปกครองระบอบประชาธิปไตยทางอ้อม (Indirect Democracy) ผ่านการเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ในการปกครองแทน เช่น การเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบอื่นๆ

2. เสรีภาพ (Liberty)

ระบอบประชาธิปไตยได้กำหนดเสรีภาพขั้นพื้นฐานไว้โดยที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายหรือละเมิดบุคคลอื่น ดังนี้

1) เสรีภาพในการคิดและการแสดงออก (Freedom of Thought and Expression) ทั้งนี้จะต้องควบคู่ไปกับการยอมรับฟังความคิดและการแสดงออกของบุคคลอื่น แม้ว่าความคิดและการแสดงออกนั้นจะแตกต่างไปจากสิ่งที่ตนเองยึดถือ

2) เสรีภาพในการเลือกตั้ง (Freedom of Voting) คือ การที่บุคคลสามารถไปใช้สิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนของตนได้อย่างเสรี โดยมิได้ถูกอำนาจอื่นบังคับ และบุคคลมีเสรีภาพที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งโดยไม่ถูกอำนาจอื่นลิดรอนเช่นกัน

3) เสรีภาพจากการถูกรัฐหรือบุคคลอื่นกระทำต่อตนโดยปราศจากสิทธิอำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมาย (Freedom from Arbitrary Treatment by the State or Other People) จะเป็นหลักประกันว่าประชาชนทุกคนจะได้รับการปฏิบัติต่อตนภายในขอบเขตอำนาจตามที่กฎหมายอนุญาตเท่านั้น

4) เสรีภาพในการนับถือศาสนา (Freedom of Religion) บุคคลมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการนับถือศาสนา トラบเท่าที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน เสียหาย หรือละเมิดสิทธิของผู้อื่น

5) เสรีภาพในการย้ายที่อยู่ (Freedom of Movement) โดยอยู่บนพื้นฐานของการไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายและละเมิดสิทธิของผู้อื่น

6) เสรีภาพในการชุมนุมอย่างสงบโดยปราศจากอาวุธและเสรีภาพในการรวมตัวกันเป็นสมาคม (Freedom of Assembly and Association) เพราะการชุมนุมหรือการรวมตัวกันเพื่อแสดงบทบาทอันเป็นจุดยืนของตนเองนั้นถือเป็นช่องทางหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

7) เสรีภาพในเรื่องส่วนตัวอื่นๆ (Personal Freedom) เป็นหลักประกันในการตัดสินใจของบุคคลในเรื่องส่วนตัวว่าจะสามารถกระทำได้อย่างเสรี

3. หลักความเสมอภาค (Equality)

1) ความเสมอภาคทางการเมือง (Political Equality) คือ ทุกคนมีสิทธิในทางการเมืองอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งในส่วนของผู้ลงคะแนนเสียงและผู้สมัครรับเลือกตั้ง

2) ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ (Economic Equality) คือ การมีหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในระดับที่อย่างน้อยต้องสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม และเปิดโอกาสให้กับบุคคลทุกคนที่มีความสามารถในการสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเอง

3) ความเสมอภาคทางสังคม (Social Equality) คือ ทุกคนในสังคมที่ไม่ว่าจะมีฐานะทางสังคมเศรษฐกิจหรือวัฒนธรรมแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ก็สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้โดยปราศจากการแบ่งชนชั้น วรรณะ การดูหมิ่นเหยียดหยาม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนพื้นฐานการให้ความเคารพซึ่งกันและกัน

4) ความเสมอภาคทางกฎหมาย (Equality of the Law) หมายถึง กฎหมายที่ตราออกมาจะต้องมีผลบังคับใช้กับประชาชนทุกคนอย่างเสมอภาคกัน ไม่มีข้อยกเว้นที่เอื้อประโยชน์ให้แก่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือมีผลบังคับใช้กับบุคคลเฉพาะบางกลุ่มบางพวกในสังคม ดังนั้น การสร้างความเสมอภาคทางกฎหมายจึงเป็นการคุ้มครองบุคคลจากกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ทำให้บุคคลสามารถป้องกันสิทธิและผลประโยชน์อันชอบธรรมของตนได้อย่างเสมอภาค

5) ความเสมอภาคในโอกาส (Equality of Opportunity) คือ การให้โอกาสทุกคนในการใช้ความสามารถที่ตนมีอยู่ไปในทางที่สุจริตได้อย่างเท่าเทียมกัน เพื่อพัฒนาความสามารถของตนให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้อย่างเสมอภาค โดยไม่ก่อความเดือดร้อนและละเมิดสิทธิของผู้อื่น

4. หลักการปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพเสียงข้างน้อย (The Majority Rule with Respect to Minority Rights)

ในกรณีที่ต้องมีการตัดสินใจเพื่อเลือกกระทำในสิ่งใดสิ่งหนึ่งบนสถานการณ์ที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย ทางออกที่ดีที่สุด คือ การเลือกปฏิบัติตามมติเอกฉันท์ (Unanimity) แต่หากไม่สามารถหาข้อสรุปที่เป็นเอกฉันท์ได้ ในระบอบประชาธิปไตยจะต้องยึดหลักการตัดสินใจความขัดแย้งด้วยวิธีการลงคะแนนเสียงและเลือกที่จะปฏิบัติตามมติของเสียงข้างมาก (Majority Decision-Making) โดยให้ความเคารพต่อสิทธิของเสียงข้างน้อย (Fundamental Rights of Minority) เพราะการยอมปฏิบัติตามมติเสียงข้างมากโดยละเลยสิทธิขั้นพื้นฐานของเสียงข้างน้อย จะทำให้การปกครองกลายเป็นเผด็จการของเสียงข้างมาก ซึ่งผิดไปจากหลักการของประชาธิปไตย

การปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพเสียงข้างน้อย จึงมีลักษณะของการยอมปฏิบัติตามข้อสรุปที่เกิดจากเสียงข้างมาก แม้บุคคลนั้นจะไม่เห็นพ้องกับมติที่เกิดขึ้น ในขณะที่กลุ่มของเสียงข้างมากก็ต้องไม่กระทำการอันใดที่เป็นการลิดรอนหรือทำลายกลุ่มของผู้ที่มีแนวคิดแตกต่างไปจากตน

ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า แนวทางตามมติของเสียงข้างมากจะต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้อง หรือแนวทางตามที่เสียงข้างน้อยยึดถือจะเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะมติของคนในสังคมกับความถูกต้องของแนวทางเป็นสองสิ่งที่เป็นอิสระต่อกัน จนไม่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลระหว่างกันได้ แต่เพราะในสภาวะของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น ไม่มีทางเลือกใดที่เหมาะสมที่สุดเท่ากับการเลือกที่จะดำเนินการไปตามมติของเสียงข้างมาก เพราะน่าเชื่อถือได้ว่า การตัดสินใจโดยหมู่ใหญ่มักจะมีการใช้วิจรรณญาณที่รอบคอบมากกว่าการตัดสินใจจากคนส่วนน้อย และผลของการตัดสินใจจากคนหมู่มากก็มักจะเป็นการตัดสินใจที่มีความผิดพลาดน้อยกว่าการตัดสินใจจากคนหมู่น้อย เนื่องจากได้ผ่านกระบวนการโต้เถียงและใช้เหตุผลจากคนจำนวนมาก

ดังนั้น การที่ระบอบประชาธิปไตยเลือกใช้หลักการปฏิบัติตามเสียงข้างมากจึงเป็นเพียงการปฏิบัติไปพลางก่อนจนกว่าจะมีทางเลือกอื่นที่ดีกว่า มากกว่าที่จะบอกว่าแนวทางที่ได้รับการยอมรับจากคนส่วนมากเป็นแนวทางที่ถูกต้อง

5. หลักนิติธรรม (Rule of Law)

การยึดถือกฎหมายเป็นเกณฑ์ในการดำเนินกิจกรรม ถือว่าเป็นนโยบายและความต้องการของประชาชน เพราะกฎหมายที่ใช้บังคับได้ถูกกำหนดขึ้นโดยผู้แทนของประชาชน จึงถือได้ว่ากฎหมายมาจากประชาชนนั่นเอง นอกจากนี้ ยังถือว่า กฎหมายเป็นหลักประกันที่สำคัญ เพราะกฎหมายมีการบัญญัติอย่างชัดเจนเปิดเผย และใช้กระบวนการพิสูจน์ที่มีเหตุผลที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ จึงสามารถนำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดความยุติธรรมและคุ้มครองเสรีภาพของบุคคล

กล่าวโดยสรุป หลักการของประชาธิปไตยทั้ง 5 ด้าน อันได้แก่ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักการปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพเสียงข้างน้อย และหลักนิติธรรม เป็นหลักการสำคัญที่พลเมืองควรยึดถือเพื่อให้เกิดประชาธิปไตยอย่างแท้จริงและจะช่วยป้องกันปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในสังคมได้ ซึ่งผู้วิจัยจะนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในงานวิจัยนี้

2.4.3 ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาชน

การศึกษาประวัติศาสตร์ของประชาธิปไตยจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันจะพบว่าพัฒนาการของประชาธิปไตยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ยุคด้วยกัน (พัชรี สิโรรส, 2556 :13) กล่าวคือ

ยุคแรก เป็นสังคมที่เรียบง่าย และเป็นประชาธิปไตยตรง (Direct Democracy) ตัวอย่างนครที่มีประชาธิปไตยแบบนี้คือ นครเอเธนส์ ซึ่งเป็นนครรัฐที่มีประชากรประมาณ 250,000 คนแต่มี 40,000 คน เท่านั้นที่เป็นชายซึ่งมีคุณสมบัติเป็นพลเมือง (citizens) และมีสิทธิเลือกตั้ง ที่เหลือคือผู้หญิง เด็ก และทาส ซึ่งไม่ใช่พลเมือง พลเมืองทุกคนมีสิทธิเข้าร่วมประชุมสภาที่มีประมาณปีละ 40 ครั้ง สภาทำหน้าที่ตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ และพลเมืองทุกคนมีสิทธิแสดงความคิดเห็นและออกเสียง ฉะนั้นพลเมืองแต่ละคนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการตัดสินใจ

ยุคที่สอง เป็นสังคมที่ซับซ้อนขึ้น สมัยก่อนยุคอุตสาหกรรมและเป็นประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน (Representative Democracy) หลัง ค.ศ. 1700 เป็นยุคก่อนยุคอุตสาหกรรมที่สังคมมี

ความซับซ้อนและมีประชากรมากขึ้น ในระบบการเมืองแบบนี้จะมีรัฐสภาที่มีสมาชิกมาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนผู้มีคุณสมบัติเป็นพลเมืองทั้งหลาย พลเมืองเหล่านี้สามารถติดต่อหรือพบกับสมาชิกสภาโดยตรง ทำให้เกิดลักษณะที่พลเมืองเข้าไปมีส่วนร่วมทางอ้อมโดยผ่านผู้แทนฝ่ายนิติบัญญัติที่มาจากจากการเลือกตั้ง ซึ่งก็ช่วยสร้างกลไกการตรวจสอบและรับผิดชอบต่อประชาชนได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากประชาชนสามารถไปใช้สิทธิเลือกตั้ง เป็นตัวตัดสินว่าพอใจหรือไม่พอใจนโยบายการตัดสินใจหรือผลการดำเนินงานของรัฐบาลในช่วงที่ผ่านมา

ยุคที่สาม ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เริ่มจากปี 1900 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นและตัวแทนที่ได้รับเลือกตั้งมาไม่มีหน้าที่ในการตัดสินใจหลักๆ แล้ว เพราะงานเหล่านี้กลายเป็นหน้าที่ของระบบราชการและหน่วยงานฝ่ายบริหารต่างๆ ยุคปัจจุบัน จึงเป็นยุคที่การตัดสินใจสำคัญต่างๆ ในเบื้องต้นเกิดขึ้นภายนอกรัฐสภาและฝ่ายนิติบัญญัติ ข้าราชการจำนวนมากที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานของรัฐกลับมีบทบาทการตัดสินใจสำคัญๆ และเอาผลการตัดสินใจนั้นไปดำเนินการ โดยการเห็นชอบของหน่วยงานซึ่งไม่ได้มาจากการเลือกตั้งและข้าราชการเหล่านี้ก็ต้องรับผิดชอบโดยตรงต่อประชาชน ดังนั้นการไปออกเสียงเลือกตั้งเพื่อแสดงให้เห็นว่าเห็นด้วยกับนโยบายที่พรรคการเมืองชูเป็นประเด็นหาเสียงจึงเป็นเรื่องที่ฉาบฉวย ประชาชนผู้เลือกตั้งแทบไม่มีอิทธิพลต่อกระบวนการกำหนดนโยบาย กลไกระบบราชการที่มีอยู่ได้ส่งผลให้ช่องว่างระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองห่างกันมากขึ้น ด้วยเหตุผลนี้การเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จึงกลายเป็นกระแสนิยมทั่วโลก เพราะมีความเห็นร่วมกันว่าการเข้ามามีส่วนร่วมเท่านั้นที่จะทำให้ประชาชนมีอิทธิพลต่อผู้ตัดสินใจและผู้กำหนดนโยบาย ทั้งประเภทที่มาจากจากการเลือกตั้ง (นักการเมือง) และมาจากการแต่งตั้ง (ข้าราชการ) ได้ลักษณะดังกล่าว ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการตัดสินใจรวมทั้งกระบวนการที่อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขา โดยประชาชนสามารถมีบทบาท เช่น แสดงความคิดเห็น ให้ข้อมูลหรือร่วมมือ ในการดำเนินนโยบาย โดยไม่จำกัดสิทธิการมีส่วนร่วมกลไกและเงื่อนไขทั้งทางกฎหมายและประเพณีที่ภาครัฐต้องเปิดให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจและนโยบายที่ชอบธรรม และได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

2.4.4 วัฒนธรรมการเมืองประชาธิปไตย

วัฒนธรรมการเมืองประชาธิปไตย หมายถึง แนวปฏิบัติที่เป็นแบบแผนเกี่ยวกับการปฏิบัติของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยอัลมอนต์ และเวอร์บา (Almond and Verba, 1965 อ้างถึงใน วิสุทธ์ โภธิแท่น, 2551) กล่าวว่า เป็นวัฒนธรรมของพลเมืองที่ถือเป็นวัฒนธรรมการเมืองประชาธิปไตย มีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) มีเหตุผล (2) การมีส่วนร่วมในการทางการเมืองอย่างกระตือรือร้น (3) มีความรู้ในเรื่องการเมือง (4) มีความสำนึกในความสามารถทางการเมืองของตน และ (5) มีความรอบคอบในการตัดสินใจ

การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตย ฌานีท์ สันตะพันธ์ (2550) นำเสนอว่ามี 2 แนวทางคือ (1) การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย (2) การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ด้วยการกล่อมเกลากองการเมือง (political socialization) ซึ่งเป็นวิธีเดียวกับการขัดเกลากองสังคม (socialization) ที่มีตัวแทนของสังคม ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน สถานศึกษา ศาสนา ตลอดจน สื่อมวลชนทำหน้าที่

ดังกล่าว ทำให้บุคคลได้ทราบถึงคุณธรรม คุณค่า อุดมคติที่สังคมยึดมั่น ได้เรียนรู้บรรทัดฐานและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนยึดมั่นในหลักศีลธรรม และพร้อมจะใช้ชีวิตในแนวทางที่สังคมต้องการการกล่อมเกลากองการเมือง ตามความหมายของ Kenneth P.Langton (อ้างถึงใน ฌานีท์ สันตะพันธ์, 2550) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้เรียนรู้แบบแผนพฤติกรรมและอุปนิสัยในทางที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเมือง โดยผ่านสื่อกลางต่างๆ ของสังคม รวมถึงสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไป เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน สมาคม ชมรม สื่อมวลชน เป็นต้น และการกล่อมเกลากองการเมืองดำเนินการได้ 2 แนวทางหลัก คือ (1) การกล่อมเกลากองการเมืองโดยตรง ประกอบด้วย 4 รูปแบบ ได้แก่ (1.1) การเลียนแบบ (1.2) การเรียนรู้โดยการคาดการณ์ล่วงหน้า (1.3) การศึกษาทาง การเมือง หมายถึง การวิธีการเรียนรู้การเมืองในสถาบันต่างๆ เช่น เรียนในหลักสูตรของโรงเรียนหน่วยงานของรัฐ พรรคการเมือง ซึ่งพื้นฐานทางวัฒนธรรมทางการเมืองที่ได้จากการจัดระบบการศึกษาที่ดี และ (1.4) ประสบการณ์ทางการเมืองโดยตรง และ (2) การกล่อมเกลากองการเมืองโดยอ้อม แบ่งออกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ (2.1) การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ระหว่างบุคคล (2.2) การฝึกอบรม (2.3) ระบบความเชื่อของบุคคล

นอกจากนี้ เยาวภา ประคองสินธุ์ (2542) ได้กล่าวถึง โคลแมน (Coldman, 1968) ที่กล่าวว่า การกล่อมเกลากองการเมือง เป็นกระบวนการที่บุคคลได้มาซึ่ง เจตคติ และความรู้สึกต่อระบบการเมือง และต่อบทบาทของตนในระบบการเมือง ทั้งนี้ รวมถึงการมีความรู้ ความเข้าใจ (cognition) ความรู้สึก (feeling) การมีความจงรักภักดีและความสำนึกผูกพันในฐานะเป็นพลเมือง (sense of civic obligation) และความรู้สึกในความสามารถทางการเมือง (sense of political competence)

2.4.5 วัฒนธรรมทางการเมืองที่เหมาะสมต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (Civic Culture)

เมื่อพูดถึงวัฒนธรรมทางการเมือง ควรเข้าใจในเบื้องต้นว่า “คน” และ “วัฒนธรรม” นั้นมีอาจแยกออกจากกันได้ วัฒนธรรมหล่อหลอมอุปนิสัย มารยาท ความคิด ค่านิยม บรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของคน คนก็มีบทบาทในการสร้างวัฒนธรรมดังกล่าว (วิชัย ต้นศิริ, 2548 : 475) วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นกรอบหรือแนวทางของพฤติกรรมทางการเมืองในสังคมที่ถือปฏิบัติสืบต่อจนฝังรากลึกในสังคมหรือเป็นกรอบของพฤติกรรมตามสภาพความเป็นจริง วัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นเรื่องของพฤติกรรมร่วมทางการเมือง ซึ่งอาจจะถูก ดี หรือไม่ดีก็ได้ และมักเป็นเรื่องที่อยู่เหนืออำนาจทางกฎหมาย การใช้กฎหมายสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นเป็นไปได้ยาก และในทางกลับกัน จะใช้อำนาจกฎหมายหยุดยั้งวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่พึงปรารถนาก็มักไม่ประสบความสำเร็จเช่นกัน (เกษม ศิริสัมพันธ์, 2546 : 24 อ้างถึงใน บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล, 2548 : 53)

วัฒนธรรมทางการเมืองนั้นมีหลายรูปแบบ หากแต่รูปแบบที่เหมาะสมหรือเอื้อต่อระบอบประชาธิปไตยมากที่สุดกลับไม่ใช่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (The participant political culture) บริสุทธิ์เพียงอย่างเดียว เพราะหากประชาชนทั่วทั้งประเทศพากันเรียกร้องทุกอย่าง ความสงบเรียบร้อยก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากปัจเจกชนแต่ละคนย่อมมี “ความต้องการ” ในการเรียกร้องที่แตกต่างกันไป ดังนั้นจึงไม่มีทางเป็นไปได้เลยที่ทุกคนจะได้รับคามพึงพอใจสูงสุดหรือได้รับการตอบสนองการเรียกร้องทุกอย่าง

ดังนั้น Gabriel Almond และ Sidney Verba จึงเสนอรูปแบบ (Model) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสมซึ่งเอื้อต่อการสถาปนาระบอบเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democracy) ที่มั่นคงในหนังสือ The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. รูปแบบที่ว่าเป็นนี้คือ “Civic Culture” ซึ่งเรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง”

คำว่า “Civic” มาจากคำภาษาละตินว่า “civis” ซึ่งมีความหมายว่า เกี่ยวกับเมือง, พลเมือง หรือความเป็นพลเมือง ส่วนพลเมือง (Citizen) คือ สมาชิกของกลุ่มซึ่งอาศัยอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายของรัฐบาล ซึ่งออกโดยประชาชนที่มีส่วนร่วมในการปกครอง (Mary Jane Turner and others, 1990, p.6) Model นี้เกิดขึ้นจากการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) ของนักวิชาการทั้งสองท่านในประเทศซึ่งมีระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ อยู่แล้วในช่วงปี ค.ศ. 1959 – 1960 คือ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักรเยอรมันตะวันตก อิตาลีและเม็กซิโก และได้ข้อสรุปว่า ระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคงหรือมีเสถียรภาพน่าจะเกิดขึ้นในสังคมที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบที่นักวิชาการทั้งสองเรียกว่า “Civic Culture” ซึ่งเป็นการผสมผสานของ Model วัฒนธรรมทางการเมืองทั้งสามรูปแบบคือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบค้ำแคบ แบบไพร่ฟ้าและแบบมีส่วนร่วมเข้าด้วยกัน

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสม โดยมีวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก และมีวัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้ากับแบบค้ำแคบคานอยู่ แต่มีสัดส่วนน้อยกว่าแบบมีส่วนร่วม โดยวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมโน้มนำให้ประชาชนแสดงออกซึ่งความมีสิทธิมีเสียงและเรียกร้องการแก้ปัญหาจากรัฐบาล ณ จุดนี้ จึงแสดงลักษณะที่ประชาชนเป็น “พลเมือง” ที่มีความกระตือรือร้นทางการเมืองแบบมีเหตุผล (Rationalist – activist) แต่ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้าก็โน้มนำให้ประชาชนสำนึกในความเป็น “ราษฎร” ภายใต้การปกครอง คือ ยอมรับอำนาจอันชอบธรรมของผู้ปกครองด้วย จึงไม่ตั้งต้นที่จะได้รับการแก้ปัญหาให้ตรงตามที่ตนต้องการทุกประการ ณ จุดนี้ ความสงบเรียบร้อยจึงไม่ถูกทำลายจนเกิดความวุ่นวายทางการเมืองจากการเรียกร้องทางการเมืองต่างๆ นอกจากนี้ วัฒนธรรมแบบค้ำแคบหรือแบบท้องถิ่นก็ยังคงหลงเหลืออยู่ทำให้พลเมืองไม่ถูกรอบงำโดยวัฒนธรรมแบบอื่นๆ ของส่วนกลางเสียทั้งหมด โดยนัยนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองจึงน่าจะเอื้อต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพ (Almond and Verba, 1965 :30 อ้างถึงในพททิสาน ชุมพล, 2546 : 106 – 107)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พลเมืองในประเทศที่มีวัฒนธรรมแบบ Civic Culture จะมีลักษณะร่วม 2 ประการ คือ ประการแรก มีความสามารถในการเป็นพลเมืองที่ดี คือ เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีเหตุผล (Citizen Competence) ประการที่สอง มีความสามารถในการเป็นราษฎรที่ดี (Subject Competence) คือ เป็นผู้อยู่ใต้การปกครองที่รู้จักการประนีประนอมและมีระเบียบวินัย ซึ่งก็สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยตามที่ สุขุม นวลสกุล ได้อธิบายไว้ว่า การที่ประเทศใดหรือสังคมใดจะเป็นประชาธิปไตยได้นั้น ไม่ใช่เพียงแต่ว่ามีระบบการเมืองเป็นประชาธิปไตยเท่านั้น เป็นใช้ได้ ความจริงแล้วอุปนิสัยของคนในสังคมและวิถีดำเนินชีวิตประจำวันต้องมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยด้วยจึงจะมีส่วนช่วยเหลือระบอบประชาธิปไตยทางการเมืองให้ปลอดภัยการต่อไปได้ ลักษณะของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนั้นอาจจำแนกเป็นข้อๆ ได้ (วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์ และสุขุม นวลสกุล, 2543 : 20 – 22) ดังนี้

1. เคารพเหตุผลมากกว่าบุคคล คนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องเป็นผู้ที่เคารพเหตุผลมากกว่าตัวบุคคล ไม่ศรัทธาบุคคลใดถึงขั้นบูชาบุคคล โดยไม่ว่าคนคนนั้นจะคิดอ่านหรือมีทรศนะอย่างไรเป็นเห็นดีเห็นงามว่าถูกต้องไปเสียทั้งหมด จะต้องยอมรับว่าคนทุกคนมีสติปัญญาและเหตุผลในวงจำกัด อาจมีทรศนะที่ถูกต้องในเรื่องหนึ่งและอาจไม่ถูกต้องในอีกเรื่องหนึ่งได้ จะต้องไม่เคร่งครัดเรื่องระบบอาวุโส (Seniority) มากนัก ผู้ที่อาวุโสจะต้องมีการรับฟังผู้ที่เยาว์กว่าบ้าง อย่าถือว่า “อาบน้ำร้อนมาก่อน” แล้วต้องถูกกว่าเสมอไป เพราะในบางครั้งความคิดที่ดีอาจเป็นของผู้่อ่อนอาวุโสกว่าก็ได้ ประชาธิปไตยจะดำเนินไปด้วยดีก็ต่อเมื่อมีการรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่ายเพื่อค้นหาเหตุผลและความถูกต้องที่แท้จริงนั่นเอง เพราะเหตุผลเท่านั้นที่จะจรรโลงให้ประชาธิปไตยดำเนินไปได้ ประชาธิปไตยเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล จะยอมปฏิบัติตามถ้าจำนนต่อเหตุผลของผู้ที่มีความคิดไม่เหมือนกัน

2. รู้จักการประนีประนอม (Compromise) ผู้ที่เลื่อมใสในประชาธิปไตยจะต้องรู้จักยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นไม่ตั้งต้นแต่ความคิดของตนเป็นสำคัญ มีช่องทางใดที่จะประสานความคิดของตนให้สอดคล้องหรืออะลุ่มอล่วยกับทรศนะของคนอื่นได้ยอมทำเพื่อป้องกันความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงไม่ยึดมั่นในความคิดของตนอย่างไม่ยอมผ่อนปรนแก้ไขและต้องใช้เหตุผลให้มากที่สุดในการตัดสินใจปัญหาต่างๆ การรู้จักประนีประนอม คือการยอมรับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี ผู้ที่มีจิตใจเป็นประชาธิปไตยต้องไม่นิยมการแก้ไขปัญหาโดยวิธีรุนแรงเพราะ “ปรัชญาประชาธิปไตยโดยพื้นฐานไม่ปรารถนาให้มีการใช้กำลัง และการล้มล้างด้วยวิธีการรุนแรง เพราะถ้ามีการใช้กำลังและความรุนแรงแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่มีหรือไม่ใช่เหตุผล ซึ่งก็ขัดกับหลักความเชื่อขั้นมูลฐานของประชาธิปไตยที่ถือว่ามนุษย์มีเหตุผล” (จรรยา สุภาพ, 2519 : 15 อ้างถึงใน วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ และสุขุม นวลสกุล, 2543 : 21)

3. มีระเบียบวินัย สังคมประชาธิปไตยจะดำเนินไปได้ดีคนในสังคมจะต้องเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัย “ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ และช่วยทำให้กฎหมายของบ้านเมืองมีความศักดิ์สิทธิ์โดยไม่ยอมให้ผู้ใดเข้าละเมิดตามอำเภอใจ” ถ้ามีความรู้สึกรู้ว่ากฎหมายที่ใช้อยู่ไม่เป็นธรรมก็ต้องหาทางเรียกร้องให้มีการแก้ไขกฎหมายนั้น มิใช่ฝ่าฝืนไม่ยอมรับ เพราะถ้าคนบางคนละเมิดกฎหมายได้ คนอื่นก็ยอมทำได้เช่นเดียวกัน สังคมก็จะอลเวงหากกฎหมายใดเป็นหลักไม่ได้ ประชาธิปไตยเป็นลัทธิที่บูชาสิทธิและเสรีภาพก็จริง แต่การอ้างสิทธิเสรีภาพนั้นต้องมีความระมัดระวังให้อยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย การใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขตจนละเมิดหรือก้าวล่วงในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น หรือทำให้เกิดความสงบในสังคมย่อมเป็นสิ่งที่มีขอบและไม่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะสังคมที่ไม่มีการจำกัดในเรื่องสิทธิเสรีภาพเลยนั้นหาใช่สังคมประชาธิปไตยไม่ แต่เป็นสังคมอนาธิปไตย (Anarchy) เป็นสภาวะที่เปรียบเสมือนไม่มีรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย ไร้ระเบียบวินัยทางสังคมโดยสิ้นเชิง ทุกคนสามารถทำอะไรได้ตามใจชอบ สังคมแทนที่จะสงบสุข กลับจะวุ่นวายเหมือนบ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแป สังคมประชาธิปไตยจะดำเนินไปด้วยดี คนในสังคมจึงจำเป็นต้องมีระเบียบวินัย

4. มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Public spirit) ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมจะเกิดขึ้นจากความรู้สึกรู้สึกของคนในสังคมว่า ตนเป็นเจ้าของประเทศและประเทศเป็นของคนทุกคน การประพฤติตนเป็นพลเมืองดี ได้แก่ การช่วยกันรักษาสมบัติของส่วนรวมหรือสมบัติของสาธารณะ ลักษณะเช่นนี้มัก

สืบเนื่องมาจากความสำนึกที่ว่าตนได้รับการศึกษา สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพและดำรงชีวิตอยู่ได้ ก็เพราะสังคมอันเป็นส่วนรวมของคนทุกคน ดังนั้นจึงต้องมีหน้าที่ทำประโยชน์ให้เป็นการตอบแทน อย่างไรก็ตาม ในเรื่องวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยนี้ ถ้าแยกแยะเป็นประเด็นปลีกย่อยก็สามารถหยิบยกได้อีกมาก เช่น ต้องเป็นคนหนักแน่นไม่หุบเบา มีทรศนะที่ดีต่อคนอื่น ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น รู้แพ้ รู้ชนะ รู้ภัย เป็นต้น ลักษณะ 4 ประการข้างต้นเป็นเพียงลักษณะที่เห็นว่าสำคัญของการที่จะมีวิถีชีวิตสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย

Almond และ Verba อธิบายต่อไปว่า ความโน้มเอียง (Orientations) แบบมีส่วนร่วมนั้น ผสมกับวัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้าและแบบคับแคบหรือท้องถิ่น โดยไม่ได้เข้าแทนที่วัฒนธรรมทั้งสองประการหลังนั้น กล่าวคือ เมื่อบุคคลกลายเป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง เขาไม่ละทิ้งความเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองหรือเชิงการเป็นท้องถิ่น (Subject or Parochial Orientations) การที่วัฒนธรรมทั้งสองแบบหลัง ซึ่งมีความเป็นจารีตกว่ายังคงมีอยู่ แต่ได้ผสมผสาน (Fusion) กับวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมยังผลให้เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ได้ดุล (พฤทธิสาน ชุมพล, 2546 : 106 - 107) หรือกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นก็คือใน Civic Culture ประชาชนมีความกระตือรือร้นทางการเมืองพอที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของเขาต่อรัฐบาล แต่ก็มิได้มุ่งประเด็นความต้องการเฉพาะใดๆ ถึงขนาดที่จะไม่ยอมรับข้อตัดสินใจของชนชั้นนำกล่าวคือ เขารู้สึกว่าเขาเองมีความสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อรัฐบาล แต่บ่อยครั้งเลือกที่จะไม่ทำเช่นนั้น ดังนั้น รัฐบาลจึงไม่ถูกบีบคั้นมากเกินไปในการตัดสินใจ (พฤทธิสาน ชุมพล, 2546 :107) งานวิจัยของ Almond และ Verba นี้นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า สหราชอาณาจักรมีวัฒนธรรมทางการเมืองใกล้เคียง Model Civic Culture มากที่สุด โดยมีสหรัฐอเมริกา รองลงมา และอธิบายว่าทั้งสองประเทศประชาชนมีความยอมรับนับถือหรือเคารพ (Respect) และความไว้วางใจ (Trust) ในรัฐบาลมาก และประชาชนส่วนมากก็สำนึกในภารกิจที่จะมีส่วนร่วมรวมทั้งเชื่อว่าการมีส่วนร่วมทำให้เขาสามารถมีอิทธิพลต่อรัฐบาลได้ด้วย แต่สองประเทศนี้ต่างกันตรงที่วัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้าในสหราชอาณาจักรมีมากกว่าในสหรัฐอเมริกาซึ่งมีวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมมากกว่า (พฤทธิสาน ชุมพล, 2546 : 108)

กล่าวโดยสรุป การปกครองระบอบประชาธิปไตย คือการปกครองที่ดำเนินการโดยประชาชนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยยึดหลักการสำคัญได้แก่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน การปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพเสียงข้างน้อย คำนึงถึงสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคของบุคคล และมีภราดรภาพที่เกิดจากการเคารพและยอมรับเหตุผล ในการส่งเสริมให้ประชาชนของรัฐสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ซึ่งการเรียนรู้การเมืองผ่านองค์กรต่างๆ ของสังคมที่เรียกว่า การกล่อมเกล่าทางการเมือง จะส่งผลให้ประชาชนได้มีบุคลิก เจตคติ และวิถีปฏิบัติทางการเมืองที่เหมาะสมตามบทบาทของตนเอง และตามแบบแผนของสังคมในฐานะพลเมืองของชุมชนและประเทศ

2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” มีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ ดังต่อไปนี้

2.5.1 งานวิจัยในประเทศ

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองในประเทศไทย จากการศึกษาของปรัชญา ชูมนาเสียว (2559) พบว่า พบว่าแนวทางการสร้างและพัฒนาความเป็นพลเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยต้องมุ่งเน้นการสร้าง “คน” ให้เป็น “พลเมือง” เพราะ “คน” ที่มีคุณภาพย่อมนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างและพัฒนาคนในทุกระดับ ด้วยใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนให้เกิดการหล่อหลอมและตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นพลเมือง ต้องเริ่มปลูกฝังตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม เพื่อให้เกิดการกระตุ้นในสำนึกของความเป็นพลเมือง เกิดเป็นวัฒนธรรมในการเป็นพลเมืองสู่ชุมชนและสังคมของพลเมือง ซึ่งรัฐเองก็ต้องมีส่วนร่วมในการเปิดพื้นที่ให้เกิดสังคมนแห่งการเรียนรู้ พร้อมกำหนดแนวนโยบาย ยุทธศาสตร์ที่เอื้อต่อความเป็นพลเมืองด้วย จึงจะทำให้เกิดความเป็นพลเมืองอย่างเข้มแข็งทั้งภายในและภายนอก ดังนั้น องค์กรประกอบให้เกิดการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ได้แก่ การที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การเคารพสิทธิเสรีภาพ กติกา และกฎหมายที่เป็นธรรม ความรับผิดชอบต่อนอง ผู้อื่น และสังคม การปลูกฝังค่านิยมและการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย และการยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ โดยมีสื่อ ซึ่งมาจากผู้ผลิตที่มีความเป็นพลเมืองได้ถ่ายทอดและเผยแพร่ กระตุ้นจิตใต้สำนึก จิตสำนึก และให้มีการแสดงออกด้วยพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงความเป็นพลเมืองด้วยสมรรถนะหลัก 3 ด้าน ได้แก่ 1) สมรรถนะหลักด้านคุณลักษณะ/บุคลิก/แรงจูงใจ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนที่มีระเบียบวินัย เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เคารพกฎหมายและกติกาที่เป็นธรรม เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล รวมทั้งเป็นบุคคลที่รักความเป็นธรรมและความเสมอภาค มุ่งมั่น ปฏิบัติตนในฐานะพลเมือง มีส่วนร่วมทางการเมือง และสามารถแยกแยะข้อเท็จจริงกับความคิดเห็นออกจากกันได้ และมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ 2) สมรรถนะหลักด้านความรู้ความเข้าใจ และสมรรถนะหลักด้านทักษะ ต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจในเอกลักษณ์ความเป็นไทย มีความรู้ความเข้าใจในอัตลักษณ์ความเป็นไทย มีความรู้ความเข้าใจในสิทธิขั้นพื้นฐาน มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง มีความรู้ความเข้าใจในสิทธิ หน้าที่และเสรีภาพ มีความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วม รวมทั้งมีความรู้ความเข้าใจในระบบกฎหมายและเจตนารมณ์ของกฎหมาย ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและความรับผิดชอบตามกฎหมาย มีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง มีความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยของพลเมือง 3) สมรรถนะหลักของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยต้องเป็นบุคคลที่มีทักษะในการตั้งคำถามกับสถานการณ์ตามวิถีระบอบประชาธิปไตย มีทักษะในการเรียนรู้ทางสังคม มีทักษะในการสื่อสารอย่างมีวิจารณญาณ มีทักษะในการตัดสินใจ มีทักษะในการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ มีทักษะการจัดการความเปลี่ยนแปลง รวมไปถึงมีทักษะในการแสดงจุดยืนของตนเอง มีทักษะในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ตลอดจนมีทักษะในการแก้ไขความขัดแย้งและมีทักษะในการตีความ ซึ่งการดำเนินการให้เกิดสมรรถนะหลักของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้นั้น ต้อง

อาศัยความมุ่งมั่น และร่วมมือกันของ “คน” ในชาติในทุกช่วงวัย ทั้งในวัยเด็ก เยาวชน และวัยผู้ใหญ่ โดยผ่านการบูรณาการในการสร้างและพัฒนาร่วมกันอย่างมีทิศทางเดียวกันนั้น เป็นหน้าที่ของทุกคน ซึ่งสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้โดยกำหนดออกมาเป็นนโยบาย แผนงาน กิจกรรม และหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคคล ชุมชน และหน่วยงาน

จากการศึกษาความเป็นพลเมืองกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย (มานิตตา ชาญไชย, 2559) พบว่า คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง 3 ด้าน ได้แก่ 1. สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ 1) ความเข้าใจและตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ของความเป็นพลเมือง 2) การมีส่วนร่วมในชุมชน และ 3) การเคารพกฎและกติกาของชุมชนหรือสังคม 2. ความสัมพันธ์ทางสังคมของพลเมือง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ คือ 1) การมีจิตสำนึกรักบ้านเกิดและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน 2) การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น 3) การพึ่งตนเองของชุมชน และ 4) ความภาคภูมิใจและความพยายามในการสร้างองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชน 3. คุณธรรมความเป็นพลเมือง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ 1) การมีจิตสำนึกสาธารณะ 2) ความมีเหตุผล และ 3) การยึดถือคุณธรรมเพื่อส่วนรวม

จากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษา” (อัจฉรา อยุทศิริกุล, 2561) ซึ่งศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาด้านพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ ด้านพลเมืองที่มีส่วนร่วม และด้านพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึง 6 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 2 จำนวน 428 คน พบว่า นักเรียนมัศึกษามีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีคุณลักษณะด้านพลเมืองที่มีความรับผิดชอบเป็นลำดับหนึ่ง ด้านพลเมืองที่มีส่วนร่วมเป็นลำดับสอง และด้านพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมเป็นลำดับสาม สามารถแสดงรายละเอียดในแต่ละด้าน ดังนี้ 1. นักเรียนส่วนใหญ่มีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยด้านพลเมืองที่มีความรับผิดชอบในรายคุณลักษณะอยู่ในระดับมาก โดยพฤติกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ฉันไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเสพติดเพื่อรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล 2. นักเรียนมีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยด้านพลเมืองที่มีส่วนร่วมในรายคุณลักษณะอยู่ในระดับมากทุกคุณลักษณะ โดยพฤติกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ฉันใช้สิทธิลงคะแนนเสียงในกิจกรรมเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียนของโรงเรียน 3. นักเรียนส่วนใหญ่มีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยด้านพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมอยู่ในระดับมาก โดยพฤติกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ฉันจะปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ถึงแม้บุคคลอื่นจะไม่เห็นด้วยก็ตามและนักเรียนมีคุณลักษณะอยู่ในระดับน้อย จำนวน 2 พฤติกรรม คือ ฉันติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชน หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน เพื่อสอบถามปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคม และฉันเสนอแนะแนวทางในการบริหารจัดการปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคมในชุมชน

พงษ์สนธิ คุณนะลา (2563) ศึกษาเรื่องบทบาทพลเมืองภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดลำพูน พบว่า พบว่า 1) ระดับการรับรู้บทบาทพลเมืองภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดลำพูน โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยในระดับมาก 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทพลเมืองภายใต้การ

ปกครองระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดลำพูน พบว่า การเคารพหลักความเสมอภาคส่งผลต่อบทบาทพลเมืองภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายสูงสุด 3) แนวทางในการสร้างการรับรู้บทบาทพลเมืองภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยควรกำหนดให้โรงเรียนมุ่งเน้นการเรียนการสอนและจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างการรับรู้ในบทบาทดังกล่าวอย่างแท้จริง โดยเฉพาะในด้านความรับผิดชอบตนเองและพึ่งตนเองได้ที่ต้องเพิ่มความเข้มข้น โดยเปิดโอกาสให้สามารถแสดงบทบาททางความคิดทั้งในครอบครัว โรงเรียน ชุมชนและสถานที่ต่างๆ อย่างเป็นอิสระ

2.5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

สำหรับงานวิจัยในต่างประเทศ พบว่า จากการสำรวจข้อมูลเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 15-25 ปี ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของพลเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกา (Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement, 2008) พบว่า เพศ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความแตกต่างในการเข้าร่วมกิจกรรมของพลเมือง สรุปได้ดังนี้ 1) กิจกรรมความเป็นพลเมืองที่เยาวชนหญิงมีส่วนร่วมมากกว่าชาย คือ การหาเงินบริจาคเพื่อการกุศล การเป็นอาสาสมัครให้แก่กลุ่มที่ไม่ใช่การเมือง การเป็นสมาชิกในกลุ่มทางการเมือง และการมีส่วนร่วมในการเดินหรือวิ่งเพื่อการกุศล 2) กิจกรรมความเป็นพลเมืองที่เยาวชนหญิงมีส่วนร่วมต่ำกว่าชาย คือ การออกเสียงเลือกตั้ง การชักชวนให้ผู้อื่นไปเลือกตั้ง การบริจาคเงินเพื่อการรณรงค์หาเสียงทางการเมือง และการเป็นอาสาสมัครให้แก่กลุ่มทางการเมือง นอกจากนี้ จากการศึกษาของ Portney, K. E., et al. (2009) พบว่า เยาวชนที่อยู่ในครอบครัวที่บิดามารดามีการศึกษาดีและสนใจการเมือง จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางพลเมืองของเยาวชนหญิงมากกว่าชาย นอกจากนี้ การพูดคุยกับบิดามารดาเกี่ยวกับการเมือง จะส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของการเลือกตั้งในเยาวชนหญิงมากกว่าชาย แต่จะเพิ่มการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนและกิจกรรมที่ไม่หวังกำไรในเยาวชนชายมากกว่าหญิง

จากการศึกษาข้อมูลเยาวชนในประเทศแคนาดาของ Rothwell, N. & Turcotte, M. (2006) พบว่า

1) เยาวชนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นไปในพื้นที่ชนบทมีแนวโน้มที่จะเป็นอาสาสมัครมากกว่าเยาวชนในเมือง

2) 4 ใน 5 ของเยาวชนที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีซึ่งอาศัยอยู่ในชนบทที่ใกล้กับเมือง เป็นสมาชิกในองค์กร เช่น พรรคการเมือง กลุ่มวัฒนธรรม และองค์กรทางกีฬา อย่างต่ำคนละ 1 องค์กร

3) เยาวชนในชนบทที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี มีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองและการประชุมสาธารณะมากกว่าเยาวชนในเมือง

จากการสำรวจข้อมูลเยาวชนในระดับชาติ “The National Assessment of Educational Progress” เมื่อปีค.ศ.1997 และ 2007 นักวิจัยหลายท่านได้นำข้อมูลดังกล่าวมาศึกษาและพบว่า โดยรวมแล้ว นักเรียนมีความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมืองในระดับทั่วไป ส่วนนักเรียนที่มีความรู้ทางการเมืองและพลเมืองน้อย คือ กลุ่มนักเรียนที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้น้อย ผู้ปกครองมีการศึกษาน้อย (Hahn, C. L., 2010)

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองของนักเรียนในต่างประเทศของ McLellan, J. A. & Youniss, J. (2003) และ Bekkers, R. (2008) (อ้างถึงใน Hua, C. W. & Wan, K. E., 2011) พบว่า ผู้ปกครองเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะปัจจัยด้านระดับการศึกษา และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอาสาสมัคร กล่าวคือ ผู้ปกครองที่มีการศึกษาสูง จะมีความรู้ทางการเมืองและพลเมืองสูง และผู้ปกครองจะส่งผ่านความรู้ดังกล่าวมายังบุตรได้ นอกจากนี้ ผู้ปกครองที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอาสาสมัครของชุมชน จะมีส่วนผลักดันให้บุตรเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวได้ และมีส่วนในการปลูกฝังความรู้สึกความเป็นพลเมืองให้แก่บุตรตั้งแต่วัยเป็นเด็กได้อีกทางหนึ่งด้วย

โครงการ “The Australian Temperament Project” ได้ศึกษาพัฒนาการของเด็กในรัฐวิกตอเรีย ประเทศออสเตรเลียตั้งแต่ปี 1983-2000 (Prior, M., et al., 2000 อ้างถึงใน Smart, D., et al., 2000) พบว่า ตัวแปรอิสระสำคัญตัวหนึ่งที่สามารถทำนายความตระหนักรู้ด้านการเมืองของความเป็นพลเมืองในวัยรุ่นได้ คือ สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัว กล่าวคือ เป็นสภาพแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาความตระหนักรู้ในความเป็นพลเมืองของวัยรุ่นในด้านนี้ได้ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ครอบครัวที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูงจะประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่วัยรุ่นในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งไทยและต่างประเทศ เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตย โดยภาพรวม การที่จะพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้นั้น จำเป็นต้องให้มีการทำความเข้าใจถึงสถานะพลเมือง รวมถึงรูปแบบของประชาธิปไตย เพื่อจะได้ไม่ละเมิด หรือก้าวล่วงเกินขอบเขตของตนเอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคม และการเมือง ให้มีความมั่นคง ยั่งยืนต่อไป

2.6 สรุปกรอบแนวความคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับหัวข้อและวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดฐานคติในการพิจารณาทางด้านองค์ประกอบความเป็นพลเมืองในบริบทสังคมไทย อย่างไรก็ตามเนื่องจากแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองมีความเป็นนามธรรมสูง โดยมีลักษณะเป็นทฤษฎีมหภาคหรือ Grand Theory ดังนั้น ในการทำความเข้าใจแนวคิดที่มีความเป็นนามธรรมสูง ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีการศึกษาผ่านปรากฏการณ์หรือกรณีศึกษาที่มีความเป็นรูปธรรม โดยนำหลักการศึกษจากทฤษฎีฐานราก หรือ Grounded Theory มาประยุกต์ใช้ การศึกษาความเป็นพลเมืองในครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาผ่านปรากฏการณ์การบริหารจัดการตนเองของชุมชน ซึ่งการศึกษาตามแนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจความเป็นพลเมืองในลักษณะที่มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการบูรณาการและนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังปรากฏในแผนภาพต่อไปนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brain Storming) แล้วนำเนื้อหาทั้งหมดมาวิเคราะห์ (Content Analysis) โดยใช้เทคนิค 4'C ได้แก่ Concept (ประเด็น) Category (การจำแนกกลุ่ม) Content (สาระสำคัญ) และ Communication (การตีความหรือแปลความ) จะกระทำไปพร้อม ๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย และหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึงภาพถ่ายในแต่ละครั้ง มาจัดหมวดหมู่ตามแต่ละตัวแปรว่าครบถ้วนเพียงพอและเหมาะสมแก่การนำไปวิเคราะห์สรุปผล เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่เหมาะสม ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย 2 ระยะ ได้แก่

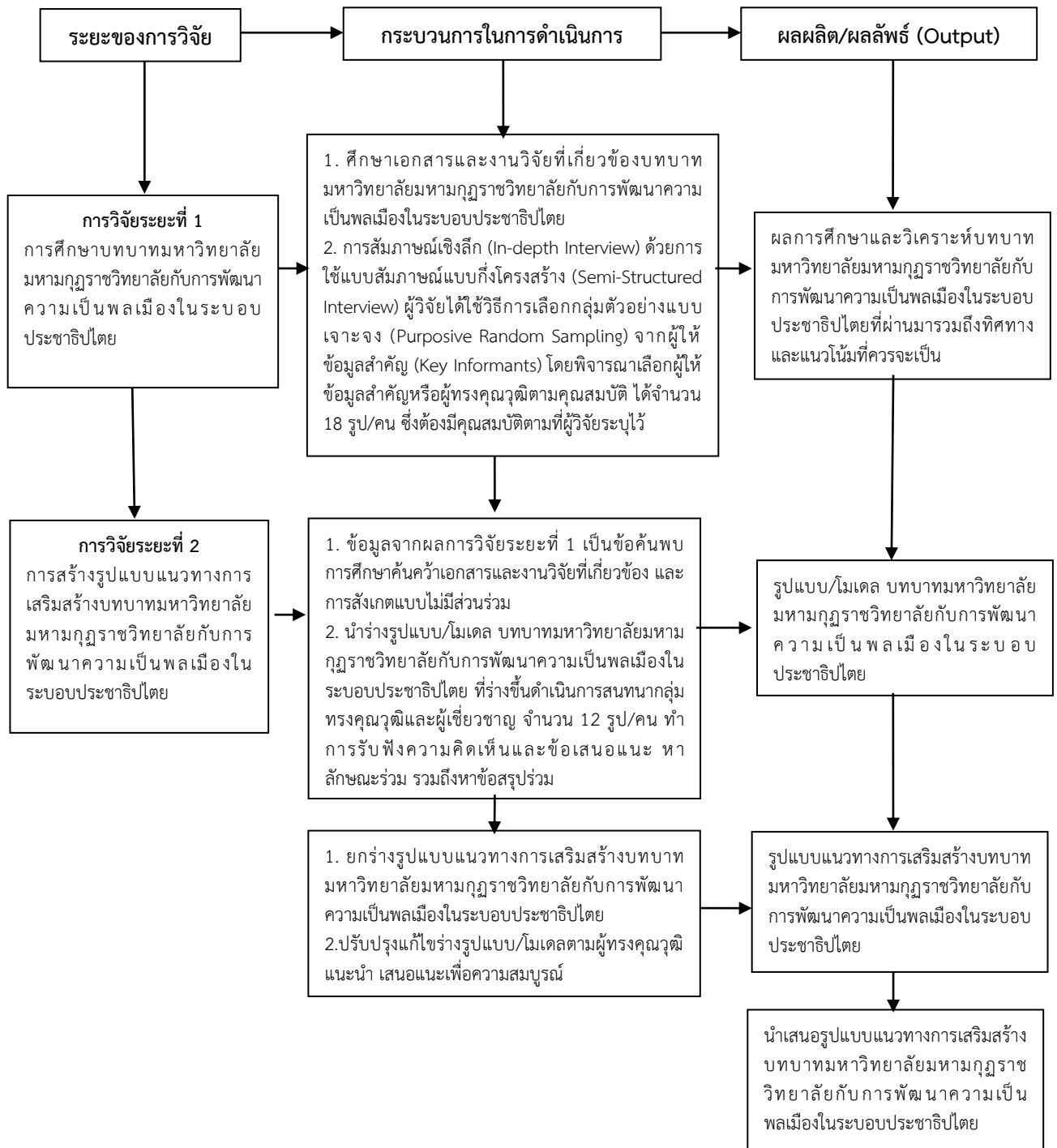
3.1 การวิจัยระยะที่ 1 การศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1. แหล่งข้อมูล
2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.2 การวิจัยระยะที่ 2 การสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1. แหล่งข้อมูล
2. กลุ่มเป้าหมาย
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การสร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการวิจัยเพื่อศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนา
ความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย” แสดงไว้ดังแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 3.1 แสดงกระบวนการดำเนินการวิจัย (Research Process)

3.1 การวิจัยระยะที่ 1 การศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

เพื่อศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่ผ่านมามาตลอดถึงการกำหนดทิศทางและแนวโน้มบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่ควรจะเป็น ที่นำไปสู่การรู้ถึงบทบาท สถานะ หน้าที่ และ อัตลักษณ์ ความเป็นมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการทำหน้าที่เสริมสร้าง ส่งเสริม สนับสนุนความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ตามแนววิถีพุทธ โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

3.1.1 แหล่งข้อมูล

การวิจัยระยะนี้ใช้แหล่งข้อมูล ดังนี้

1) แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2) แหล่งข้อมูลที่เป็นคน ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เช่น ผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักศึกษา โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลพื้นฐาน ความรู้ เจตคติ ภูมิหลังมหาวิทยาลัย บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมือง เพื่อวิเคราะห์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่ผ่านมาและทิศทางแนวโน้มที่จะเกิดขึ้น

3.1.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดจากบุคคลทุกภาคส่วน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักศึกษา โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามคุณสมบัติ ซึ่งต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และสอดคล้องกับที่ผู้วิจัยได้ระบุไว้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใชแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้ทรงคุณวุฒิตามคุณสมบัติ ได้จำนวน 18 รูป/คน ซึ่งต้องมีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยระบุไว้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม จำนวน 18 รูป/คน ประกอบด้วย

- 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัย จำนวน 5 รูป/คน
- 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นคณาจารย์ จำนวน 5 รูป/คน
- 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นเจ้าหน้าที่ จำนวน 5 รูป/คน
- 4) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นนักศึกษา จำนวน 3 รูป/คน

องค์ประกอบด้านเนื้อหา ประกอบไปด้วย ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) คุณลักษณะที่สังคมต้องการ (Attributes) บุคลิกของบุคคล (Traits) และแรงจูงใจ / เจตคติ (Motives / Attitude)

3.1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยระยะที่ 1 มีดังนี้

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งมีการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยกำหนดประเภทเครื่องมือการวิจัย และขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

3.1 การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (Documentary Sources) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

3.2 กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

3.3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ด้วยวิธีการจัดเตรียมร่างโครงสร้างคำสัมภาษณ์ และกำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยการปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา งานวิจัย และหรือให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้แสดงความคิดเห็นและตรวจสอบ หลังจากนั้น นำไปปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำให้เหมาะสม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

3.4 แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยได้สร้างแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมนอกจากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมุ่งเน้นเก็บข้อมูลเนื้อหาสาระในเชิงบริบทของการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งผู้สังเกตจะอยู่ภายนอกวงผู้ถูกสังเกต และทำตนเป็นบุคคลภายนอก ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับผู้ถูกสังเกตภายในพื้นที่นั้นโดยตรง

3.5 รวบรวมข้อมูลทั้งหมด นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการด้วยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.6 ร่างผลการวิจัยพร้อมรูปแบบงานวิจัยที่ค้นพบ

3.7 สรุปผลการวิจัย

3.1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยจึงดำเนินการออกแบบวิธีการรวบรวมข้อมูลที่มีความหลากหลาย เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่สมบูรณ์ และมีความน่าเชื่อถือในระดับสูง มีวิธีการและขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1) การรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยอ่านเนื้อหาของเอกสารอย่างละเอียด เพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นก่อนลงพื้นที่วิจัย ซึ่งข้อมูลที่สำคัญในขั้นนี้

โดยการวิจัยเชิงเอกสารในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจะบันทึกข้อความที่ปรากฏนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ดังกล่าวตามกรอบการวิจัย จากนั้นอ่านสอบทานนัยสำคัญของเนื้อหาอื่นๆ อีกครั้งหนึ่ง และสอบทานจากเนื้อหาของเอกสารที่มีเนื้อหาของรายละเอียดใกล้เคียงกัน เพื่อสอบทานนัยสำคัญที่ปรากฏในเอกสารเหล่านั้น แล้วนำนัยสำคัญในข้อความเหล่านั้นไปวิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการ เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบในการทำการวิจัยในขั้นตอนต่อไป

3.2.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีขั้นตอน ประกอบด้วย

1) ผู้วิจัยจะทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากโครงการการวิจัย เพื่อขออนุญาตเข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้ง 18 รูป/คน ตามที่กำหนดไว้ในทำการวิจัย

2) การเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 18 รูป/คน นั้น โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล ใช้เวลาในการสัมภาษณ์รูป/คนละประมาณ 60 นาที

3) ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้

4) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้จนครบทุกประเด็น โดยขณะที่สัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ผู้วิจัยจะขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

5) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques)

อย่างไรก็ตาม การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญโดยขออนุญาตในการจดบันทึก บันทึกเสียงและบันทึกภาพนิ่งในภาคสนามวิจัย คือ ตั้งแต่ก่อนเข้าภาคสนาม ระหว่าง และหลังออกจากภาคสนาม แล้วทำการจัดแฟ้มข้อมูลเพื่อให้พร้อมในการที่จะวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

3.1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลในการศึกษา ดังนี้

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview: IDI) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นรายบุคคล (Key Informants) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) รวมทั้งกรณีศึกษาเฉพาะในพื้นที่วิจัย (Case study)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) ตามขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของไมล์ และฮูเบอร์แมน (M.B. Miles, & A.M. Huberman, 1994 : 10-11) ที่ได้เสนอแนะถึงขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากการวิจัย ในรายละเอียดว่าประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การลดข้อมูล (Data Reduction) การจัดรูปข้อมูล (Data Display) และ การร่างข้อสรุป และการยืนยัน (Conclusion Drawing and Verification) โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) **การลดข้อมูล** หมายถึง กระบวนการคัดเลือก การเน้น การทำให้อยู่ในรูปที่เข้าใจง่าย การย่อความ และการแปลงข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบของข้อมูลดิบให้พร้อมสำหรับการนำไปใช้ในขั้นต่อไป การจัดการกระทำกับข้อมูลด้วยการลดข้อมูลนี้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดการทำวิจัย รวมถึงก่อนที่จะเริ่มทำการวิจัยก็ต้องมีการวางแผนเกี่ยวกับแนวการลดข้อมูล นับตั้งแต่การระบุนกรอบแนวคิดการวิจัย กรณีศึกษาที่ต้องการทำวิจัย ปัญหาการวิจัย และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสม สิ่งที่ผู้วิจัยกระทำในการลดข้อมูล คือ การเขียนสรุป การให้รหัส การร่างหัวข้อย่อยที่เกี่ยวข้อง การจัดกลุ่ม การสร้างหลักในการจำแนกกลุ่มของข้อมูล และการเขียนบันทึกเพื่อเตือนความจำหรือความคิดที่ร่างไว้

2) **การจัดรูปข้อมูล** หมายถึง การสร้างรูปแบบข้อมูลที่สามารถสื่อสารกับผู้อ่านให้เข้าใจได้โดยง่าย เช่น การแสดงข้อมูลด้วยตาราง แผนภาพ เป็นต้น

3) **การร่างข้อสรุปและการยืนยัน** หมายถึง การตีความ การทำความเข้าใจถึงรูปแบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมา เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นรูปเล่มในรายงานการวิจัย โดยเป็นข้อสรุปที่ได้รับการตรวจสอบยืนยันถึงความเที่ยงตรงแล้วด้วยวิธีการต่างๆ

3.2 การวิจัยระยะที่ 2 การสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brain Storming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ หลักลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะการนำหลักการทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นส่วนประกอบบูรณาการเข้ากับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

3.2.1 แหล่งข้อมูล

การวิจัยระยะนี้ใช้แหล่งข้อมูล ดังนี้

แหล่งข้อมูลที่จะใช้ในการสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผู้วิจัยกำหนดไว้จาก 2 แหล่ง ดังนี้

1) แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ได้แก่ ข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นแนวทางและมากำหนดสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2) แหล่งข้อมูลที่เป็นคน ได้แก่ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brain Storming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ หลักลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) เพื่อสร้างรูปแบบแนว

ทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

3.2.2 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยระยะนี้ คือ จัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการระดมสมอง (Brain Storming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) ผู้วิจัยได้พิจารณากำหนดเลือกบุคคลที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้ทรงคุณวุฒิตามคุณสมบัติ ได้จำนวน 12 รูป/คน ซึ่งต้องมีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยระบุไว้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม จำนวน 12 รูป/คน คือ ประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 6 รูป/คน

กลุ่มที่ 2 ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านการวิจัย รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 6 รูป/คน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณากำหนดเลือกบุคคลที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านนโยบาย ระเบียบแบบแผนการพัฒนามหาวิทยาลัย รวมถึงนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ฯลฯ เป็นต้นที่มีประสบการณ์ในวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) ในแง่ของ แนวคิด นโยบาย แผนงาน โครงการ กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนาพลเมือง

3.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยระยะที่ 3 มีดังนี้

1) ร่างข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นแนวทางและมากำหนดสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2) ประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยมีประเด็นจากร่างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จากข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 และกำหนดประเด็นแนวทางการสร้างรูปแบบเพิ่มเติม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อใช้สนทนากลุ่มกับผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brain Storming) โดยต้องการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ลักษณะร่วม (Common Character) รวมถึงหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในหลากหลายมิติ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้เชี่ยวชาญที่รับผิดชอบดูแลมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 12 รูป/คน ที่ได้รับการคัดเลือก มีลักษณะการระดมสมอง การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน นำไปสู่การหาข้อสรุปร่วมกันในการสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย อย่างเป็นรูปธรรม

3.2.4 การสร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือจากข้อค้นพบจากการวิจัยระยะที่ 1 และกำหนดประเด็นแนวทางการสร้างรูปแบบเพิ่มเติม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เห็นแนวทางและมากำหนดสร้าง บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่เหมาะสม ครอบคลุมลักษณะของพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนดังนี้

1) ยกร่างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่ครอบคลุมประเด็นศึกษา

2) นำร่างรูปแบบกำหนดประเด็นคำถามประเด็นหลักสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

3) การสร้างเครื่องมือที่เป็นข้อคำถามประเด็นหลักสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และร่างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่เหมาะสม เพื่อใช้เป็นประเด็นหลักในการสนทนากลุ่ม จากนั้นร่างข้อคำถามที่จะใช้ในการสนทนากลุ่มเสนออาจารย์ที่ปรึกษาโครงการวิจัย เพื่อพิจารณาชี้แนะปรับปรุงหรือแก้ไข หลังจากนั้นนำไปเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลวิจัยต่อไป

3.2.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

1) ผู้วิจัยกำหนดวัน เวลา และสถานที่สำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

2) ผู้วิจัยดำเนินการขอหนังสือจากโครงการ เพื่อเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

3) ผู้วิจัยนำส่งหนังสือขอความร่วมมือในการวิจัยโครงการวิจัย ไปยังผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อขอความร่วมมือในการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) พร้อมทั้งประสานทางโทรศัพท์มือถือเพื่อนัดหมาย วัน เวลา และสถานที่ ให้ชัดเจน

4) ผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ตามวัน เวลา และสถานที่ โดยการเลือกวัน เวลา และสถานที่ที่เหมาะสมและนัดหมาย โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายผู้ร่วมสนทนากลุ่ม เพื่อให้เอื้อต่อข้อมูลที่ลึกและสมบูรณ์ ตามข้อคำถามประเด็นหลักสำหรับการสนทนากลุ่ม

3.2.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มตัวอย่างเป้าหมาย ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

1) วิเคราะห์ข้อมูลจากการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และถอดเทปจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเป้าหมาย

2) นำข้อมูลมาจัดกลุ่มตามประเด็นหลักของการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) หากมีประเด็นที่ไม่ชัดเจนผู้วิจัยใช้วิธีการจัดกลุ่มประเด็นข้อความ (Word Grouping)

แล้วทำการอธิบายขยายความ (Explanation) โดยเรียบเรียงถ้อยคำขึ้นใหม่จากข้อมูลให้ผู้ให้ข้อมูลมาทำการตีความ (Interpretation) บางประโยคหรือบางถ้อยคำที่ผู้ให้ข้อมูลให้มาจำเป็นต้องตีความหรือแปลความหมายแฝง ผู้วิจัยจะทำการตีความถ้อยคำ ดังกล่าวโดยอาศัยบริบทของการสนทนากลุ่มมาสนับสนุนการตีความ และทำการพรรณนาความ (Description) เป็นการเรียบเรียงถ้อยคำ โดยการจัดระบบการเกิดขึ้นก่อน-หลังของเนื้อหาสาระจากการวิเคราะห์ พร้อมกับการพรรณนาเชื่อมโยงแต่ละเนื้อหาหรือเหตุการณ์ให้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน และตรงตามประเด็นที่ดำเนินการสนทนากลุ่ม แล้วนำมาสรุปสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่เป็นรูปธรรมนำไปสู่การนำไปปฏิบัติต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

“สุขา สงฆสฺส สามคฺคี”
ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะนำสุขมาให้

การวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (2) เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยการระดมสมอง (Brainstorming) จากหลายกลุ่มในมหาวิทยาลัย เพื่อสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพื่อลดแนวโน้มความลำเอียง (Bias) ของข้อมูล สร้างความมั่นใจในการใช้ได้ของผลที่ได้จากการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อยืนยันองค์ประกอบสมรรถนะที่ศึกษาได้ และสามารถที่จะสนับสนุนให้ข้อมูลเชิงคุณภาพมีความถูกต้องน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็น สำหรับการหาลักษณะร่วม (Common Character) และข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) ความเป็นไปได้ของแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากที่มาของการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้เก็บข้อมูลมาทำการวิเคราะห์และประมวลผลจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นรายบุคคล (Key Informants) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) รวมทั้งกรณีศึกษาเฉพาะในพื้นที่วิจัย (Case study) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis) วิธีการบูรณาการ (Integrate) รวมถึงการควบคุมคุณภาพงานวิจัยด้วยเทคนิคการวิเคราะห์สามเส้า (Triangulation Techniques) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามระยะของการวิจัย ดังนี้

4.1 ผลการวิจัยระยะที่ 1 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.2 ผลการวิจัยระยะที่ 2 การสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
รายละเอียดดังจะได้นำเสนอต่อไป

4.1 ผลการวิจัยระยะที่ 1 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ปัจจุบันประเด็นการพัฒนาสมรรถนะของทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในองค์กรสู่การเป็นทุนมนุษย์อันมีคุณค่า ถูกจัดได้ว่าเป็นประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดคุยกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุด องค์กรไม่ว่าจะเป็นองค์กรขนาดเล็กหรือใหญ่ องค์กรภาครัฐหรือเอกชนจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้มีความรู้ความสามารถอันจะนำไปสู่ความสามารถในการแข่งขัน สามารถเพิ่มคุณภาพผลผลิตหรือการบริการที่ตอบสนองความต้องการของลูกค้า ในปัจจุบันหลายองค์กรจึงมีการนำแนวคิดการบริหารจัดการบนพื้นฐานสมรรถนะ (Competency based management) มาใช้ในการบริหารจัดการและประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากร เนื่องจากสามารถตอบสนองการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ และพัฒนาขีดความสามารถขององค์กรสู่การแข่งขันและสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพและชัดเจน (Rennie, 2003 : 18)

ในมิติทางการเมืองการปกครอง นั้นในช่วงเวลา 85 ปีที่ผ่านมาของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยนั้นมีรัฐประหาร 13 ครั้ง และมีรัฐธรรมนูญ 20 ฉบับ จึงทำให้เกิดคำถามที่ว่า ทำไมประชาธิปไตยที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศจึงได้ล้มเหลวในประเทศไทย แต่อันที่จริงแล้ว ประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคงในปัจจุบันและได้ชื่อว่าเป็นประเทศต้นแบบประชาธิปไตย เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี ต่างก็เคยประสบกับปัญหาหรือล้มเหลวกันมาก่อนแล้วสำหรับปัจจัยความสำเร็จของประชาธิปไตยในประเทศเหล่านั้น คือ “ระบบ” และ “คน” แต่สิ่งสำคัญที่สุด คือ “คน” กล่าวคือ ในระบอบประชาธิปไตย หากมีรัฐธรรมนูญที่ดี แต่คนใช้รัฐธรรมนูญไม่เป็นหรือไม่เคารพ ก็จะทำให้มีปัญหาในที่สุด (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) ทั้งนี้ ที่ผ่านมามีประเทศต้นแบบประชาธิปไตยดังกล่าวได้แก้ไขปัญหาโดยการพัฒนาคนให้มี “ความเป็นพลเมือง” หรือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) จนทำให้เกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยสำเร็จได้ (คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, 2554 : 8-9)

การแก้ไขปัญหาประชาธิปไตยของไทย จึงมิใช่เพียงการร่างรัฐธรรมนูญแต่จะต้องแก้ไขที่ตัวพลเมือง เพื่อให้พลเมืองสามารถเข้าร่วมในการบริหาร และตระหนักถึงปัญหาบ้านเมืองที่ต้องเข้าร่วมกันแก้ไข (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2554) หรือกล่าวได้ว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตย “คน” ในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ จะต้องมีความสามารถในการปกครองตนเอง จึงจะประสบความสำเร็จได้ (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) อย่างไรก็ตามไทยมีปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวถ่วงรั้งในการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นั่นคือ วัฒนธรรมอุปถัมภ์ หรือ การพึ่งพิงผู้ใหญ่

โดยเฉพาะนักการเมือง วัฒนธรรม ผู้น้อย-ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสกว่า การแบ่งพรรคแบ่งพวก การไม่แสดงความคิดเห็นเพราะเกรงว่าผู้ใหญ่จะไม่พอใจหรือมีผลต่อการทำงานและชีวิตส่วนตัวได้นั้น รวมถึงการไม่ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างสังคมและสร้างชาติ (ทิพย์พาทรัตนดีสุนทร, 2554, หน้า 16-19, อนเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2554, หน้า 77-79) ทั้งนี้ จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากผู้บริหารมหาวิทยาลัย คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทำให้ได้ผลการศึกษเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่ครอบคลุมรอบด้านและหลายมิติ ตั้งแต่สถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในฐานะเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างไร รวมทั้งแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งแต่ละด้านมีประเด็นที่น่าสนใจ และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

4.1.1 ผลการศึกษาสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.1.2 ผลการศึกษารoles บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.1.3 ผลการศึกษารoles บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.1.4 ผลการศึกษาแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.1.5 ข้อเสนอแนะบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ดังผู้วิจัยจะได้นำเสนอสาระสำคัญดังต่อไปนี้

4.1.1 ผลการศึกษาสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้สรุปสาระสำคัญ นำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

4.1.1.1 การเข้าถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาที่บูรณาการทุกศาสตร์เพื่อการพัฒนาร่างกาย จิตใจสังคม และประเทศชาติให้มีคุณธรรม จริยธรรมในการพัฒนาบ้านเมือง อย่างไรก็ตามถึงแม้จะเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา แต่หลักสูตรการเรียนการสอนไม่ได้มีแต่วิชาการทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมี

หลากหลายสาขาวิชาที่เป็นสหวิทยาการ เช่น หลักสูตรรัฐศาสตร์ สาขาการปกครอง หลักสูตรศึกษาศาสตร์ ฯลฯ ที่เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงระดับปริญญาเอก ฉะนั้นเรื่องของความรู้ความเข้าใจ หรือการเข้าถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ก็ยังเป็นเอกเช่นมหาวิทยาลัยอื่นๆ โดยทั่วไปเช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป การเข้าถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นปกติโดยทั่วไป เพราะมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่เป็นสหวิทยาการ ครอบคลุมทั้งวิชาทางโลกและทางธรรม การที่จะเข้าถึงความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ถือว่าทุกคนสามารถรับรู้ เข้าใจ และเข้าถึงได้

4.1.1.2 การส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในอดีต

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพันธกิจด้านการผลิตบัณฑิต งานวิจัย งานบริการ วิชาการแก่ชุมชน และงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้น ครั้นเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พุทธศักราช 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย พระองค์ทรงรับมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงประจำปี อาศัยพระราชประสงค์ดังกล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งวัตถุประสงค์ เพื่อดำเนินกิจการของ มหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น 3 ประการ คือ

1. เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
2. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ
3. เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาพที่ 4.1 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อปี พุทธศักราช 2436
ที่มา : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (2564)

เมื่อกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดดำเนินการแล้ว ปรากฏว่าพระ
วัดอุปถัมภ์เหล่านั้นได้รับผลเป็นที่น่าพอใจตลอดมา เพื่อให้พระวัดอุปถัมภ์เหล่านั้นได้ผลดี
ยิ่งขึ้น ดังนั้น ในวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2488 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ใน
ฐานะที่ทรงเป็นนายกรัฐมนตรี มหามกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยพระเถระนุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้ง
สถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธานุศาสน์ขึ้น โดยอาศัยนามว่า สภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
  2. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศ
  3. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
  4. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน
  5. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ และความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบ หรือ
อภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
  6. เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เป็นกำลังสำคัญในการจรจรของพระพุทธศาสนา และเป็น
ศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
  7. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา
- ทั้งนี้ ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า กรรมการสภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาแห่งนี้ได้เริ่มเปิดให้การอบรมศึกษาแก่ภิกษุสามเณร ตั้งแต่วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4.2 หนังสือลงพระปรมาภิไธ รัชกาลที่ 5 ที่ 8/161 พระ ดร.อนิลมาน ธมฺมสากิโย มอบให้เมื่อ 25 ก.ย. 50

ที่มา : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (2564)

เหตุผลที่ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงพระดำริจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย ฯ นั้น ปรากฏในรายงานประจำปีของมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าพระเถรานุเถระทั้งหลาย มีความประสงค์ ในการจัดตั้งวิทยาลัยเป็นที่ฝึกสอนพระปริยัติธรรมและอักษรสมัยของภิกษุสามเณรแลศิษย์วัดนั้น เห็นว่าธรรมเนียมในประเทศนี้ วัดทั้งหลายเป็นโรงเรียนที่ศึกษาวิชาความรู้ของราษฎรพลเมือง ตั้งต้น แต่เรียนอักษรฝึกกิริยามารยาทตลอดจนถึงเรียนพระปริยัติธรรม บรรดาราษฎรมิบุตรหลานก็นำเข้ามาฝากเป็นศิษย์วัด ให้เรียนวิชาความรู้ จนถึงเติบโตใหญ่อุปสมบทเป็นภิกษุ บางพวกก็ได้เข้าไปจนเป็น คณาจารย์ปกครองกันต่อ ๆ ไป บางพวกอยู่สมควรแก่ศรัทธาแล้ว ก็ลาสิกขาบทสึกไปประกอบกรหา เลี้ยงชีพของตนในทางฆราวาส มีธรรมเนียมเป็นพื้นเมืองมาดังนี้

วิธีการปกครองของวัดนั้น ไม่ได้จัดเป็นชั้นตามสถานที่ ว่าสถานที่นั้นสอนชั้นสูง สถานที่นั้นสอนชั้นต่ำ ดูทั่วทั้งเหมือนในวัดหนึ่งจะมีทั้งชั้นสูงชั้นต่ำ คือราษฎรนำบุตรหลานเข้ามาฝาก ภิกษุสามเณร ให้เรียนอักษรแลฝึกกิริยามารยาทเป็นต้น การฝึกสอนชั้นนี้จัดว่าเป็นชั้นต่ำ การ ฝึกสอนภิกษุสามเณรให้เล่าเรียนมคธภาษาก็ดี ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมก็ดี การศึกษาชั้นนี้จัดว่า เป็นชั้นสูง แต่การหาดำเนินไปโดยเรียบร้อยดังวิธีที่จัดไม่ เพราะข้อขัดขวางดังต่อไปนี้

ราษฎรผู้จะนำบุตรหลานมาฝากต่อภิกษุสามเณรในวัดนั้น ๆ ก็ฝากในสำนักที่ตนรู้จัก คู่้นเคย ภิกษุสามเณรผู้เป็นอาจารย์นั้น บางรูปก็มีความรู้มาก บางรูปก็มีความรู้่น้อย ทั้งไม่มีหลักสูตร แห่งการเล่าเรียนว่าถึงไหนจัดเป็นใช้ได้ ความรู้ของศิษย์จึงไม่เสมอกัน ตั้งแต่กรมศึกษาธิการจัด หลักสูตรสำหรับสอนความรู้ขึ้นแล้ว การเล่าเรียนจึงมีกำหนด แต่เพราะความรู้ของภิกษุสามเณรผู้เป็น

อาจารย์ไม่เสมอกัน ทั้งความนิยมของเด็กผู้เล่าเรียนก็ดี ของผู้ใหญ่ของเด็กก็ดี เป็นแต่เพียงอ่านได้ เขียนได้เท่านั้นก็พอประสงค์ ความรู้ของนักเรียนที่ออกจากวัดจึงยังจัดว่าถึงกำหนดแท้ไม่ได้

ส่วนการเล่าเรียนมคธภาษานั้นแต่เดิมไม่บังคับ แล้วแต่ใครสมัครจะเรียน ในทุกวันนี้ ความนิยมในการเล่าเรียนมคธภาษาน้อยลง ด้วยผู้ที่มาบวชเป็นภิกษุสามเณรจะหาผู้ที่มีศรัทธาแท้เป็นอันยาก ทั้งพื้นเดิมก็เป็นคนขัดสน ต้องการแต่ความรู้ที่จะให้ผลเป็นเครื่องเลี้ยงชีพได้โดยประจักษ์ตา ไม่ต้องการความรู้ที่เป็นอารมณ์ของบุรุษ หรือความรู้ที่เป็นเครื่องเจริญผล โดยเพิ่มสติปัญญาสามารถ แลวิธีฝึกสอนเด็กก็เป็นการเน้นซ้ำ หากจะมีผู้อุตสาหะเรียนบ้าง จะหาอาจารย์ผู้บอกให้รู้จริงเห็นจริงก็ได้ยาก ทั้งผู้เรียนจะชำนาญในภาษาของตนมาก่อนก็ได้โดยยาก หลักสูตรก็มากขึ้น แลการสอบความรู้ก็ห่าง ต่อล่วงหลายปีจึงสอบครั้งหนึ่ง ด้วยอาศัยเหตุเหล่านี้ จึงมีอาจารย์สอนให้รู้จริงเห็นจริงได้น้อยตัว เรียนไม่ทันรู้ละทิ้งไปเสียก็มี บางที่เรียนรู้พอจะสอบความรู้ได้ อยู่ไม่ถึงกาลสอบก็มี เข้าสอบจนเป็นบาเรียนแล้วก็มี แต่จะหาผู้สอบได้จนจบหลักสูตรได้น้อยถึงนับตัวถ้วน เพราะหลักสูตรที่ตั้งไว้มากเกินเมื่อความเล่าเรียนเสื่อมทรามไป ผู้เป็นบาเรียนเพียง 4 ประโยค 5 ประโยค ก็กว้างขวางมีผู้นับหน้าถือตาแสวงหาลาภผลเลี้ยงตัว พอตั้งตัวได้แล้ว ก็ไม่คิดที่จะเป็นนักเรียนต่อไป บางรูปก็รับตำแหน่งพระราชาคณะปกครองหมู่คณะเสีย ในระหว่างยังไม่ทันได้แปลจบหลักสูตร อาศัยเหตุนี้ การเรียนมคธภาษาจึงไม่เจริญทันเวลาที่เป็นอยู่บัดนี้

เหตุผลที่ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงพระดำริจัดตั้งมหาจุฬาราชวิทยาลัย ฯ นั้น ปรากฏในรายงานประจำปีของมหาจุฬาราชวิทยาลัย ว่า

พระเถรานุเถระทั้งหลาย มีความประสงค์ในการจัดตั้งวิทยาลัยเป็นที่ฝึกสอนพระปริยัติธรรมแลอักษรสมัย ของภิกษุสามเณรแลศิษย์วัดนั้น ด้วยเห็นว่าธรรมเนียมในประเทศนี้ วัดทั้งหลายเป็นโรงเรียนที่ศึกษาวิชาความรู้ของราษฎรพลเมือง ตั้งต้นแต่เรียนอักขระฝึกกิริยามารยาทตลอดจนถึงเรียนพระปริยัติธรรม บรรดาราษฎรมีบุตรหลานก็นำเข้ามาฝากเป็นศิษย์วัด ให้เรียนวิชาความรู้ จนถึงเติบโตใหญ่อุปสมบทเป็นภิกษุ บางพวกก็ได้เข้าไปจนเป็นคณาจารย์ปกครองกัน ต่อ ๆ ไป บางพวกอยู่สมควรแก่ศรัทธาแล้ว ก็ลาสิกขาบวชไปประกอบกิจการหาเลี้ยงชีพของตนในทางฆราวาส มีธรรมเนียมเป็นพื้นเมืองมาดังนี้

วิธีการปกครองของวัดนั้น ไม่ได้จัดเป็นชั้นตามสถานที่ ว่าสถานที่นั้นสอนชั้นสูง สถานที่นั้นสอนชั้นต่ำ ดูที่วงที่เหมือนในวัดหนึ่งจะมีทั้งชั้นสูงชั้นต่ำ คือราษฎรนำบุตรหลานเข้ามาฝากภิกษุสามเณร ให้เรียนอักขระแลฝึกกิริยามารยาทเป็นต้น การฝึกสอนชั้นนี้จัดว่าเป็นชั้นต่ำ การฝึกสอนภิกษุสามเณรให้เล่าเรียนมคธภาษาก็ดี ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมก็ดี การศึกษาชั้นนี้จัดว่าเป็นชั้นสูง แต่การหาดำเนินไปโดยเรียบริ้อยดังวิธีที่จัดไม่ เพราะข้อขัดขวางดังต่อไปนี้

ราษฎรผู้จะนำบุตรหลานมาฝากต่อภิกษุสามเณร ในวัดนั้น ๆ ก็ฝากในสำนักที่ตนรู้จักคุ้นเคย ภิกษุสามเณรผู้เป็นอาจารย์นั้น บางรูปก็มีความรู้มาก บางรูปก็มีความรู้น้อย ทั้งไม่มีหลักสูตรแห่งการเล่าเรียนว่าถึงไหนจัดเป็นใช้ได้ ความรู้ของศิษย์จึงไม่เสมอกัน ตั้งแต่กรมศึกษาธิการจัดหลักสูตรสำหรับสอนความรู้ขึ้นแล้ว การเล่าเรียนจึงมีกำหนด แต่เพราะความรู้ของภิกษุสามเณรผู้เป็นอาจารย์ไม่เสมอกัน ทั้งความนิยมของเด็กผู้เล่าเรียนก็ดี ของผู้ใหญ่ของเด็กก็ดี เป็นแต่เพียงอ่านได้ เขียนได้เท่านั้นก็พอประสงค์ ความรู้ของนักเรียนที่ออกจากวัดจึงยังจัดว่าถึงกำหนดแท้ไม่ได้

กล่าวโดยสรุป การส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในอดีต แทบจะไม่มี เนื่องด้วยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทรงตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งยังเป็นการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งประเทศสยาม เพิ่งมีการยกเลิกระบบทาส มหาวิทยาลัยยังเป็นการเรียนการสอนที่เน้นอักษรธรรม บาลี เป็นหลัก การส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในอดีตแทบจะไม่มีให้เห็น

4.1.1.3 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีการส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีประวัติศาสตร์เป็นมาอันยาวนาน ตั้งแต่บุพกาลมีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เป็นสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงาม ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีวิวัฒนาการเข้าสู่ระบบศักดินา มีหัวหน้าดำรงฐานะเป็นตัวแทนชุมชนใหญ่ มีการเปิดให้ประชาชนได้ใช้ชีวิตการสัมพันธ์ภายในชุมชน ภายใต้การกำกับดูแลของผู้นำ เมื่อกาลเวลาผ่านไป ชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น จากชุมชนจึงกลายเป็นเมืองประเทศ เกิดรัฐต่างๆ ขึ้น มีเจ้าฟ้า หรือกษัตริย์ดำรงฐานะเป็นตัวแทนของชุมชนใหญ่ ซึ่งต่อมาเมื่อกาลเวลาผ่านไป จากชุมชนใหญ่กลายเป็นรัฐเป็นประเทศ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เริ่มขึ้นจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย รักความสงบอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมีประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงาม ก็เริ่มที่จะลดน้อยลงไป สังคมไทยให้ความสำคัญกับวัตถุและความทันสมัย ทางด้านเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น ความเสื่อมทางด้านศีลธรรมจึงเกิดขึ้นแพร่หลายทั่วไป ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่งก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอย่างมากมาย นับวันปัญหาดังกล่าวยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากช่วงสิบปีที่ผ่านมา สังคมไทยเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางด้านความคิด จนแสดงออกถึงความรุนแรง จนเสียชีวิตและเลือดเนื้อ ประชาชนคนไทยแตกแยกเป็นหลายฝ่ายทำให้เกิดผลกระทบเป็นวงกว้างเกิดภาวะชะงักงันของประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจการลงทุนของต่างประเทศ การส่งออกสินค้า ความเป็นอยู่ของประชาชน ขวัญและกำลังใจของคนไทยได้ลดน้อยถอยลง สิ่งหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหามาของประเทศไทยได้ คือ การพัฒนาพลเมืองให้เข้าใจ เข้าถึง คำว่าระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง จึงจะทำให้สังคมไทยมีความสุข และมีสันติสุข ภายใต้คำที่ว่า “การพัฒนา, พลเมือง, ระบอบประชาธิปไตย” นั่นเอง

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในปัจจุบันประเทศได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตย โดยหลักการแล้ว ทุกหน่วยงาน ทุกภาคส่วนต่างตระหนักถึงหน้าที่ตามสิทธิของตน ปัจจุบันการแสดงออกหรือการแสดงสิทธิที่มหาวิทยาลัยก็ดำเนินการ เช่น การทำประชาคมติ การเลือกตั้ง ฯลฯ ภายในมหาวิทยาลัยก็มีการดำเนินการโดยปกติอยู่แล้ว

กล่าวโดยสรุป กาลเวลาเปลี่ยน สังคมเปลี่ยน ทุกสิ่งอย่างย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีการส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอยู่พอสมควร สังเกตได้จากการดำเนินกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัย ทุกคนมีสิทธิ์ ทุกคนเป็นเจ้าของมหาวิทยาลัย การจะดำเนินการพัฒนามหาวิทยาลัย หรือแม้แต่จะเลือกตั้งผู้แทนส่วนต่างๆ

ทั้งคณะบดี นายกองคํการนิสิต ฯลฯ ต้องมาจากเสียงข้างมาก นั้นหมายความว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน มีการส่งเสริมการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอยู่แล้ว

4.1.1.4 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

สถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะเป็นศูนย์กลางบ่มเพาะความเป็นพลเมืองให้กับทุกกลุ่มชนทางสังคม ในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัย “สงฆ์” ซึ่งโดยนัยยะแล้ว เป็นมหาวิทยาลัยแห่งการสงเคราะห์ ซึ่งบางที่เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษาก็สามารถขอเรียนได้ และมหาวิทยาลัยมีทุนการศึกษามากมายที่จะสนับสนุน ส่งเสริม ประชาชนในการให้โอกาสทางการศึกษาได้เป็นอย่างดี และคาดการณ์ว่า สถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะมีทิศทางที่ดีขึ้นเนื่องจากเปิดกว้างให้ทุกกลุ่มได้เข้าศึกษาหาความรู้

กล่าวโดยสรุป สถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจากอดีตยังไม่ปรากฏชัด เนื่องจากมหาวิทยาลัยจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาเล่าเรียนวิชาทางธรรมเป็นหลัก ประกอบกับยุคการจัดตั้งมหาวิทยาลัยมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ปัจจุบันมหาวิทยาลัยได้ขยายสาขาวิชาการเรียนการสอน มีการเปิดหลักสูตรวิชาทางโลกมากขึ้น หลากหลายสาขาทั้งทางโลกและทางธรรม ประกอบกับเป็นยุคที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย จึงทำให้มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น

4.1.2 ผลการศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้สรุปสาระสำคัญ นำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

4.1.2.1 การใช้แนวทางของพระพุทธเจ้าในการพัฒนาคณาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ตลอดระยะเวลา 2,600 กว่าปีที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้เข้าไปสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือระบอบราชาธิปไตย ตัวแปรที่ชี้ชัดคือพระพุทธเจ้าทรงมีฐานะก่อนออกผนวชเป็นพระมหากษัตริย์ พระสหายของพระองค์ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์ก่อนผนวชคือกษัตริย์เช่นกัน และเมื่อพระองค์ออกผนวชแล้ว พระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมในหลากหลายมิติและสถานการณ์ ในขณะที่เดียวกัน สาวกบางกลุ่มที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในองค์พระพุทธศาสนามีสถานะของการเป็นกษัตริย์

จากตัวแปรในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการออกแบบหลักธรรม การวางท่าที และพิธีกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของการปกครองในระบอบราชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากการจัดวางธรรมะเพื่อเป็นหลักปฏิบัติสำหรับพระราชา เช่น หลักจกัถวัตตสูตร หลักทศพิธราชธรรม และหลักราชสังคหวัตถุธรรม ในขณะที่การปรับพฤติกรรมและท่าทีของพระสงฆ์ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมของพระราชานั้น พระองค์ได้ทรงออกแบบหลักการเสขียวัตรเพื่อเป็นแนวในการวางท่าที

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “คุณสมบัตินี้” สำหรับพระสงฆ์ที่จะเข้าไปสู่สังคมชั้นสูง อันจะนำมาซึ่งความเคารพและศรัทธาในวัตรปฏิบัติ เพราะพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งมาจากกลุ่มคนที่เป็นชนชั้นทาส และจันทาล

จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับกษัตริย์ตามระบอบราชาธิปไตยนั้นมีความผสมกลมกลืนทั้งในหลักการดำเนินชีวิต การจัดวางสถานะ และการจัดวางพิธีกรรม แนวทางในลักษณะนี้ถือว่าการเข้าไปช่วยส่งเสริมบทบาทระหว่างกันและกันมากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อศึกษาจากประวัติศาสตร์ในบางยุคจะพบว่า ความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนานั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพระราชา ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ รวมไปถึงพระราชาในประเทศศรีลังกา ประเทศพม่า ประเทศกัมพูชา และประเทศลาว

ในขณะที่สังคมไทยนั้น ระบอบราชาธิปไตยนั้นเป็นตัวแปรสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา โดยเริ่มต้นตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงที่นิมนต์พระศรีลังกามาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชให้มาจำพรรษาที่สุโขทัย และประกาศพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ การพัฒนาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี และศาสนบุคคล รวมไปถึงการยกย่องศาสดา นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในมิติต่างๆ ในขณะเดียวกัน กษัตริย์ของประเทศไทยตั้งแต่ยุคสุโขทัย ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาเข้าใจอย่างแจ่มชัดจนนำไปสู่การพระราชนิพนธ์คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญดังจะเห็นได้จากไตรภูมิพระร่วงจนเป็นที่มาของการสร้างชุดความคิดแบบ “ไตรภูมิพระร่วง” ในการก่อสร้าง การออกแบบ ประติมากรรม และจิตรกรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยจนมาเชื่อมโยงในยุควิทยาศาสตร์เพื่อพิภพในสมัยรัชกาลที่ 4

พระสงฆ์กับพระมหากษัตริย์ไทยมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น เมื่อรัชกาลที่ 5 พยายามที่จะขับเคลื่อนแนวคิดเรื่อง “ชาตินิยม” เพื่อต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ และการล่าอาณานิคมจากประเทศมหาอำนาจ จึงเป็นที่มาของการรวมศูนย์การบริหารจัดการบ้านเมือง และพระสงฆ์ได้กลายเป็นตัวช่วยที่สำคัญในการสร้างฐานคิดดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์โปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และกรมพระยาดำรงราชานุภาพรวมศูนย์การบริหารคณะสงฆ์โดยออกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นมา เพื่อให้การจัดการศึกษา การบริหาร การปกครอง ในหัวเมืองเป็นไปอย่างมีเอกภาพมากยิ่งขึ้น หลักการดังกล่าวได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7

อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนที่สำคัญของโฉมหน้าทางประวัติศาสตร์ขององค์กรสงฆ์ คือการเผชิญหน้ากับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในอีกมุมหนึ่ง พระสงฆ์ยังต้องรักษาความสัมพันธ์กับระบอบราชาธิปไตยทั้งในแง่ของการนำเสนอหลักการปฏิบัติ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง พระสงฆ์มีความจำเป็นที่จะต้องจัดวางสถานะขององค์กร และเชิงปัจเจกต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย จะเห็นว่า ไม่จำเพาะองค์กรสงฆ์หรือตัวพระสงฆ์เองที่พยายามตั้งหลักว่าจะวางสถานะต่อระบอบใหม่ และผู้ปกครองในระบอบใหม่อย่างไร แต่ผู้ปกครองในระบอบใหม่คือ คณะราษฎรก็สับสนเช่นกันว่า จะจัดวางพระสงฆ์ และองค์กรสงฆ์อย่างไร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ “พระสงฆ์กับสิทธิในการเลือกตั้ง” ในขณะที่พระสงฆ์เป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย แต่รัฐได้กันพระสงฆ์ออกไปให้มีสิทธิในการเลือกตั้ง

ในขณะที่พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งเมื่อเริ่มปรับตัวได้ จึงพากันตั้งข้อสังเกตต่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รศ.121 ว่า “ไม่เป็นประชาธิปไตย” เพราะมีลักษณะรวมศูนย์ และไม่เน้นการกระจายอำนาจ (Decentralization) จึงรวมตัวกันไปปรึกษาหารือกับผู้บริหารบ้านเมือง เพื่อให้มีการออกพระราชบัญญัติฉบับใหม่ให้เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น และจึงเป็นที่มาของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ที่สอดคล้องกับการบริหารบ้านเมืองให้มีการแบ่งแยกอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ที่แยกออกจากกันตามการบริหารบ้านเมือง ปรากฏการณ์เช่นนี้ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีประชาธิปไตยของพระสงฆ์ในยุคเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่ปี 2475

จะเห็นว่า ตั้งแต่ยุค 2475 เป็นต้นมาที่เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย พระสงฆ์ได้พยายามที่จะจัดวางสถานะของตัวเองให้สอดคล้องและลงตัวมากที่สุด ทั้งในระบอบเดิม และระบอบใหม่ อย่างไรก็ตาม ในยุคฟื้นฟูของระบอบประชาธิปไตย พระสงฆ์มักจะได้รับคำสั่งจากผู้บริหารในระบอบประชาธิปไตยอยู่เนืองๆ เช่นกันว่า “สอนหลักการในพระพุทธศาสนาที่ไม่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ” และจัดวางสถานะของตัวเองจนทำให้ผู้นำทางการเมืองเกิดความหวาดระแวงต่ออำนาจ และการใช้อำนาจ จนเป็นที่มาของให้พระสงฆ์ได้รับข้อการกล่าวหาในคดีอาญา และให้สึกหาลาเพศจากสมณะ

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย การขับเคลื่อนการบริหารมหาวิทยาลัยโดยหลักแล้วส่วนมากจะเป็นพระสงฆ์ การดำเนินการต่างๆ จะยึดหลักการที่พระพุทธเจ้าได้วางหลักไว้เป็นแนวทางในการปกครองหรือการบริหารงานเป็นหลัก

4.1.2.2 การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่แสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

1. พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยภาษาใด ๆ ก็ได้ คือศึกษาด้วยภาษาที่ตนเองรู้ดีที่สุด ไม่ให้ผูกขาดศึกษาด้วยภาษาเดียว เหมือนศาสนาพราหมณ์ที่ต้องศึกษาด้วยภาษาสันสกฤตเพียงภาษาเดียว แต่การที่คณะสงฆ์ไทยใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ก็เพื่อสอบถามความถูกต้องในกรณีที่มีความสงสัยเท่านั้น ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะใช้ภาษาท้องถิ่นใด ๆ ก็ได้

2. พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ปฏิบัติคล้อยตามกฎหมายของประเทศที่ตนอาศัยอยู่ การปฏิบัติใด ๆ ที่ไม่มีห้ามไว้ในศีลของภิกษุแต่ผิดกฎหมายของประเทศนั้น ๆ ภิกษุก็กระทำได้ ข้อนี้ทำให้ภิกษุสามารถอยู่ได้ในทุกประเทศโดยไม่มีขัดแย้งกับรัฐบาล และประชาชนของประเทศนั้น ๆ

3. ก่อนปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ว่า ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อย (คือ เลิกศีลข้อเล็กน้อย) เสียก็ได้ พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทตกลงกันไม่ได้ว่า ข้อใดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย จึงมีมติไม่ให้ถอนสิกขาบทใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายมหายานมีมติให้ถอนสิกขาบทที่เห็นว่าเล็กน้อยได้ เมื่อกาลเวลาล่วงไปก็ยิ่งถอนมากขึ้นทุกที การปฏิบัติระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายานจึงแตกต่างกันมากยิ่งขึ้น

ธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรมเป็นใหญ่ คนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย นั่นคือไม่ตกอยู่ในอำนาจของโลก โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ ทิฐิ (พระธรรมปิฎก, 2535 : 40)

ตัณหา คือ ความอยากได้อะไรอย่างอื่นต่าง ๆ มาเป็นของตัวเอง ต้องการผลประโยชน์ และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ไฝเสพ ใฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวเองยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญ หรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ใฝ่อำนาจ ใฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็นของตัวเองยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ลัทธิ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลั่งลัทธินิยม อุดมการณ์คับแคบ) การถือธรรมเป็นใหญ่จะต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวนำเข้าสู่ธรรม ดังนั้น ธรรมที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน แบ่งได้เป็น 2 ระดับคือ

ขั้นต้น ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่าง ๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้ เช่น รัฐธรรมนูญ หลักศีลธรรม เป็นต้น

ขั้นสูง ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุข

หลักสาราณียธรรม

หลักสาราณียธรรมเป็นหลักการใหญ่ที่ก่อให้เกิดเอกภาพหรือภราดรภาพ หลักสาราณียธรรม แปลว่าธรรมเป็นเครื่องระลึกร่วมกัน เป็นหลักการที่จะทำให้เกิดความประสานพร้อมเพียงสามัคคีและผนึกร่วมกันเป็นเอกภาพ

หลักธรรมนี้มีสาระสำคัญที่สอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน เพราะการที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดีและเอาศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้นั้นคนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคีรู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดี การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้นมีลักษณะการแสดงออกต่าง ๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดีหวังประโยชน์สุขต่อกันอันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐานคือการทำงานที่คนเราจะต้องใช้ปัญญา คือจะต้องใช้ปัญญานั้นบนพื้นฐานของเมตตา หมายความว่าใช้ปัญญาโดยมีเมตตาประกอบ หลักของความเป็นเอกภาพที่เรียกว่า สาราณียธรรม มี 6 ประการคือ

1. เมตตาทายกรรม คือ จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายความว่าทำด้วยความรัก ด้วยไมตรีด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีความช่วยเหลือกัน มีการร่วมมือกัน มีความพร้อมที่จะประสานงานกัน

2. เมตตาวชิกรรม คือ จะพูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา โดยเจรจากันด้วยเหตุผล โดยใช้ปัญญา ไม่ใช่โทสะเป็นตัวนำฉะนั้นต้องพูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกัน ต้องการสร้างสรรค์

3. เมตตามโนกรรม คือ จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา นั่นคือ การมีความหวังดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อกันโดยการคิดพิจารณาวินิจฉัย คิดวางแผนต่าง ๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน สร้างสรรค์สังคมและมีไมตรีต่อกันอย่างแท้จริง

4. สาธารณโภคี หมายถึง การมีกินมีใช้ร่วมกัน หรือมีการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันหรือการมุ่งช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะโดยการไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น

5. สีสสามัญญา หมายถึง มีศีลเสมอกัน คือมีความประพฤติดี รักษาระเบียบวินัย รักษากฎกติกาของสังคม มีความสุจริตกายวาจาที่เสมอกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

6. ทิฐีสสามัญญา หมายถึง มีทิฐิ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติร่วมกันหรือสอดคล้องกันคนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องมีความเห็นความเข้าใจและความเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยร่วมกัน เช่น การยอมรับระบอบประชาธิปไตย การเข้าใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ การเข้าใจเรื่องเสรีภาพ ภารดรภาพหรือเอกภาพ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่ด้วยหลัก 6 ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก 6 ประการแล้วแต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมก็จะระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานกลมกลืนพร้อมที่จะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตาต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาช่วยเหลือเอื้อต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดปรารถนาดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันมีของอะไร หรือได้รับสิ่งใดมาก็มาแบ่งปันกัน ในการรักษาสถานภาพของสังคมเราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม เราก็มีความเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน เพียงเท่านี้ก็อยู่เป็นสุขและพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดึงามั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกันมีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า เอกภาพ

4.1.2.3 การปรับตัวของมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากประเด็นปัญหาการเคลื่อนไหวของพระสงฆ์เพื่อเรียกร้องทางการเมือง ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2545 เป็นต้นมา มีการเรียกร้องให้มีกระทรวงพระพุทธศาสนา ในที่สุดก็ได้มีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จากนั้นเป็นต้นมาขบวนการเรียกร้องของพระสงฆ์ก็มีให้เห็นมากขึ้น เช่น กลุ่มสมณสันติโศกเดินขบวนต่อต้านรัฐบาล จนถึงมีพระสงฆ์อดอาหารเพื่อเรียกร้องให้บรรจุกฎว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ” การเคลื่อนไหวทางการเมืองของพระสงฆ์เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหมาะสม และบทบาทของพระสงฆ์ว่าควรเป็นอย่างไร คณะกรรมการมหาเถรสมาคมได้ออกระเบียบห้ามไว้อย่างชัดเจนว่า ไม่ให้ภิกษุสามเณรในคณะสงฆ์ไทยออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็ปรากฏว่า เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมืองขึ้นก็มักจะมีการนำเอาคณะสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ หรือพระสงฆ์เองก็เป็นผู้เสนอตนเข้ามามีบทบาททางการเมืองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ด้วยเหตุผลเฉพาะตนที่แตกต่างกันไป จึงเป็นที่น่าคิดว่า ศาสนาและผู้รับใช้ศาสนาควรมีบทบาทหน้าที่อย่างไร การเมืองเป็นกิจของสงฆ์หรือไม่ ก็ยังมีคำตอบไม่เป็นที่ยุติ เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีเหตุผลสนับสนุนและฟังดูมีเหตุผลทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ

กลุ่มแรก ให้เหตุผลว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้ชื่อว่า สมณะ คือ ผู้สงบ หรือ บรรพชิต คือ ผู้เว้นกิจกรรมอันเศร้าหมองมีโทษ พระสงฆ์ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมือง เพราะผิดสมณวิสัย นำความเสื่อมเสียมาสู่ตนและพระศาสนา

ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งให้เหตุผลว่า ธรรมะกับเรื่องการเมืองเป็นเรื่องเดียวกัน พระสงฆ์สามารถยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมืองได้ และนอกจากนี้การแสดงออกเหล่านี้ก็ยังคงจัดว่าเป็น พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมรูปแบบหนึ่ง ความแตกต่างกันของเหตุผลดังกล่าวจึงสมควรเป็นอย่างยิ่งที่จะศึกษาให้ถ่องแท้ว่า เสรีภาพในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร พระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยมีเสรีภาพมากน้อยแค่ไหน และบทบาทในทางการเมืองที่พระสงฆ์สามารถแสดงออกได้ควรเป็นอย่างไร โดยอาศัยหลักการตีความเพื่อทำความเข้าใจและการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน

โดยพื้นฐานทางสังคมไทยมีสถาบันสงฆ์ เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นศูนย์ของ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนมาโดยลำดับและอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ชัดในสังคมชนบทนั้น บทบาทของ พระสงฆ์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติและการดำรงชีพตลอดความศรัทธานั้นมีมาก การจะ เริ่มคิดแลทำสิ่งใดประชาชนในชุมชนในหมู่บ้าน จะมีจุดศูนย์รวมอยู่ที่วัด วัดจะกลายเป็นจุดศูนย์กลาง ของการพบปะ สนทนา ปรึกษาหารือกัน

ดังนั้น ความจำเป็นของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนจึงมีมาก ไม่ว่าจะกลายเป็นศูนย์รวมทาง จิตใจ ศูนย์กลางพัฒนาชุมชน ตัวแทนของผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นต้น และ พระสงฆ์อีกหลายประเทศที่เข้าไปมีบทบาททางการเมือง เช่น ประเทศศรีลังกา สาธารณรัฐแห่ง สหภาพพม่า เป็นต้น จากการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองดังกล่าวก็ย่อมมีทั้งข้อดีและข้อเสีย อีกทั้ง ยังเป็นที่น่านำมาศึกษาและเป็นอุทาหรณ์ในประเทศบ้านเราที่กำลังมีการเรียกร้องสิทธิและออกมา ชุมชนของพระสงฆ์กันในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป การปรับตัวของมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความ เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ต้องดูความเหมาะสมแก่การเป็นมหาวิทยาลัยด้านพรพุทธ ศาสนา ต้องทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะ วางตัวเป็นกลางในทางการเมือง จากสถานการที่ผ่านมา พระสงฆ์ ที่ออกไปดำเนินการขับเคลื่อนทางการเมือง บางส่วนถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย เพราะใน นามสถาบันสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตามควรยึดมั่นในหลักการทางพระพุทธศาสนา และนำวิธีการของ พระพุทธเจ้ามาปรับประยุกต์ใช้

4.1.2.4 บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบ ประชาธิปไตย ตั้งอดีตพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประชาธิปไตยมาตั้งแต่เริ่มแรก ก่อนที่พระพุทธเจ้า จะทรงมอบให้ พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวงเสียอีกลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยใน พระพุทธศาสนามีตัวอย่างดังต่อไปนี้

1. พระพุทธศาสนามีพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญหรือกฎหมายสูงสุด พระธรรม คือ คำ สอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง พระวินัยคือ คำสั่งอันเป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเมื่อ รวมกัน เรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งมีความสำคัญขนาดที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้เป็นพระศาสดาแทน พระองค์ ก่อนที่พระองค์จะปรินิพพานเพียงเล็กน้อย

2. มีการกำหนดลักษณะของศาสนาไว้เรียบร้อย ไม่ปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม ลักษณะของพระพุทธศาสนาคือสายกลาง ไม่ซ้ายสุด ไม่ขวาสุด ทางสายกลางนี้เป็นครรลอง อาจปฏิบัติค่อนข้างเคร่งครัดก็ได้ โดยใช้สิทธิในการแสวงหาดีเรกลางตามที่ทรงอนุญาตไว้ ในสมัยต่อมา เรียกแนวกลางๆ ของพระพุทธศาสนาว่า วิถีชวาที คือศาสนาที่กล่าวจำแนกแจกแจง ตามความเป็นจริงบางอย่างกล่าวยืนยันโดยส่วนเดียวได้ บางอย่างกล่าวจำแนกแจกแจงเป็นกรณี ๆ ไป

3. พระพุทธศาสนา มีความเสมอภาคภายใต้พระธรรมวินัย บุคคลที่เป็นวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทราแต่เดิม รวมทั้งคนวรรณะต่ำกว่านั้น เช่นพวกจัณฑาล พวกปุกกุสะคนเก็บขยะ และพวกทาส เมื่อเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้ว มีความเท่าเทียมกัน คือปฏิบัติตามสิกขาบทเท่ากัน และเคารพกันตามลำดับอาวุโส คือผู้อุปสมบทภายหลังเคารพผู้อุปสมบทก่อน

4. พระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีสิทธิ เสรีภาพภายใต้พระธรรมวินัย เช่นในฐานะภิกษุเจ้าถิ่น จะมีสิทธิได้รับของแจกก่อนภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุที่จำพรรษาอยู่ด้วยกันมีสิทธิได้รับของแจกตามลำดับพรรษา มีสิทธิรับภิกษา และได้รับอานิสงส์ภิกษาในการแสวงหาจีวรตลอด 4 เดือนฤดูหนาวเท่าเทียมกัน นอกจากนั้นยังมีเสรีภาพที่จะเดินทางไปไหนมาไหนได้ จะอยู่จำพรรษาวัดใดก็ได้เลือกปฏิบัติกรรมฐานข้อใด ถือธุดงค์วัดข้อใดก็ได้ทั้งสิ้น

5. มีการแบ่งอำนาจ พระเถระผู้ใหญ่ทำหน้าที่บริหารปกครองหมู่คณะ การบัญญัติพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอง เช่นมีภิกษุผู้ทำผิดมาสอบสวนแล้วจึงทรงบัญญัติพระวินัย ส่วนการตัดสินคดีตามพระวินัยทรงบัญญัติแล้วเป็นหน้าที่ของพระวินัยธรรมซึ่งเท่ากับ

6. พระพุทธศาสนามีหลักเสียงข้างมาก คือ ใช้เสียงข้างมาก เป็นเกณฑ์ตัดสิน เรียกว่า วิธียุทยธิกา การตัดสินโดยใช้เสียงข้างมาก ฝ่ายใดได้รับเสียงข้างมากสนับสนุน ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะคดี กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องยึดหลัก ไตรสรณคม คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้ทุกคนรู้จักหน้าที่ของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย บนหลักการสันติวิธี

4.1.2.5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การที่จะพัฒนาประเทศให้เกิดความเจริญมั่นคง สิ่งสำคัญอันดับแรกที่จะต้องพัฒนา ก่อน คือ คุณภาพของพลเมือง ดังที่อุปสรรตน์ เฟิงสเถิต ได้กล่าวว่า ลักษณะสำคัญที่จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศก็คือ การเสริมสร้างพลเมืองในชาติให้ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี รู้จักสร้างตนเองให้มีคุณสมบัติพอเพียงสำหรับการเป็นพลเมืองดี ที่รู้จักสิทธิหน้าที่ของตน เคารพในสิทธิของผู้อื่น มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการเป็นคนดีตามหลักธรรมของศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งมีประวัติควบคู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทยมายาวนาน คุณธรรมทางพระพุทธศาสนา จะช่วยสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้ดำรงอยู่ในทางสายกลาง และในขอบเขตของวัฒนธรรมความเป็นพลเมืองที่รู้จักแพ้ รู้จักชนะ ไม่ยึดติดได้และวิถีทางของพุทธธรรมก็เข้ากันได้เป็นอย่างดีกับการสร้างความเป็นพลเมืองใหม่

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งมีประวัติควบคู่กับประวัติศาสตร์ชาติ

ไทยมายาวนาน คุณธรรมทางพระพุทธศาสนาจะช่วยสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ให้ดำรงอยู่ในทางสายกลาง และในขอบเขตของวัฒนธรรมความเป็นพลเมืองที่รู้จักแพ้ รู้จักชนะ จะได้ไม่เกิดความแตกแยกในทางสังคม

4.1.3 ผลการศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้สรุปสาระสำคัญ นำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

4.1.3.1 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักความเสมอภาค

การส่งเสริมประชาธิปไตยเพื่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตย นับได้ว่า มีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน ไม่ว่าจะประเทศนั้นจะปกครองประเทศในรูปแบบใดก็ตาม สำหรับประเทศไทยก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยว่าจะทำอย่างไรให้มีเสถียรภาพ มีความสงบเรียบร้อย ไม่มีความขัดแย้ง เกิดขึ้น ตามข้อเท็จจริงการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย เป็นการปกครองที่ไทยรับเอามาจากประเทศตะวันตก แม้ว่าการปกครองระบอบนี้จะเป็นที่นิยมกันทั่วไปในนานาอารยประเทศ แต่การปกครองระบอบดังกล่าวก็ยังไม่สามารถประสานเข้ากันได้กับวิถีชีวิตคนไทยอย่างสนิทแนบแน่นนัก อาจกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่น ชนบท ยังไม่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย หรือมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ทั้งนี้เป็นเพราะมีเงื่อนไขสำคัญที่เกี่ยวข้องหลายประการ อันเป็นอุปสรรคสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประชาธิปไตยไทย อีกทั้งลักษณะพฤติกรรมและวัฒนธรรมทางการเมืองไทยนั้น มีเนื้อหาสาระแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในโลกตะวันตก เห็นได้จากประเทศไทยได้มีการพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมาตลอด แต่เมื่อเรามองถึงการส่งเสริมประชาธิปไตยมาจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นแนวทางสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่ชัดเจนมากนัก ในอดีตประชาธิปไตยของไทยไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อันเนื่องจากผู้ปกครองหรือผู้นำการเมืองไทยมักเน้นส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย โดยการพัฒนากิจการบ้านการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว คือการร่างรัฐธรรมนูญ การพัฒนาความเข้มแข็งพรรคการเมือง การกระจายอำนาจระหว่างสถาบันการเมือง และการพัฒนาองค์กรอิสระขึ้นมาควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจของสถาบันการเมืองต่างๆ แต่ละเลยการพัฒนาปัจจัยด้านการสร้างที่มีความเป็นภาวะผู้นำหรือมีความเป็นพลเมือง อันเป็นแบบแผนความคิดความเชื่อทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่ต้องการ เราจึงอาจกล่าวได้ว่าการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทยสนใจแต่เพียง รูปแบบหรือโครงสร้างทางการเมืองมากกว่าส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระอันได้แก่ ปรัชญาพื้นฐาน อุดมการณ์ และจิตวิญญาณของประชาธิปไตยที่แท้จริง กล่าวคือ การสร้างหรือส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยให้แข็งแรงไม่ควรหมายถึงเพียงแค่การสร้างระบบสถาบันขึ้นมาชุดหนึ่ง หรือการสร้างระบบนิติรัฐและรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพขึ้นมาเท่านั้น หากแต่ต้องบ่มเพาะวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้ฝังรากลึกลงในตัวของพลเมืองแต่ละคนด้วย โดยผ่านเครือข่ายของกลุ่ม องค์กร สมาคม และสถาบันทางสังคมต่างๆ เพราะฉะนั้นประเทศที่มีการบ่มเพาะวัฒนธรรม

ทางการเมืองแบบพลเมืองน้อย เนื่องจากมีการเปลี่ยนผ่านจากระบบเผด็จการไปสู่ประชาธิปไตยอย่างรวดเร็ว ย่อมมีปัญหาในการรักษาระบบประชาธิปไตยไว้ได้เป็นอย่างมาก ดังนั้น ผู้ที่มีลักษณะความเป็นพลเมือง จำเป็นต้องบ่มเพาะวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้ฝังรากลึกลงในตัวของแต่ละคนด้วย โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนการทัศนคติใหม่ จากทัศนคติแบบเดิมๆ และเหมือนๆ กัน มาสู่ทัศนคติการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ปรับใช้อย่างสร้างสรรค์ ทัศนคติแบบนี้จะมีส่วนในการมองเห็นภาพได้ชัดเจนมากขึ้นในลักษณะด้านการส่งเสริมประชาธิปไตย ด้วยเหตุที่การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองตนเองมิใช่เป็นการปกครองอันเกิดจากคำสั่งเบียดเบียน คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง สอดคล้องกับการปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ถือเป็นรากฐานที่สำคัญของการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพราะการปกครองท้องถิ่นจะเป็นสถาบันฝึกสอนการเมืองการปกครองให้แก่ประชาชน ให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณมีความเกี่ยวข้องกับส่วนได้ส่วนเสียในการปกครอง เกิดความรับผิดชอบ และหวงแหนต่อประโยชน์อันพึงมีต่อท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัย อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาในระบอบการปกครองประชาธิปไตยในที่สุดจึงเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของประชาชนที่จะต้องมึลักษณะพิเศษที่ควรมีความเป็นพลเมือง อีกทั้งในการส่งเสริมประชาธิปไตยนั้น ถือว่าความเป็นพลเมืองมีส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งที่สำคัญที่นำไปสู่การส่งเสริมให้ประชาธิปไตยมีความมั่นคง โดยเฉพาะ ระบอบประชาธิปไตยในท้องถิ่นการเมืองไทยคงจะประสบความสำเร็จไปไม่ได้เลย หากขาดพลเมือง ที่มีจิตวิญญาณและมีความศรัทธาต่อวิถีการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย ที่มีความเป็นพลเมืองนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักความเสมอภาค ยังคงต้องดูรูปแบบตัวอย่างของลักษณะการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นหลัก โดยหลักการเบื้องต้นของระบอบประชาธิปไตย อำนาจเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันหมด และสังคมไทยถือระบบอาวุโสมาโดยตลอดจึงทำให้เกิดการพัฒนาช้า เพราะเด็ก นักเรียน นักศึกษา เสนออะไรไปไม่ค่อยให้ความสำคัญ ฉะนั้น ผู้นำที่เป็นผู้ใหญ่ฝ่ายบ้านเมืองต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

4.1.3.2 บทบาทมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักสิทธิ เสรีภาพและหน้าที่

ในขณะกระแสประชาธิปไตยกำลังเป็นที่ยอมรับทั้งในทั่วโลก และสังคมไทย เพราะการเมืองการปกครองในระบอบนี้มีความเชื่อว่า “ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของประชาชน ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ประชาชนจึงมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เพราะประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดของประเทศ ประชาชนจึงเป็นเจ้าของประเทศ ด้วยเหตุนี้ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยไม่เพียงแต่ต้องมีกติกา หรือรัฐธรรมนูญที่จะกำหนดรูปแบบหรือระบบที่ใช้ในการปกครองประเทศภายใต้หลักการดังที่ได้กล่าวมาแล้วเท่านั้น สิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันคือ “คน” หรือประชาชน ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของประเทศที่มีสิทธิเสรีภาพอย่างเสมอกัน จะต้องมีความสามารถในการปกครองกันเอง ระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยประชาชน หรือการปกครองที่ประชาชนปกครองตนเองจึงจะประสบความสำเร็จได้

คำว่า “คน” หรือ “ประชาชน” ในกรอบของระบอบประชาธิปไตย หมายถึง “พลเมือง” และระบอบนี้มีความเชื่อว่า ตัวแปรสำคัญที่จะทำให้ระบอบประชาธิปไตยได้รับการ

พัฒนาอย่างยั่งยืน คือ “ต้องพัฒนาพลเมือง” เพราะพลเมืองคือรากฐานของประชาธิปไตย ความเป็นพลเมือง (Citizenship) ของระบอบประชาธิปไตยจึงหมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ ควบคู่ไปกับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่โดยมีความสามารถในการยอมรับ ความแตกต่าง และเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาของสังคมของตนเอง

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักสิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ ซึ่งเป็นพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในการส่งเสริมด้านสิทธิ เสรีภาพให้กับทุกฝ่ายในมหาวิทยาลัย ได้กระทำการอันไม่ผิดต่อหลักการ ระเบียบ ข้อบังคับ มหาวิทยาลัย รวมถึงไม่ผิดต่อหลักกฎหมายด้วย

4.1.3.3 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักนิติธรรม

เมื่อก้าวถึงการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักนิติธรรม ย่อมหมายถึงบุคคลทั้งหลายที่มีสัญชาติของประเทศนั้นตามกฎหมายของแต่ละประเทศ ซึ่งการดำรงตนให้เป็นพลเมืองที่ดีนั้น จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายดำรงตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย มีหลักดังนี้ คือรับผิดชอบต่อตนเองและพึงตนเองได้ เคารพหลักความเสมอภาคและสิทธิของผู้อื่น เคารพความแตกต่างเคารพกติกาสังคม มีความรับผิดชอบต่อสังคม และส่วนรวม อีกทั้งการนำความรู้ความเข้าใจในหลักการของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญควบคู่กันไปกับการสร้างพลเมืองที่ดี ซึ่งหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตย คือ (1) หลักการอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (2) หลักเสรีภาพ (3) หลักความเสมอภาค (4) หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม (5) หลักการเสียงข้างมาก (Majority rule) ควบคู่ไปกับการเคารพสิทธิของเสียงข้างน้อย (Minority rights)

หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรมการให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพในทรัพย์สิน การแสดงออก การดำรงชีพ ฯลฯ อย่างเสมอกัน โดยผู้ปกครองไม่สามารถใช้อำนาจใดละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ และไม่สามารถใช้อภิสิทธิ์อยู่เหนือกฎหมาย หรือเหนือกว่าประชาชนคนอื่นๆ ได้

กล่าวโดยสรุป จากสถานการณ์บ้านเมือง ณ ปัจจุบัน ปี 2563 จะเห็นได้ว่าการชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยมาก กลุ่มที่ออกมาชุมนุมนั้น โดยส่วนมากเป็น นักเรียน นักศึกษา เนื่องจากเขาไม่เห็นความเป็นนิติธรรมของกฎหมายบ้านเมือง สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าทุกมหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับการแสดงจุดยืนบนหลักการประชาธิปไตย

4.1.3.4 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการใช้เหตุผล

ประชาธิปไตยจะพัฒนาก้าวหน้าไปได้มากน้อยเพียงใดนั้น ปัจจัยสำคัญอยู่ที่การพัฒนาตนเองของประชาชนเป็นหลักการพัฒนาตนเองของประชาชนหมายถึงการพัฒนาในหลายๆ ด้าน แต่การพัฒนาเบื้องต้นที่สำคัญที่สุดก็คือการพัฒนาตนเองทางการศึกษา คนที่มีการศึกษานั้นจะเป็นคนที่มีระบบและระเบียบทางความคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล เมื่อพบกับปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่จะต้องตัดสินใจก็จะใช้ความรู้ที่สั่งสมมานั้นไตร่ตรองเพื่อการตัดสินใจได้อย่างมีหลักมีเกณฑ์ การปกครอง

ระบอบประชาธิปไตยมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยคนที่มีความรู้มากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะความรู้ของ คนจะช่วยให้การวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏขึ้นในสังคมเป็นไปอย่างถูกต้องมากขึ้นและมีความเป็นตัวของ ตัวเองสูงที่จะตัดสินใจสิ่งใดได้ด้วย ความเชื่อมั่นโดยไม่ต้องมีใครมาโน้มน้าวให้เป็นพลเมืองดีตามวิถี ชีวิตประชาธิปไตย มีแนวทางการปฏิบัติตนดังนี้ การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล การรับฟังข้อคิดเห็น ของผู้อื่นการยอมรับเมื่อผู้อื่น มีเหตุผลที่ดีกว่า การตัดสินใจโดยใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์การเคารพ ระเบียบของสังคม การมีจิตสาธารณะ คือ ทำประโยชน์ส่วนรวมและรักษาสาธารณสมบัติ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจะต้องพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบ ประชาธิปไตยด้านหลักการใช้เหตุผลให้มาก โดยปราศจากการครอบงำของอำนาจทางการเมือง ภายนอก

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการใช้เหตุผล จะต้องแสดงจุดยืนบนหลักการประชาธิปไตย ส่งเสริมนิสิตนักศึกษา ดำเนินชีวิตตามหลักการแห่งประชาธิปไตย

4.1.3.5 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ในสังคมและประเทศชาตินั้น พลเมืองต้องตระหนักอยู่เสมอว่าการกระทำใดๆ ของ ตนเองย่อมมีผลต่อสังคมและส่วนรวม เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหานั้นๆ โดยเริ่มต้นที่ตนเอง ไม่ใช่ทำตามใจตนเอง ไม่คำนึงถึงส่วนรวม ดังนั้นนอกจากจะต้องเคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น และ รับผิดชอบต่อผู้อื่นแล้ว พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องใช้สิทธิเสรีภาพของตน โดยรับผิดชอบต่อ สังคมด้วย

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการมีส่วนร่วมทางการเมือง จะต้องให้ทุกคนได้แสดงออก หรือมีส่วนร่วมอันไม่ขัดต่อกฎหมาย หรือระเบียบของมหาวิทยาลัย แต่ความเป็นจริงนั้น เวลาเสนอ อะไรไปผู้ใหญ่ไม่ค่อยรับฟัง

4.1.3.6 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการ พัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จะต้องสร้างและพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นโดย ประชาชน ต้องมีความรู้ความเข้าใจ การเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง เมื่อมีความรู้ แล้วจะต้องนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตตามวิถีสังคมโดยเริ่มจากชุมชน การนำเอา ความรู้ไปถ่ายทอดโดยการอบรมสัมมนาแก่ชุมชน และสื่อสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว โดยเน้น หลักการพัฒนาความเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย 5 ประการ คือ 1) รับผิดชอบต่อตนเองและ ฟังตนเองได้ 2) เคารพหลักความเสมอภาคและสิทธิของผู้อื่น 3) เคารพความแตกต่าง 4) เคารพกติกา และ 5) รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม อีกทั้งการนำความรู้ความเข้าใจในหลักการของระบอบ ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญควบคู่กันไปกับการพัฒนาพลเมืองที่ดี หัวใจสำคัญของระบอบ ประชาธิปไตย 5 ประการ คือ 1) หลักการอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Government by consent) 2) หลักสิทธิและเสรีภาพของประชาชน (Human Rights and Freedom of the people) 3) หลักความเสมอภาค (Equality) 4) หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม

(Rule of Laws) และ 5) หลักการเสียงข้างมาก(Majority rule) ควบคู่ไปกับการเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อย (Minority Rights) เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายหรือผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่างได้แสดงทัศนะหรือแนวความคิดของเขา โดยในแต่ละหลักการดังกล่าวที่ชี้ให้เห็นถึงแนวทางพื้นฐานการปฏิบัติตนของการพัฒนาเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตยที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ สามารถมองเห็นความจริงจากความหลากหลายอย่างมีเหตุผล ประชาชนจะต้องพัฒนาตนเอง การเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นพันธกิจที่สำคัญมากสำหรับสังคมไทย เพื่อให้สังคมไทยก้าวพ้นความขัดแย้งและร่วมกันสร้างสรรค์สังคมไทยให้เจริญก้าวหน้า ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความสุขมากขึ้น ก็จะทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีความเข้มแข็งมากขึ้นเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องวางตัวเป็นกลางบนหลักการทางด้านประชาธิปไตย ที่ทุกคนไม่ว่านิสิต นักศึกษาคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ จะต้องอยู่บนหลักการของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

4.1.4 ผลการศึกษาแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้สรุปสาระสำคัญ นำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

4.1.4.1 แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการเป็นผู้สังเกตการณ์

การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะมีความเข้มแข็งได้นั้น ต้องเริ่มต้นจากการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองโดยการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักเรียน นิสิตนักศึกษา และประชาชน รวมทั้ง ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกให้เห็นความสำคัญของความเป็นพลเมืองว่ามีบทบาทสำคัญที่จะสร้างรากฐานประชาธิปไตยของประเทศไปสู่ความก้าวหน้าและมั่นคง

ทั้งนี้แนวโน้มที่เกิดขึ้น จากนโยบายของมหาวิทยาลัย ให้ใช้สิทธิทางการเมืองได้ แต่ไม่อนุญาตให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ ทุกอย่างจะต้องอยู่บนหลักการของประชาธิปไตยเชิงพุทธ ส่วนภายนอกมหาวิทยาลัย จะต้องทำหน้าที่ในการเป็นผู้สังเกตการณ์ทางการเมือง

กล่าวโดยสรุป แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะเป็นลักษณะเป็นผู้สังเกตการณ์ทางการเมืองมากขึ้น เนื่องจากมหาวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่ขึ้นชื่อว่ามหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาโดยนำเอาหลักการสันติวิธีหรือการนำธรรมะไปใช้ในการปกครองหรือพัฒนามากกว่าการจะไปมีส่วนร่วมทางการเมือง

4.1.4.2 แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในความเป็นหุ้นส่วนทางการเมือง

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนถือเป็นแนวทางอย่างหนึ่งในการพัฒนาการเมืองแบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามสิ่งที่หลักแห่งความเป็นเจ้าของในการมีส่วนร่วมทางการเมืองยังไม่ลึกเพียงพอที่จะมีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางการเมืองเท่าที่ควร หุ้นส่วนทางการเมืองจึงเป็นประเด็นนำพิจารณาให้มากขึ้น ทั้งนี้หุ้นส่วนทางการเมืองหมายถึงการที่บุคคลหรือองค์กรได้เข้าร่วมแรงร่วมใจอย่างเป็นเจ้าของดำเนินกิจกรรมทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง จำแนกออกเป็นสองมิติ ได้แก่ (1) หุ้นส่วนทางการเมืองมิติปัจเจกชน เช่น ความรับรู้อย่างเข้าใจการเมือง ความรู้สึกต่อการเมือง ความตระหนักในคุณค่าต่อการเมืองความรู้สึกเป็นเจ้าของการเมือง รักและหวงแหนรูปแบบการเมือง อุดมการณ์ทางการเมือง พฤติกรรมทางการเมือง อุปนิสัยทางการเมือง เป็นต้น และ (2) หุ้นส่วนทางการเมืองมิติปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและ/หรือองค์กร เช่น การรับรู้ร่วมทางการเมือง จิตวิทยาร่วมทางการเมือง ความเป็นเจ้าของการเมืองร่วม อุดมการณ์ทางการเมืองร่วม การแสวงหาแนวร่วมทางการเมือง การรวมตัวทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมการควบรวมเป็นหนึ่งเดียว การกลมกลืนเป็นเอกภาพ การขยายผลแนวร่วมทางการเมือง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในความเป็นหุ้นส่วนทางการเมือง จะมีความขึ้นเนื่องจากมหาวิทยาลัยกับภาครัฐต้องประสานความร่วมมือในการพัฒนาร่วมกัน

4.1.4.3 แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการมีส่วนร่วมทางการเมือง

กระบวนการกลุ่มเกลาทางสังคมผ่านระบบการศึกษาและประสบการณ์ในสถาบันการศึกษา ถือเป็นส่วนหนึ่งของการปลูกฝังสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้สถาบันครอบครัว และหลักธรรมของศาสนา ก็นับได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังพฤติกรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์สำหรับการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมเช่นกัน

แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่จะเกิดขึ้น มหาวิทยาลัยเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย นับว่าเป็นรากฐานในการเสริมสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยระยะยาว การนำข่าวสารบ้านเมืองมาใช้สอนในห้องเรียนจะช่วยให้เยาวชนไทยมีความสนใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวในชุมชน สังคม ประเทศชาติ และกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนจะช่วยให้เยาวชนมีโอกาสฝึกทักษะ การคิดวิเคราะห์ และการใช้เหตุผล ตลอดจนเป็นการช่วยปลูกฝังค่านิยมการยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างให้นักเรียนโรงเรียนจึงควรมีกิจกรรมที่กระตุ้นให้นักศึกษาสนใจข่าวสารบ้านเมือง โดยอาศัยกิจกรรมในมหาวิทยาลัยที่มีอยู่แล้วให้เป็นเวทีฝึกปฏิบัติการเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย และโรงเรียนต้องเป็นศูนย์กลางการรวบรวม แลกเปลี่ยนและถ่ายทอดข้อมูลความรู้ให้แก่เยาวชน โดยเชื่อมโยงกับครอบครัว สถานศึกษาในพื้นที่ใกล้เคียง หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสื่อมวลชนท้องถิ่น ในขณะที่หน่วยงานอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น สำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้งประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสื่อมวลชน ควรเข้าไปร่วมสนับสนุนกิจกรรมของมหาวิทยาลัย

กล่าวโดยสรุป แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการมีส่วนร่วมทางการเมือง คงต้องปลูกฝังหรือมีการดำเนินการภายในมหาวิทยาลัย โดยเริ่มจากการใช้สิทธิ ใช้เสียงในการเลือกตั้งผู้แทนนักศึกษา การเรียกร้องโดยสันติและยึดหลักการ แต่ทว่าในระดับมหาวิทยาลัย นักศึกษาโดยส่วนมากเป็นผู้มีอายุ 18 ปี ขึ้นไป ถือได้ว่าเป็นผู้สามารถมีสิทธิมีเสียงในการเลือกตั้งได้อยู่แล้ว เพียงแต่มหาวิทยาลัยอาจจะเพิ่มหลักการเข้าไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีความรู้มากยิ่งขึ้น

4.1.4.4 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยต้องมีกระบวนการเรียนรู้ การให้ข้อมูล ความรู้ ทักษะ เจตคติแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชน เมื่อพลเมืองสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง จึงจะเกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงบทบาท และสิทธิหน้าที่ของตน มีพลังทางการเมือง มีบทบาทและส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางนโยบายด้านการเมืองการปกครอง ระดับท้องถิ่นและระดับประเทศซึ่งการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ยั่งยืนต่อไป

กล่าวโดยสรุป บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ควรเน้นไปที่การให้ความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยแก่นิสิต นักศึกษา เพื่อจะได้รู้ถึงหน้าที่ของตน

4.1.4.5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย คงจะเป็นในลักษณะของความเป็นหุ้นส่วนทางการเมืองมากกว่า เนื่องด้วยเป็นมหาวิทยาลัยภายใต้การกำกับของรัฐ มีการรับนโยบายของรัฐมาสู่การปฏิบัติ เหมือนการเป็นหุ้นส่วนกัน และเกื้อกูลหนุนเสริมซึ่งกันและกัน มหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาอาจจะนำหลักธรรมไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเมืองได้เป็นอย่างดี

4.2 ผลการวิจัยระยะที่ 2 การสร้างรูปแบบแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ในส่วนนี้ผู้วิจัยต้องการนำเสนอผลการสร้างแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย อันเกิดจากผลการวิจัยที่ผ่านมา โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brainstorming) จากหลายกลุ่มในมหาวิทยาลัย เพื่อลดแนวโน้มความลำเอียง (Bias) ของข้อมูล สร้างความมั่นใจในการใช้ได้ของผลที่ได้จากการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อยืนยันองค์ประกอบสมรรถนะที่ศึกษาได้ และสามารถที่จะสนับสนุนให้ข้อมูลเชิงคุณภาพมีความถูกต้องน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการหาลักษณะร่วม (Common Character) และข้อสรุปร่วม (Common Conclusion)

ความเป็นไปได้ของแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.2.1 รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.2.2 รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.2.3 รูปแบบแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

แนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

เนื่องด้วยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่เนื่องด้วยในยุคสมัยนั้นความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสารสนเทศรวมถึงวิทยาการต่างๆ ยังไม่ได้พัฒนามากเท่าใดนัก รวมถึงในยุคนั้นยังเป็นระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 มาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยได้เน้นหลักสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ภราดรภาพ แก่ประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน กอรปกับความก้าวหน้าด้านสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงมีการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนที่เป็นสหวิทยาการมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เปิดกว้างด้านการเรียนรู้การบูรณาการศาสตร์ระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสตร์ทางโลกให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาจิตใจและสังคมมากขึ้น ดังนั้นมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงทำหน้าที่ในนามมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา สนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนา ซึ่งแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีดังนี้

1) การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา ศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อการพัฒนาพลเมืองว่า “คำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย อาจจะเน้นในแง่ที่พุทธศาสนาสอนให้เมตตา กรุณา ไม่กดขี่เอารัดเอาเปรียบกัน ความคิดเรื่องความเมตตา นี้ เราเคยเน้นความเมตตาที่คนใน “ที่สูง” มีต่อคนใน “ที่ต่ำ” หรือความเมตตา ระหว่าง “ผู้ใหญ่” กับ “ผู้น้อย” เราก็สามารถจะเปลี่ยนมาเน้นความเมตตา ระหว่างคนที่เสมอภาคกัน หรือเน้นความเมตตาที่มนุษย์พึงมีต่อกัน เน้นการใช้ปัญญาในการเข้าใจความเป็นไปต่างๆ และจัดการปัญหาด้วยสติปัญญา การเผชิญหน้ากับความผันผวนและความเสี่ยงต่างๆ อย่างมีสติและปัญญา การตระหนักในความเป็นอนิจจังของทุกสิ่ง ทุกคนทุกสถาบัน ที่ไม่มีอะไรเที่ยงแท้ แน่นนอน หรือหยุดนิ่งตายตัว การปรับเปลี่ยนความหมายบางส่วนหรือทั้งหมดของทุกสิ่งทุกอย่าง จึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่สามารถเกิดขึ้นได้” และพระสงฆ์สามารถ

ช่วยกันเปลี่ยนวัฒนธรรมที่เน้นการแบ่งชนชั้นทางสังคมไปสู่สังคมที่เน้นแนวราบที่ให้ความสำคัญแก่ความเสมอภาพ และความเป็นธรรมได้

ฉะนั้นการประชาสัมพันธ์หรือการบอกกล่าว อาจกระทำได้หลายลักษณะ แต่ประการสำคัญ มหาวิทยาลัยมีปรัชญา (Philosophy) ปรารถนา (Aspiration) วัตถุประสงค์ (Objectives) วิสัยทัศน์ (Vision Statements) และพันธกิจ (Mission Statements) ที่กำหนดไว้ชัดเจนอยู่แล้ว ทั้งนี้แนวทางหรือวิธีการประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยดำเนินการดังนี้

1.1 การประชาสัมพันธ์ภายนอกมหาวิทยาลัย เพื่อให้บุคคลภายนอกได้เข้าใจในแนวทางการจัดการศึกษาภายในมหาวิทยาลัย เพราะโดยปกติคนโดยทั่วไปมองมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ จัดการเรียนการสอนที่มีแต่วิชานักธรรมและบาลี รวมถึงมองว่ามีแต่พระสงฆ์ สามเณร ที่สามารถเข้าเรียนได้ แต่แท้จริงแล้ว มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นสอนหลากหลายสาขาวิชา รวมทั้งวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง เช่น สาขาวิชาการปกครอง ก็เป็นสาขาที่เน้นในเรื่องของการปกครองที่จะต้องมีความดี จริยธรรม

1.2 การประชาสัมพันธ์ภายในมหาวิทยาลัย เน้นการตระหนักในบทบาทหน้าที่ตามแนวทางนโยบายที่ทางผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยได้ตั้งอุดมการณ์ไว้ ถึงแม้จะมีวิชาทางโลกที่เปิดทำการเรียนการสอน แต่ก็เป็นการบูรณาการสาขาวิชาให้เห็นถึงความพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากแนวทางดังกล่าวเบื้องต้นทำให้เห็นว่า การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีความสำคัญมาก เพราะหลายคนยังมีความเข้าใจที่ผิดต่อมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2) พุทธบูรณาการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

หลักการทางพระพุทธศาสนากำหนดเอาไว้ชัดเจนถึงวิธีการพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประชาธิปไตยที่ดีและยั่งยืนนั้นควรมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ (1) ความเป็นคนที่ดีบนฐานของหลักการทางศาสนา และ (2) การเป็นพลเมืองที่ดีบนฐานของการนำหลักการทางศาสนา ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี และการออกแบบกฎเกณฑ์และกติกาที่ดีมาบูรณาการเป็นหลักการให้พลเมืองภายในรัฐได้ประพฤติปฏิบัติร่วมกันภายใต้การยอมรับและเห็นชอบร่วมกันสำหรับค่านิยมร่วม (Common Values) ที่มหาวิทยาลัยควรนำไปเป็นหลักการและออกแบบเป็นเครื่องมือในการประยุกต์ใช้ร่วมกันในสังคมนั้น ควรจะประกอบด้วยไปส่วนผสมที่สำคัญทั้งความเป็นคนดี โดยอาศัยแนวทางที่เหมาะสม ดังนี้

2.1 การใช้แนวทางของพระพุทธเจ้าในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เช่น การที่พระญาติแย่งน้ำกันเพื่อทำนา กรณีห้ามการทำสงคราม โดยยึดหลักแห่งเหตุผล ชั่วคุณชั่วโทษแห่งการรบกัน เป็นต้น

2.2 การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เช่น หลักธรรมาธิปไตย หลักสาราณียธรรม หลักทศพิธราชธรรม ฯลฯ เป็นต้น

2.3 การปรับตัวของมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย เนื่องจากสถานการณ์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มหาวิทยาลัยปรับปรุงโครงสร้างเพื่อให้ก้าวทันโลกที่เปลี่ยนแปลงไป

3) วัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีหลักการพัฒนามหาวิทยาลัยที่ชัดเจน ดังนั้นแนวทางที่จะแสดงจุดยืนของมหาวิทยาลัยได้ จึงต้องดำเนินการตามหลักการ ดังนี้

3.1 ปรัชญา (Philosophy)

- “ส่งเสริม ศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อองค์ความรู้ คู่คุณธรรม”

3.2 ปณิธาน (Aspiration)

- ให้โอกาสศึกษา ค้นคว้า วิจัย ใช้คุณธรรมนำวิชาการ

3.3 วัตถุประสงค์ (Objectives)

1. เพื่อผลิตนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาและปรัชญาให้มีคุณวุฒิและคุณสมบัติ
2. เพื่อผลิตพระภิกษุนักบริหาร นักพัฒนา นักวิจัย และนักเผยแผ่ตามหลักธรรมทาง

พระพุทธศาสนา

3. เพื่อส่งเสริมการศึกษา ภาษา ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและ

ปรัชญา

4. เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า และวิจัย ทางพระพุทธศาสนาและปรัชญา

3.4 วิสัยทัศน์ (Vision Statements)

1. เป็นสถาบันการศึกษาที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ

2. เป็นสถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมวลชนที่ผลิตบัณฑิตตามแนวพระพุทธศาสนา และบุคลากรด้านต่าง ๆ ที่มีความรู้ความสามารถ มีศีลธรรมในการดำรงชีวิตแบบพุทธ

3. เป็นศูนย์กลางแห่งภูมิปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาของโลกที่สามารถชี้แนะและยุติความขัดแย้งในสังคมโดยใช้หลักพุทธธรรม

4. เป็นสถาบันที่เน้นทำวิจัยพัฒนาตามกรอบแห่งศีลธรรม ส่งเสริมงานวิจัยเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนาและนำผลการวิจัยไปพัฒนาสังคมและคณะสงฆ์ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

3.5 พันธกิจ (Mission Statements)

1. ผลิตบัณฑิตทางด้านพระพุทธศาสนา ให้มีคุณสมบัติตามปรัชญาของมหาวิทยาลัย และกระจายโอกาสให้พระภิกษุสามเณร คฤหัสถ์ และผู้สนใจมีโอกาสศึกษามากขึ้น

2. ให้บริการวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนาแก่สังคม ชุมชน และท้องถิ่น โดยเฉพาะวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งเน้นการเผยแผ่พุทธธรรม การแก้ปัญหาสังคม การนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดสันติสุข การชี้นำสังคมในทางสร้างสรรค์ และการยุติข้อขัดแย้งด้วยหลักวิชาการพระพุทธศาสนา

3. วิจัยและพัฒนางานวิชาการเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการพระพุทธศาสนาใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และเผยแพร่องค์ความรู้ในระบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่ทันสมัย

4. รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งค้นคว้า ทำนุบำรุงรักษาภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่น รวมทั้งสร้างชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อให้มีภูมิคุ้มกันวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสม

แนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 4.3 รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

4.3.2 รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่แสดงความเป็นทางการทางเมืองไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ใช้ธรรมในการบริหารและเป็นแนวทางทางให้กับบุคลากร นักศึกษา ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ได้รู้จัก บทบาทหน้าที่ของตน ในฐานะเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย แนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ที่เหมาะสม มีดังนี้

1) การให้ความรู้ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

การให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการของประชาธิปไตยเป็นเรื่องสำคัญมาก เพื่อให้ทุกคนที่เป็นประชาชนอยู่ภายใต้ปกครองจะได้ไม่ละเมิดต่อกฎหมาย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 หลักความเสมอภาค หมายถึง ความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกัน ความแตกต่างของชาติพันธุ์ เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา สถานะทางสังคม ไม่มีผลต่อการปฏิบัติที่ต่างกัน

1.2 หลักสิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมที่บุคคลพึงมีภายใต้กฎหมายในฐานะพลเมืองของประเทศ เช่น สิทธิในทรัพย์สินสิทธิในการประกอบอาชีพ สิทธิในการอยู่อาศัย สิทธิในการเลือกตั้ง เป็นต้น

1.3 สิทธิเสรีภาพ หมายถึง อิสระในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลภายใต้กรอบของกฎหมายและไม่รุกรานสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น

1.4 หลักนิติธรรม หมายถึง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจำเป็นต้องยึดกฎหมายเป็นหลักในการกระทำการต่างๆ ทุกคนจะต้องเสมอกันต่อหน้ากฎหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมอย่างสงบสุข

1.5 หลักเหตุผล หมายถึง การใช้เหตุผลที่ถูกต้องในการตัดสินใจหรือยุติปัญหาในสังคม

1.6 หลักการถือเสียงข้างมาก หมายถึง หลักการถือเสียงส่วนมากเป็นเกณฑ์ โดยคุ้มครองเสียงส่วนน้อย (Majority Rules, Minority Rights) เป็นหลักการยอมรับมติของคนในสังคมส่วนใหญ่ ไม่ใช่การตัดสินใจโดยคนหรือกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียว อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับเสียงส่วนน้อยด้วย กล่าวคือ ต้องเปิดโอกาสให้เสียงส่วนน้อยแสดงความคิดเห็น หรือสงวนความเห็นต่างได้โดยเป็นธรรม

1.7 หลักประนีประนอม หมายถึง การลดความขัดแย้งโดยการผ่อนหนักผ่อนเบาให้กันร่วมมือกันเพื่อเห็นแก่ประโยชน์

2) การพัฒนาวิถีด้านจิตใจความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การพัฒนาทางด้านจิตใจถือได้ว่ามีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการพัฒนาความรู้สภาวะแห่งอารมณ์ ให้มีจิตเมตตา กรุณา มุชิตา และรู้จักอุเบกขา เพื่อให้นักศึกษาและบุคลากรเป็นบุคคลตัวอย่างในนามมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียดในแต่ละเรื่อง ดังนี้

2.1 การเคารพ ความเห็น สิทธิต่าง ๆ

2.2 ความรับผิดชอบ บุคคลจำต้องมีความรับผิดชอบต่างหน้าที่ต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

2.3 ความรับผิดชอบของพลเมือง คุณค่าความเป็นพลเมืองที่ดี

2.4 อุดมคติทางศีลธรรมและทางการเมือง

2.5 เสรีภาพทางค่านิยมความคิดสร้างสรรค์ หรือการแสดงออกที่ประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ยกมกลืนกับการดำเนินชีวิต

2.6 การเคารพกฎหมายการรับฟังข้อคิดเห็นของทุกคน อดทนต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การมีจิตสาธารณะ

2.7 เคารพมติมหาชน

3) การพัฒนาวิถีด้านพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะต้องเสริมสร้างคุณภาพของพลเมืองให้เป็นบุคคลที่จะต้องสามารถแสดงพฤติกรรมหรือบทบาทตามหน้าที่และความรับผิดชอบ

ของตนเองต่อสังคม มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ความเป็นพลเมือง จะเปลี่ยนประชาชนจากการเป็นผู้รอรับการช่วยเหลือ ให้เป็นผู้ริเริ่ม และหาทางออกแก้ปัญหาของ สังคมได้ด้วย พลเมืองจึงมีความหมายที่มากกว่าผู้ที่มีบทบาทหน้าที่เพียงแค่รับคำสั่งจากรัฐและทำ ตามกฎหมายเท่านั้นแต่ยังหมายถึง ผู้ที่เป็นกำลังพลังของบ้านเมือง รวมถึงมีจิตสำนึกความรับผิดชอบ ต่อตัวเองและสังคม มีสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค ในฐานะเป็นมนุษย์และสมาชิกของสังคมที่ เท่าเทียมกันโดยมีรายละเอียดในแต่ละเรื่อง ดังนี้

- 3.1 เคารพปฏิบัติตามกฎหมายและยึดหลักการของกฎหมายและความเป็นธรรมในสังคม เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต
- 3.2 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเชิงสร้างสรรค์
- 3.3 เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน โรงเรียน ตลอดจนสถานที่ทำงาน และอื่น ๆ เป็น วัฒนธรรม ที่มีชีวิตมีคุณค่าของการรวม
- 3.4 การแสดงออกที่ประชาธิปไตยกลมกลืนกับการดำเนินชีวิต
- 3.5 มีน้ำใจนักกีฬา การรู้แพ้รู้ชนะ รู้ภัย
- 3.6 ปฏิบัติตามกฎหมาย
- 3.7 ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย
- 3.8 การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลการรับฟังข้อคิดเห็นของผู้อื่นการตัดสินใจโดยใช้ เหตุผลมากกว่าอารมณ์ การเคารพระเบียบของสังคม และรักษาสาธารณสมบัติ
- 3.9 การให้โอกาสแก่ทุกคนที่เกี่ยวข้องได้สิทธิที่จะอภิปรายหรือแสดงความคิดเห็นส่วนตัว รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 4.4 รูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.3.3 รูปแบบแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ต้องมีกระบวนการเรียนรู้ การให้ข้อมูล ความรู้ ทักษะ เจตคติแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชน เมื่อพลเมืองสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง จึงจะเกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงบทบาท และสิทธิหน้าที่ของตน มีพลังทางการเมือง มีบทบาทและส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางนโยบายด้านการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ซึ่งการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ยั่งยืนต่อไป โดยมี มิ 3 ประเด็นหลักประกอบด้วย

1) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง

แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยการมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาการเมือง การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้น ยังเชื่อมโยงถึงเรื่องความเข้าใจในความเป็นพลเมือง ซึ่งแต่เดิมให้ความสำคัญในเรื่องของสิทธิพลเมืองในเชิงนโยบายของรัฐในเรื่องสวัสดิการและการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และอำนาจของพลเมืองต้องได้รับการสร้างเสริมขึ้นด้วยกระบวนการของการเสริมสร้างการตระหนักรู้ และความสามารถที่จะทำให้การมีส่วนร่วมและอำนาจในการตัดสินใจของพลเมือง ซึ่งทำให้เกิดศักยภาพในการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับรากฐานที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และสร้างความเท่าเทียมกันให้มากยิ่งขึ้นดังมีรายละเอียดดังนี้

- 1.1 การปฏิรูปการจัดการศึกษาทุกระดับ
- 1.2 การรณรงค์เสริมสร้างความตระหนัก
- 1.3 การสร้างทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตย
- 1.4 สร้างวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมให้กับประชาชน
- 1.5 ส่งเสริมและสนับสนุนจัด
- 1.6 กิจกรรมทางการเมืองขององค์กรภาคประชาสังคม
- 1.7 สร้างและขยายช่องทางการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองให้ประชาชน

2) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความสนใจทางการเมือง

หลักการสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องมีพัฒนารูปแบบการสอนให้นักศึกษา ควรจะสอนในรูปแบบให้นักศึกษาเข้าร่วมทำกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ หรือการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความเชื่อมโยงที่มีนัยสำคัญมากขึ้น คือ ให้ความสำคัญว่าเราต่างเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและต้องร่วมในการ

คลี่คลายแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ สำหรับกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวผู้สอนจะเป็นวิทยากรที่มีหน้าที่เชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนเพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ดังมีรายละเอียด ดังนี้

- 2.1 การให้ความรู้ความเข้าใจของหน้าที่พลเมือง
- 2.2 การเมืองในระบอบประชาธิปไตย
- 2.3 การปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อการเมืองแบบประชาธิปไตย

3) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย

การดำเนินงานเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยและสังคมประชาธิปไตย นั้น มหาวิทยาลัยที่รับผิดชอบดูแลการจัดการศึกษาของประเทศ และรัฐจะต้องสร้างค่านิยมไว้นี้ เชื่อใจ และน่านับถือ ดังนี้มีรายละเอียดดังนี้

- 3.1 การเข้าสู่อำนาจของผู้นำหรือผู้บริหารประเทศต้องมีความชอบธรรม
- 3.2 การใช้อำนาจทางการปกครองอยู่ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญ
- 3.3 การบริหารต้องตั้งอยู่พื้นฐานของนิติรัฐและนิติธรรม และ รัฐต้องขับเคลื่อนยกระดับ

คุณภาพชีวิตที่ดีให้กับพลเมือง

4) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้)

แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้) ซึ่งเศรษฐกิจศาสตร์เป็นความคิดรวมเอาปัจจัยด้านอื่นเข้าไปรวมด้วย เช่น สังคม วัฒนธรรม ประเพณี พฤติกรรมของคน กฎหมาย การเมือง (ความเกี่ยวข้องกับรัฐ) และพิจารณาถึงภูมิหลังของแต่ละทฤษฎีด้วย อีกทั้งเป็นการศึกษาและวิเคราะห์โครงสร้างของระบบ มากกว่า ที่จะพิจารณาแต่ในเชิงคณิตศาสตร์และตรรกะ กระบวนการตั้งสมมติฐาน โดยที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อน จะต้องดำเนินการ คือ

- 4.1 การพัฒนาบทบาทของนักการเมืองผ่านข้อเสนอแนวทางมหาวิทยาลัย
- 4.2 การพัฒนาการแข่งขันด้านนโยบายสาธารณะโดยเฉพาะด้านการจัดการศึกษาให้มหาวิทยาลัยกำหนดเอง
- 4.3 การพัฒนาการสร้างเศรษฐกิจให้เท่าเทียมกันในมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ
- 4.4 นวัตกรรมนโยบายสาธารณะต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก
- 4.5 การพัฒนาอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไทยให้คงไว้

รูปแบบแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 4.5 รูปแบบแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

จากภาพที่ 4.6 ผลจากการสร้างรูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย สามารถอธิบายได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นสถาบันทางการศึกษาที่จะต้องเน้นการสอนและการฝึกปฏิบัติเรื่อง ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่บูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนา ควรจะปรับและทบทวนเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรการปกครองที่เน้นความรู้ในเรื่องรัฐธรรมนูญ และการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รวมทั้ง พัฒนาระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมในเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง และความเป็นประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนเน้นกระบวนการกลุ่มและฝึกฝนให้นักศึกษาเกิดทักษะที่เป็นพื้นฐานของความเป็นพลเมือง การรับฟังผู้อื่น การเคารพผู้อื่นว่าเสมอกับตนเอง การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง การคิดวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาและเชื่อมโยงตนเองกับปัญหาสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นคำนึงถึงส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อตนเองต่อผู้อื่น และต่อสังคม ผ่านการลงมือทำโครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยและผู้ปกครองมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เป็นพลเมือง ซึ่งสามารถจัดเนื้อหาและกิจกรรมให้เหมาะสมกับระดับชั้นและช่วงวัยของนักศึกษาได้ ซึ่งต้องดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาสมควรที่จะต้องเอาวิชาการด้านพระพุทธศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม จึงเกิดเป็น **แนวทางบทบาทวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) พุทธบูรณาการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 3) วิถีปฏิบัติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ขั้นที่ 2 เป็นการพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากการเห็นรากเหง้าของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อันแสดงถึงมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา ที่จะต้องบูรณาการสหวิทยาการในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ นำมาสู่การเกิดเป็น **แนวทางบทบาทวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การให้ความรู้ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) การพัฒนาวิถีด้านจิตใจความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 3) การพัฒนาวิถีด้านพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ขั้นที่ 3 การดำเนินการของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยดังกล่าวมีการใช้ทั้งหลักการทางพระพุทธศาสนาและหลักการประชาธิปไตยในการพัฒนาความเป็นพลเมือง จึงทำให้คาดการณ์ได้ว่า **แนวโน้มนโยบายและทิศทางบทบาทวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** จะต้องเกิดจากการผสมผสานความร่วมมือทั้งภายในมหาวิทยาลัยและหน่วยงานภายนอกมหาวิทยาลัย ซึ่งจะต้องขับเคลื่อนการพัฒนาไปพร้อมกันในทุกมิติ ประกอบด้วย 1) แนวโน้มนโยบายและทิศทางบทบาทวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง

เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง 2) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความสนใจทางการเมือง 3) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย 4) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้)

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย” เรียกได้ว่าเป็นรูปแบบการวิจัยและพัฒนา R&D (Research and Development) และถือได้ว่าเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ที่เป็นการบูรณาการความร่วมมือของนักวิจัยร่วมกับผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผลการวิจัยนำมาแสดงตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- 5.1 สรุปผลการวิจัย
- 5.2 อภิปรายผลการวิจัย
- 5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาค้นคว้า เรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย” สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ตามลำดับดังต่อไปนี้

1. บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

ปัจจุบันประเด็นการพัฒนาสมรรถนะของทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในองค์กรสู่การเป็นทุนมนุษย์อันมีคุณค่า ถูกจัดได้ว่าเป็นประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดคุยกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุด องค์กรไม่ว่าจะเป็นองค์กรขนาดเล็กหรือใหญ่ องค์กรภาครัฐหรือเอกชนจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้มีความรู้ความสามารถอันจะนำไปสู่ความสามารถในการแข่งขัน สามารถเพิ่มคุณภาพผลผลิตหรือการบริการที่ตอบสนองความต้องการของลูกค้า ในปัจจุบันหลายองค์กรจึงมีการนำแนวคิดการบริหารจัดการบนพื้นฐานสมรรถนะ (Competency based management) มาใช้ในการบริหารจัดการและประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากร เนื่องจากสามารถตอบสนองการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ และพัฒนาขีดความสามารถขององค์กรสู่การแข่งขันและสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพและชัดเจน

1.1 สถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

1) การเข้าถึงความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นปกติโดยทั่วไป เพราะมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่เป็นสหวิทยาการ ครอบคลุมทั้งวิชาทางโลกและทางธรรม การที่จะเข้าถึงความเป็นพลเมืองตามระบบประชาธิปไตย ถือว่าทุกคนสามารถรับรู้ เข้าใจ และเข้าถึงได้

2) การส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในอดีต แทบจะไม่มี เนื่องด้วยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทรงตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งยังเป็นการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งประเทศสยามเพิ่งมีการยกเลิกระบบทาส มหาวิทยาลัยยังเป็นการเรียนการสอนที่เน้นนักธรรม บาลี เป็นหลัก การส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในอดีตแทบจะไม่มีให้เห็น

3) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีการส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน กาลเวลาเปลี่ยน สังคมเปลี่ยน ทุกสิ่งอย่างย่อมเปลี่ยนแปลงตามไป ด้วย ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีการส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอยู่พอสมควร สังเกตได้จากการดำเนินกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัย ทุกคนมีสิทธิ์ ทุกคนเป็นเจ้าของมหาวิทยาลัย การจะดำเนินการพัฒนามหาวิทยาลัย หรือแม้แต่จะเลือกตั้งผู้แทนส่วนต่างๆ ทั้งคณะบดี นายกองคณาจารย์ ฯลฯ ต้องมาจากเสียงข้างมาก นั่นหมายความว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน มีการส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอยู่แล้ว

4) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจากอดีตยังไม่ปรากฏชัด เนื่องจากมหาวิทยาลัยจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาเล่าเรียนวิชาทางธรรมเป็นหลัก ประกอบกับยุคการจัดตั้งมหาวิทยาลัยมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ปัจจุบันมหาวิทยาลัยได้ขยายสาขาวิชาการเรียนการสอน มีการเปิดหลักสูตรวิชาทางโลกมากขึ้น หลากหลายสาขาทั้งทางโลกและทางธรรม ประกอบกับเป็นยุคที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย จึงทำให้มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น

1.2 บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย การขับเคลื่อนการบริหารมหาวิทยาลัย โดยหลักแล้วส่วนมากจะเป็นพระสงฆ์ การดำเนินการต่างๆ จะยึดหลักการที่พระพุทธเจ้าได้วางหลักไว้เป็นแนวทางในการปกครองหรือการบริหารงานเป็นหลัก

2) การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่ด้วยหลัก 6 ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก 6 ประการแล้วแต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมก็จะระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานกลมกลืนพร้อมที่จะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตาต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาช่วยเหลือเอื้ออำนวยต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดปรารถนาดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันมีของอะไร หรือได้รับสิ่งใดมาก็มาแบ่งปันกัน ในการรักษาสถานภาพของสังคมเราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม เราที่มีความเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน เพียงเท่านี้ก็อยู่เป็นสุขและพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดึงามั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มี

ความระลึกถึงกันมีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า เอกภาพ

3) การปรับตัวของมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย ต้องดูความเหมาะสมแก่การเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา ต้องทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะ วางตัวเป็นกลางในทางการเมือง จากสถานการณ์ที่ผ่านมา พระสงฆ์ที่ออกไป ดำเนินการขับเคลื่อนทางการเมือง บางส่วนถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย เพราะในนามสถาบันสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตามควรยึดมั่นในหลักการทางพระพุทธศาสนา และนำวิธีการของพรพุทธเจ้า มาปรับประยุกต์ใช้

4) บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องยึดหลัก ไตรสรณคม คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้ทุกคนรู้จักหน้าที่ของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย บนหลักการสันติวิธี

5) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งมีประวัติควบคู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทยมายาวนาน คุณธรรมทางพระพุทธศาสนาจะช่วยสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้ดำรงอยู่ในทางสายกลาง และในขอบเขตของวัฒนธรรมความเป็นพลเมืองที่รู้จักแพ้ รู้จักชนะ จะได้ไม่เกิดความแตกแยกในทางสังคม

1.3 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักความเสมอภาค ยังคงต้องดูรูปแบบตัวอย่างของลักษณะการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นหลัก โดยหลักการเบื้องต้นของระบอบประชาธิปไตย อำนาจเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันหมด และสังคมไทยถือระบอบอาวสุมาโดยตลอดจึงทำให้เกิดการพัฒนาอยาก เพราะเด็ก นักเรียน นักศึกษา เสนออะไรไปไม่ค่อยให้ความสำคัญ ฉะนั้น ผู้นำที่เป็นผู้ใหญ่ฝ่ายบ้านเมืองต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

2) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักสิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ ซึ่งเป็นพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในการส่งเสริมด้านสิทธิ เสรีภาพให้กับทุกฝ่ายในมหาวิทยาลัย ได้กระทำการอันไม่ผิดต่อหลักการ ระเบียบ ข้อบังคับ มหาวิทยาลัย รวมถึงไม่ผิดต่อหลักกฎหมายด้วย

3) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักนิติธรรม จากสถานการณ์บ้านเมือง ณ ปัจจุบัน ปี 2563 จะเห็นได้ว่าการชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยมาก กลุ่มที่ออกมาชุมนุมนั้น โดยส่วนมากเป็น นักเรียน นักศึกษา เนื่องจากเขาไม่เห็นความเป็นนิติธรรมของกฎหมายบ้านเมือง สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าทุกมหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับการแสดงจุดยืนบนหลักการประชาธิปไตย

4) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการใช้เหตุผล จะต้องแสดงจุดยืนบนหลักการประชาธิปไตย ส่งเสริม นิสิตนักศึกษา ดำเนินชีวิตตามหลักการแห่งประชาธิปไตย

5) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการมีส่วนร่วมทางการเมือง จะต้องให้ทุกคนได้แสดงออกหรือมีส่วนร่วมอันไม่ขัดต่อกฎหมาย หรือระเบียบของมหาวิทยาลัย แต่ความเป็นจริงนั้น เวลาเสนออะไรไปผู้ใหญ่ไม่ค่อยรับฟัง

6) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องวางตัวเป็นกลางบนหลักการทางด้านประชาธิปไตยที่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นศิษย์ นักศึกษาบุคลากร เจ้าหน้าที่ จะต้องอยู่บนหลักการของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

1.4 แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะเป็นลักษณะเป็นผู้สังเกตการณ์ทางการเมืองมากขึ้น เนื่องจากมหาวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่ขึ้นชื่อว่ามหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาโดยนำเอาหลักการสันติวิธีหรือการนำธรรมะไปใช้ในการปกครองหรือพัฒนามากกว่าการจะไปมีส่วนร่วมทางการเมือง

2) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในความเป็นหุ้นส่วนทางการเมือง จะมีมากขึ้น เนื่องจากมหาวิทยาลัยกับภาครัฐต้องประสานความร่วมมือในการพัฒนาร่วมกัน

3) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการมีส่วนร่วมทางการเมือง คงต้องปลูกฝังหรือมีการดำเนินการภายในมหาวิทยาลัย โดยเริ่มจากการใช้สิทธิ ใช้เสียงในการเลือกตั้งผู้แทนนักศึกษา การเรียกร้องโดยสันติและยึดหลักการ แต่ทว่าในระดับมหาวิทยาลัย นักศึกษาโดยส่วนมากเป็นผู้มีอายุ 18 ปี ขึ้นไป ถือได้ว่าเป็นผู้สามารถมีสิทธิ์มีเสียงในการเลือกตั้งได้อยู่แล้ว เพียงแต่มหาวิทยาลัยอาจจะเพิ่มหลักการเข้าไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีความรู้มากยิ่งขึ้น

4) บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ควรเน้นไปที่การให้ความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยแก่นักศึกษา เพื่อจะได้รู้ถึงหน้าที่ของตน

5) ข้อเสนอแนะแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย คงจะเป็นในลักษณะของความเป็นหุ้นส่วนทางการเมืองมากกว่า เนื่องด้วยเป็นมหาวิทยาลัยภายใต้การกำกับของรัฐ มีการรับนโยบายของรัฐมาสู่การปฏิบัติ เหมือนการเป็นหุ้นส่วนกัน และเกื้อกูลหนุนเสริมซึ่งกันและกัน มหาลัยเป็นมหาลัยด้านพระพุทธศาสนาอาจจะนำหลักธรรมไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเมืองได้เป็นอย่างดี

2. การสร้างแนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องดำเนินไปตามขั้นตอน ดังนี้

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นสถาบันทางการศึกษาที่จะต้องเน้นการสอนและการฝึกปฏิบัติเรื่อง ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่บูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนา ควรจะปรับและทบทวนเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรการปกครองที่เน้นความรู้ในเรื่องรัฐธรรมนูญ และการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็น

ประมุข รวมทั้ง พัฒนาระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมในเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง และความเป็นประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนเน้นกระบวนการกลุ่มและฝึกฝนให้นักศึกษาเกิดทักษะที่เป็นพื้นฐานของความเป็นพลเมือง การรับฟังผู้อื่น การเคารพผู้อื่นว่าเสมอกับตนเอง การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง การคิดวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาและเชื่อมโยงตนเองกับปัญหาสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นคำนึงถึงส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อนตนเองต่อผู้อื่น และต่อสังคม ผ่านการลงมือทำโครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยและผู้ปกครองมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เป็นพลเมือง ซึ่งสามารถจัดเนื้อหาและกิจกรรมให้เหมาะสมกับระดับชั้นและช่วงวัยของนักศึกษาได้ ซึ่งต้องดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาสมควรที่จะต้องเอาวิชาการด้านพระพุทธศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม จึงเกิดเป็น **แนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) พุทธบูรณาการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 3) วิถีปฏิบัติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ขั้นที่ 2 เป็นการพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากการเห็นรากเหง้าของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อันแสดงถึงมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา ที่จะต้องบูรณาการสหวิทยาการในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ นำมาสู่การเกิดเป็น **แนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การให้ความรู้ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) การพัฒนาวิถีด้านจิตใจความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 3) การพัฒนาวิถีด้านพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ขั้นที่ 3 การดำเนินการของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยดังกล่าวมีการใช้ทั้งหลักการทางพระพุทธศาสนาและหลักการประชาธิปไตยในการพัฒนาความเป็นพลเมือง จึงทำให้คาดการณ์ได้ว่า **แนวโน้มนและทิศทางการพัฒนาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย** จะต้องเกิดจากการผสมผสานความร่วมมือทั้งภายในมหาวิทยาลัยและหน่วยงานภายนอกมหาวิทยาลัย ซึ่งจะต้องขับเคลื่อนการพัฒนาไปพร้อมกันในหลากหลายมิติ ประกอบด้วย 1) แนวโน้มนและทิศทางการพัฒนาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง 2) แนวโน้มนและทิศทางการพัฒนาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความสนใจทางการเมือง 3) แนวโน้มนและทิศทางการพัฒนาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย 4) แนวโน้มนและทิศทางการพัฒนาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้)

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยเสนอประเด็นการอภิปรายผลที่สำคัญตามข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

1. บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะการเข้าถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นปกติโดยทั่วไป เพราะมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่เป็นสหวิทยาการ ครอบคลุมทั้งวิชาทางโลกและทางธรรม การที่จะเข้าถึงความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ถือว่าทุกคนสามารถรับรู้ เข้าใจ และเข้าถึงได้

บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตบัณฑิตทางด้านพระพุทธศาสนา ให้มีคุณสมบัติตามปรัชญาของมหาวิทยาลัย และกระจายโอกาสให้พระภิกษุสามเณร คฤหัสถ์ และผู้สนใจมีโอกาสศึกษามากขึ้น ให้บริการวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนาแก่สังคม ชุมชน และท้องถิ่น โดยเฉพาะวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งเน้นการเผยแผ่พุทธธรรม การแก้ปัญหาสังคม การนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดสันติสุข การขึ้นำสังคมในทางสร้างสรรค์ และการยุติข้อขัดแย้งด้วยหลักวิชาการพระพุทธศาสนา วิจัยและพัฒนา งานวิชาการเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านวิชาการพระพุทธศาสนาใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และเผยแผ่องค์ความรู้ในระบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่ทันสมัย อีกทั้งรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งค้นคว้า ทำนุบำรุงรักษาภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่น รวมทั้งสร้างชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อให้มีภูมิคุ้มกันวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสม นอกจากนี้ยังเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา ในระดับนานาชาติ เป็นสถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมวลชนที่ผลิตบัณฑิตตามแนวพระพุทธศาสนาและบุคลากรด้านต่าง ๆ ที่มีความรู้ความสามารถ มีศีลธรรมในการดำรงชีวิตแบบพุทธ เป็นศูนย์กลางแห่งภูมิปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาของโลกที่สามารถขึ้นำและยุติความขัดแย้งในสังคมโดยใช้หลักพุทธธรรม และเป็นสถาบันที่เน้นทำวิจัยพัฒนาตามกรอบแห่งศีลธรรม ส่งเสริมงานวิจัยเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนาและนำผลการวิจัยไปพัฒนาสังคมและคณะสงฆ์ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

ดังนั้น ความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในระบอบประชาธิปไตย (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555: 30) หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาในสังคมของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ ปภัสสร ไพบูลย์รัฐดิพรชัย (2553) ศึกษาเรื่องความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนโรงเรียนพณิชยการแห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี พบว่า นักเรียนระดับชั้นปวช.ปีที่ 1-3 มีความเป็นพลเมืองดีในระดับสูง ปัจจัยส่วนบุคคลของนักเรียน อันได้แก่ เพศ สาขาที่ศึกษา และผลการเรียนที่แตกต่างกัน มีความเป็นพลเมืองดีที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนี้ ปัจจัยสนับสนุนด้านความเชื่อมั่นในตนเองและการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน

2. แนวทางการเสริมสร้างบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยประชาธิปไตย (Democracy) มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก

คือ Demokratia ซึ่งมาจากการรวมกันของคำว่า Demos ที่แปลว่า ประชาชน (People) และ คำว่า Kratia ที่มาจากคำกริยา Kratien หรือคำนาม Kratos ซึ่งแปลว่า การปกครอง (To Rule) ดังนั้น คำว่า Demokratia จึงแปลว่า การปกครองโดยประชาชน (Government by the People) (Raymond, 1983 อ้างถึงใน จักษ์ พันธุ์ชูเพชร, 2555: 121) ทั้งนี้ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่แสดงความเป็นทางการทางการเมือง ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ใช้ธรรมในการบริหาร และเป็นแนวทางทางให้กับบุคลากร นักศึกษา ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ได้รู้จัก บทบาท หน้าที่ของตน ในฐานะเป็นพลเมืองในระบอบ ประชาธิปไตย แนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย ที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับ โครงการ “The Australian Temperament Project” ได้ศึกษาพัฒนาการของเด็กในรัฐวิกตอเรีย ประเทศออสเตรเลียตั้งแต่ปี 1983-2000 (Prior, M., et al., 2000 อ้างถึงใน Smart, D., et al., 2000) พบว่า ตัวแปรอิสระสำคัญตัวหนึ่งที่สามารถ ทำนายความตระหนักด้านการเมืองของความเป็นพลเมืองในวัยรุ่นได้ คือ สถานะทางสังคมและ เศรษฐกิจของครอบครัว กล่าวคือ เป็นสภาพแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาความตระหนักใน ความเป็นพลเมืองของวัยรุ่นในด้านนี้ได้ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ครอบครัวที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูงจะประพฤติกรรมเป็นแบบอย่างที่ดี ให้แก่วัยรุ่นในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง อีกทั้ง “ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย” (ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, 2555) ซึ่งศึกษากับผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วประเทศไทย จำนวน 1,500 คน พบว่า คุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองที่ประชาชนให้ความสำคัญสูงสุด 5 อันดับแรก คือ การ ทำงานแบบสุจริต การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสียภาษี และ การปฏิบัติตามกฎหมาย ในขณะที่คนไทยมีคุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองใน 5 อันดับแรกคือ การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การทำงานแบบสุจริต การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสีย ภาษี และการปฏิบัติตามกฎหมาย สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างคุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองที่พึง ประสงค์กับคุณสมบัตินที่มีอยู่จริงของความเป็นพลเมือง คือ การสามารถวิเคราะห์และแสดงความ คิดเห็นทางการเมือง และมีความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

5.3 ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย ให้ตอบโจทย์การเป็นมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น จึงได้เสนอแนะแนว ทางการดำเนินการเพิ่มเติม ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

- 1) การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในการพัฒนาความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
- 2) สร้างพุทธบูรณาการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในการพัฒนาความเป็น พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
- 3) นำวิถีปฏิบัติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมาพัฒนาความเป็นพลเมืองใน ระบอบประชาธิปไตย

- 4) ให้ความรู้ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
  - 5) พัฒนาวีถีด้านจิตใจความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
  - 6) พัฒนาวีถีด้านพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในเชิงบวก
  - 7) พัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองเชิงสร้างสรรค์ตามแบบวิถีพุทธ
  - 8) ส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความสนใจทางการเมือง
  - 9) ส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย
  - 10) สร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้)
- ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการสามารถสรุปเป็นผังมโนทัศน์ ได้ดังนี้

ภาพที่ 5.1 ผังมโนทัศน์ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการรูปแบบแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) มหาวิทยาลัยควรให้จัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองด้านความรับผิดชอบต่อสังคมตามระบอบประชาธิปไตย
- 2) มหาวิทยาลัยควรจัดการเรียนการสอนที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยตนเองผ่านกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
- 3) มหาวิทยาลัยควรฝึกให้บุคลากรและนักศึกษาวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาสังคม ซึ่งมีเงื่อนไขคือ จะต้องวิเคราะห์ให้พบว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและสาเหตุของปัญหานั้นๆ อย่งสร้างสรรค์และนำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ามีส่วนร่วมด้วย โดยเริ่มต้นที่บุคลากรและนักศึกษา นั่นคือ การ

แก้ปัญหาด้วยการไม่ก่อปัญหาให้สังคม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเป็นพลเมืองด้านความรับผิดชอบต่อสังคม

5.3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากหลากหลายประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย ทั้งบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนา ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งค้นพบบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย และแนวโน้มและทิศทาง บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีประเด็นที่น่าจะนำไปศึกษาต่อไป คือ

- 1) ควรมีการดำเนินการวิจัยและพัฒนาโดยอาศัยที่เครื่องมือหลากหลายในการศึกษาเพื่อให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- 2) ควรศึกษาเปรียบเทียบความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับมหาวิทยาลัยอื่นๆ

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- เกษภา ผาทอง, อีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ และบุญทัน ดอกไธสง. (2562). วัฒนธรรมทางการเมือง : แนวคิดสู่การพัฒนาสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*, 6(2), 25.
- คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี. (2554). *ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ.2553-2561*. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2547). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จักษ์ พันธุ์ชูเพชร. (2555). *รัฐศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). นนทบุรี: สุขภาพองค์รวม.
- จังหวัดหนองคาย. *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- จันทนา บุญญานันต์. (2549). องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เขตพื้นที่การศึกษาพัทลุง. *วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต (การวัดผลการศึกษา)*. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- จำนง อติวัฒนสิทธิ์และคณะ. (2540). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ฉานทิธี สันตะพันธ์. (2550). *วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง: แนวทางการสร้างสังคมประชาธิปไตย*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.publaw.net/publaw/view.aspxMid=1117>
- จิตยา สุวรรณชะภู. (2547). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2538). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- เดโช สนวนานนท์. (2512). *ปทานุกรมจิตวิทยา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. (2555). *ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand)*, [Online]. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaiciviceducation.org/images/resource/articles/ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย.pdf> [2 พฤษภาคม 2563].
- ทวี เขจรกุล. (2547). บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองทิพย์พาวร ตันติสุนทร. (2554). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง*. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2549). *หลักการพัฒนา*. ขอนแก่น: ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล. (2548). *ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

- ปภัสสร ไพบุลย์ฐิติพรชัย. (2553). การศึกษาความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนโรงเรียนพณิชยการบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการภาครัฐและเอกชน)*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education)*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิชั่นส์.
- _____. (2559). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปราชนญา กล้าผจญ. (2550). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ : พลการพิมพ์.
- ปรัชญา ชุ่มนาเสียว. (2559). *สมรรถนะหลักของพลเมืองไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวัฒน์โณ). (2553). *การพัฒนาจิต*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- พระไพศาล วิสาโล. (2551). *เดินสู่ทุกข์*. กรุงเทพฯ : สารคดี.
- พัชรี สีโรรส. (2556). *พลวัตนโยบายสาธารณะจากรัฐเอกชนสู่ประชาชน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: คบไฟ
- พฤทธิสาร ชุมพล, ม.ร.ว. และ เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. (2551). *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 2*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาไพสิทธิ สัตยาวุธ. (2542). *บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ศึกษากรณี : พระเทพสีมาภรณ์กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาสุวิทย์ คงช่วย. (2543). *บทบาทของวัดและพระสงฆ์ด้านสวัสดิการสังคม เปรียบเทียบก่อนและหลังวิกฤตเศรษฐกิจ. ภาคนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกริก.
- พงษ์สนธิ คุณนะลา. (2563). *บทบาทพลเมืองภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดลำพูน*. พะเยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตพะเยา.
- ไพบุลย์ช่างเรียน. (2546). *สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยาการพิมพ์.
- มานิตตา ชาญไชย. (2559). *ความเป็นพลเมืองกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย. ดุษฎีนิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารสังคม)*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เยาวภา ประคองสินธุ์. (2542). *การเรียนรู้ทางการเมือง แนวทางหนึ่งในหลักสูตรสังคมศึกษา*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://library.panitthon.ac.th/iLib/index.phpMnu> [2 พฤษภาคม 2563].
- ยุทธพงษ์ เชื้อนแก้ว. (2559). *ความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของนักศึกษาวิทยาลัยกาฬสินธุ์. วารสารวิชาการแพรวกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์*. 3(2), บทคัดย่อ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

- ลัดดาวรรณ สุขใหญ่. (2551). ความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัด
เชียงใหม่ : ศึกษาเปรียบเทียบประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมือง กับ อำเภอดอยสะเก็ด.
วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรณณี ภาณุวัฒน์สุข. (2543). บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาตามการรับรู้ของ
ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิภาวี พิจิตบันดาล. (2548). การเคลื่อนย้ายประชากรกับการลงทุนในทุนมนุษย์. นนทบุรี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.
- วิสุทธ์ โปธิแทน. (2551). แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและ
ราชกิจจานุเบกษา.
- วิชัย ต้นศิริ. (2548). วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :สถาบันนโยบาย
ศึกษาวิชาการสถาบันพระปกเกล้า.
- วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ และสุขุม นวลสกุล. (2543). การเมืองและการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 14.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิทยากร เชียงกุล. (2553). การสังเคราะห์ผลการวิจัยปฏิรูปการศึกษาของประเทศฟินแลนด์.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
- วีรพงษ์ นกน้อย. (2546). ลักษณะความเป็นพลเมืองดี: กรณีศึกษานิสิตระดับอุดมศึกษา
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์).
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ไวรัช เจียมบรรจง. (2549). จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : เทียมเจริญพานิช.
- ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี. (2548). รายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมือง
ดี. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2555). การพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. ในการประชุม
วิชาการของสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 ระหว่างวันที่ 22-24 มีนาคม 2555 ณ ศูนย์ประชุม
สหประชาชาติ.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2548). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพฯ : อักษรพิพัฒน์.
- สนธยา พลศรี. (2545). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมคิด เพ็งอุดม. (2535) การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตามทฤษฎีของ
พระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่สี่กระทรวงหลักระดับตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม . วิทยานิพนธ์./
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2552). การพัฒนาตามแนวทางพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา.
กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย.
- สุวิมล แซ่ก่อง. (2561). การมีส่วนร่วมของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏยะลาในกิจกรรมที่ส่งเสริม
ระบอบประชาธิปไตย. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา. 13 (1), บทคัดย่อ.

- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2559). *รายงานการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุขุม นวลสกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. (2543). *การเมืองและการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สำราญ ตันเรืองศรี. (2530). บทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของสมาชิกอาสาสมัครชาตินแดนและกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัดปราจีนบุรี. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2542). *ทฤษฎีสังคมวิทยา: การสร้างการประเมินค่า และการใช้ประโยชน์*. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สัญญา เคนาภูมิ. (2561). รูปแบบการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยด้วยกระบวนการเสริมสร้างอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยฐานคติหุ้นส่วนทางการเมืองในจังหวัดมหาสารคาม. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย พิษณุพนธ์*. 13(2), 199.
- สัญญา เคนาภูมิ และ เสาวลักษณ์ โกศลกิตติอัมพร. (2560). *การพัฒนาวิถีประชาธิปไตยด้วยกระบวนการเสริมสร้างอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยฐานคติหุ้นส่วนทางการเมืองในจังหวัดมหาสารคาม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินด้านการวิจัย ปีงบประมาณ 2560.
- สุนทร กุญชร. (2545). ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดชัยภูมิ. *ปริญาคุณศึกษานิพนธ์ (การบริหารการศึกษา)*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- สุพัตรา สุภาพ. (2536). *เทคนิคการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพยุคใหม่ “เนนพฤติกรรมมนุษย์”*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมนิมิต.
- สุวิมล ตีรภานันท์. (2543). *การประเมินโครงการ:แนวทางสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุรางค์ จันทวานิช, วิตน์ ศิลตระกูล. (2539). *แนวคิดและเครื่องชี้วัดการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2554). *การเมืองภาคพลเมือง*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- อัจฉรา อยุทศิริกุล. (2561). การศึกษาคูณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษา. *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา)*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรุณ รักธรรม. (2546). *ทฤษฎีบริหารองค์การสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- Berkowitz, L. (1972). *Social Psychology*. Illinois : Scott Foresma.
- Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement . (2008). *2006 Civic and Political Health of the Nation*. [Online]. Available:

- http://www.civicyouth.org/2006-civic-and-political-health-of-the-nation/?cat_id=0 [2020, May 20].
- Cohen, E. (1979). *A Phenomenology of Tourist Experience*. Sociology.
- Copeland, L. & Lawrence, L. (Eds). (1985). *The World's Great Speeches*. (2nd ed.). New York : Dover.
- Hahn, C. L. (2010). Comparative civic education research: What we know and what we need to know. *Citizenship Teaching and Learning*, 6 (1), 5-23.
- Hua, C. W. & Wan, K. E. (2011). *Civic Mindedness: Components, Correlates and Implications for the Public Service*. [Online]. Available: <http://www.cscollge.gov.sg/Knowledge/Pages/Civic-Mindedness-Components,-Correlates-and-Implications-for-the-Public-Service.aspx> [2020, May 1]
- Portney, K. E., et al. (2009). Gender Differences in Political and Civic Engagement among Young People [Online]. Available: <http://ase.tufts.edu/polsci/faculty/eichenberg/NiemiPortneyEichenbergAug26.pdf> [2020, May 20].
- Rennie. (2003). *The role of human resource management and the human resource professional in the new economy*. Pretoria South Africa: University.
- Rothwell, N. & Turcotte, M. (2006). *The Influence of Education on Civic Engagement: Differences Across Canada's Rural-Urban Spectrum*. [Online]. Available: <http://publications.gc.ca/Collection/Statcan/21-006-X/21-006-XIE2006001.pdf> [2020, May 20].
- Raksamueng. (2018). The Dhammadhipateyya : The Ideal of CreatingBalance for State Sovereignty. *Journal of MCU Social Science*. 7(4), 150, 157.
- Sarbin, T.and Jurnur, R.H.(1955). *Role the Encyclopedia of social Science*. New York: Gordonand Breach Science Publishers.
- Smart, D., et al. (2000). *The Development of Civic Mindedness*. [Online]. Available: <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm2000/fm57/ds.pdf> [2020, October 4]
- Westheimer, J., Kahne, J. (2004). What kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy. *American Educational Research Journal*, 41 (2).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง
บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง
ในระบอบประชาธิปไตย

_*****_

ด้วย พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากสถาบันวิจัย
ญาณสังวร ประจำปีงบประมาณ 2563 ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย”

ในที่นี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้
เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
(Semi-Structured Interview) เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

1. เพื่อศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง
ในระบอบประชาธิปไตย
2. เพื่อเสริมสร้างแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความ
เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยดังรายละเอียดต่อไปนี้

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์นี้ มี 2 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็น
พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ..... นามสกุล..... อายุ.....ปี

ที่อยู่.....

อาชีพหลัก.....

วุฒิทางการศึกษา.....

ตำแหน่ง.....

สัมภาษณ์เมื่อวันที่..... เดือน..... พ.ศ. .... เวลา.....ถึง.....น.

สถานที่สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์ (ผู้วิจัย).....

ผู้บันทึกข้อมูล (ผู้วิจัย) (จดบันทึก, บันทึกเสียง, บันทึกภาพ).....

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มคำถาม ดังนี้

1) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

3) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีอะไรบ้าง

5) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนา
ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1.1 การเข้าถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย เป็นอย่างไร

.....

1.2 อุดมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีการส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมือง
ในระบอบประชาธิปไตย หรือไม่ อย่างไร

.....

1.3 ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีการส่งเสริมการพัฒนาความเป็น
พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย หรือไม่ อย่างไร

.....

1.4 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสถานการณ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการ
พัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

2) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมือง
ในระบอบประชาธิปไตย

2.1 การใช้แนวทางของพระพุทธเจ้าในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบ
ประชาธิปไตย ควรอย่างไร

.....

2.2 การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองใน
ระบอบประชาธิปไตย ควรอย่างไร

.....

2.3 การปรับตัวของมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองใน
ระบอบประชาธิปไตย ควรอย่างไร

.....

2.4 บทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ควรอย่างไร

.....

2.5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมีอะไรบ้าง

.....

3) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

3.1 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักความเสมอภาค ที่ควรจะเป็น ควรทำอย่างไร

.....

3.2 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักสิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ ที่ควรจะเป็น ควรทำอย่างไร

.....

3.3 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักนิติธรรม ที่ควรจะเป็น ควรทำอย่างไร

.....

3.4 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการใช้เหตุผล ที่ควรจะเป็น ควรทำอย่างไร

.....

3.5 บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านหลักการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่ควรจะเป็น ควรทำอย่างไร

.....

3.6 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีอะไรบ้าง

.....

4) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความยั่งยืนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

4.1 แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความยั่งยืนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการเป็นผู้สังเกตการณ์ ควรเป็นอย่างไร

4.2 แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความยั่งยืนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในความเป็นหุ้นส่วนทางการเมือง ควรเป็นอย่างไร

4.3 แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความยั่งยืนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ควรเป็นอย่างไร

4.4 บทบาทของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ควรเป็นอย่างไร

4.5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาความยั่งยืนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมีอะไรบ้าง

5) กลุ่มคำถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีอะไรบ้าง

ขออนุโมทนาขอบคุณ
ที่ท่านได้กรุณาให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

ภาคผนวก ข
ประเด็นการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

**ประเด็นการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)
เพื่อสร้างแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็น
พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย**

_*****_

หลักการและเหตุผล

ด้วย พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากสถาบันวิจัย
ญาณสังวร ประจำปีงบประมาณ 2563 ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งในการเก็บข้อมูลงานวิจัยครั้งนี้
มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรูปแบบบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็น
พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

วัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่มเฉพาะ

- 1) เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมกันวิเคราะห์ พิจารณาหาแนวทางและเพื่อสร้างแนวทาง
บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่
ควรจะเป็น
- 2) เพื่อนำข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญไปพัฒนา แก้ไข
ปรับปรุงวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองใน
ระบอบประชาธิปไตย” ดังกล่าวนี้ให้สมบูรณ์ต่อไป

สถานที่จัดสนทนากลุ่มเฉพาะ

ณ ห้องประชุมภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตำบลศาลายา
อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

วันเวลาที่จัดสนทนากลุ่มเฉพาะ

วันจันทร์ ที่ 14 เดือน กันยายน พ.ศ. 2563 เวลา 13.00 น. เป็นต้นไป

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ

จัดการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brainstorming) ใน
ครั้งนี้ โดยการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 12 รูป/คน

ผู้ดำเนินรายการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ดร.เกษญา ผาทอง

ประเด็นในการสนทนากลุ่มเฉพาะ

การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brainstorming) ผู้วิจัยสร้างประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่ม การสนทนากลุ่มดังกล่าวนี้ เป็นการ 1) เพื่อขอรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย 2) เพื่อเติมเต็มข้อมูลจากการวิจัยระยะที่ 1 3) เพื่อวิเคราะห์พิจารณาหาแนวทางและสร้างแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่ควรจะเป็น 4) เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง จากการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brainstorming) และ 5) สามารถหาลักษณะร่วม (common Character) ข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ จากการสังเคราะห์ร่างแบบจำลองของงานวิจัยเรื่อง “บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” เพื่อนำเสนอได้ต่อไป โดยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ระดมสมอง (Brainstorming) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งกรอบคำถามเบื้องต้นไว้ 3 ประเด็นคำถาม ดังนี้

ประเด็นที่ 1 เพื่อสร้างแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาแล้วเบื้องต้นนั้น มี 3 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย

1) การประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1.1 การประชาสัมพันธ์ภายนอกมหาวิทยาลัย

1.2 การประชาสัมพันธ์ภายในมหาวิทยาลัย

ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่าจะมีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่และสมควรจะแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างการประชาสัมพันธ์บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

.....

2) พุทธบูรณาการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2.1) การใช้แนวทางของพระพุทธเจ้าในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2.2) การใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2.3) การปรับตัวของมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างพุทธบูรณาการส่งเสริมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

.....

3) วิถีปฏิบัติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

3.1) ปรัชญา (Philosophy)

-ส่งเสริม ศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อองค์ความรู้ คู่คุณธรรม”

3.2) ปณิธาน (Aspiration)

-ให้โอกาสศึกษา ค้นคว้า วิจัย ใช้คุณธรรมนำวิชาการ

3.3) วัตถุประสงค์ (Objectives)

1. เพื่อผลิตนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาและปรัชญาให้มีคุณวุฒิและคุณสมบัติ

2. เพื่อผลิตพระภิกษุนักบริหาร นักพัฒนา นักวิจัย และนักเผยแผ่ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

3. เพื่อส่งเสริมการศึกษา ภาษา ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและปรัชญา

4. เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า และวิจัย ทางพระพุทธศาสนาและปรัชญา

3.4) วิสัยทัศน์ (Vision Statements)

1. เป็นสถาบันการศึกษาที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ

2. เป็นสถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมวลชนที่ผลิตบัณฑิตตามแนวพระพุทธศาสนาและบุคลากรด้านต่าง ๆ ที่มีความรู้ความสามารถ มีศีลธรรมในการดำรงชีวิตแบบพุทธ

3. เป็นศูนย์กลางแห่งภูมิปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาของโลกที่สามารถชี้แนะและยุติความขัดแย้งในสังคมโดยใช้หลักพุทธธรรม

4. เป็นสถาบันที่เน้นทำวิจัยพัฒนาตามกรอบแห่งศีลธรรม ส่งเสริมงานวิจัยเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนาและนำผลการวิจัยไปพัฒนาสังคมและคณะสงฆ์ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

3.5) พันธกิจ (Mission Statements)

1. ผลิตบัณฑิตทางด้านพระพุทธศาสนา ให้มีคุณสมบัติตามปรัชญาของมหาวิทยาลัย และกระจายโอกาสให้พระภิกษุสามเณร คฤหัสถ์ และผู้สนใจมีโอกาสศึกษามากขึ้น

2. ให้บริการวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนาแก่สังคม ชุมชน และท้องถิ่น โดยเฉพาะ วิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งเน้นการเผยแผ่พุทธธรรม การแก้ปัญหาสังคม การนำไป ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดสันติสุข การชี้นำสังคมในทางสร้างสรรค์ และการยุติข้อขัดแย้งด้วย หลักวิชาการพระพุทธศาสนา

3. วิจัยและพัฒนางานวิชาการเชิงลึกด้านพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้าน วิชาการพระพุทธศาสนาใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และเผยแผ่ องค์ความรู้ในระบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่ทันสมัย

4. รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้มหาวิทยาลัยเป็นแหล่ง ค้นคว้า ทำนุบำรุงรักษาภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่น รวมทั้งสร้างชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อให้มีภูมิคุ้มกัน วัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสม

ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่ามีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่และสมควรจะ แก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างแนวทางวิถึปฏิบัติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

.....

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ท่านมีความเห็นว่ามี ความสอดคล้องหรือยังมีประเด็นอื่น ที่สามารถสร้างแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยด้านพระพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 2 เพื่อสร้างแนวทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการ พัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาแล้วเบื้องต้นนี้ มี 2 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย

- 1) การให้ความรู้ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
  - 1.1) หลักความเสมอภาค
  - 1.2) หลักสิทธิเสรีภาพ
  - 1.3) สิทธิเสรีภาพ
  - 1.4) หลักนิติธรรม
  - 1.5) หลักเหตุผล
  - 1.6) หลักการถือเสียงข้างมาก

1.7) หลักประนีประนอม

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างการให้ความรู้ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

.....

2) การพัฒนาวิถีด้านจิตใจความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

- การเคารพ ความเห็น สิทธิต่าง ๆ
- ความรับผิดชอบ บุคคลจำต้องมีความรับผิดชอบต่างหน้าที่ต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย
- ความรับผิดชอบของพลเมือง คุณค่าความเป็นพลเมืองที่ดี
- อุดมคติทางศีลธรรมและทางการเมือง
- เสรีภาพทางค่านิยมความคิดสร้างสรรค์ หรือการแสดงออกที่ประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่

กลมกลืนกับการดำเนินชีวิต

- การเคารพกฎหมายการรับฟังข้อคิดเห็นของทุกคน อดทนต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นการมีจิตสาธารณะ

- เคารพมติมหาชน

ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่าจะมีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่ และสมควรจะแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างการพัฒนาวิถีด้านจิตใจความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

.....

3) การพัฒนาวิถีด้านพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

- เคารพปฏิบัติตามกฎหมายและยึดหลักการของกฎหมายและความเป็นธรรมในสังคม เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

- การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเชิงสร้างสรรค์
- เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน โรงเรียน ตลอดจนสถานที่ทำงาน และอื่น ๆ เป็นวัฒนธรรม

ที่มีชีวิตมีคุณค่าของการรวม

- การแสดงออกที่ประชาธิปไตยกลมกลืนกับการดำเนินชีวิต
- มีน้ำใจนักกีฬา การรู้แพ้รู้ชนะ รู้ภัย

- ปฏิบัติตามกฎหมาย
  - ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย
  - การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลการรับฟังข้อคิดเห็นของผู้อื่นการตัดสินใจโดยใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ การเคารพระเบียบของสังคม และรักษาสาธารณสมบัติ
  - การให้โอกาสแก่ทุกคนที่เกี่ยวข้องได้สิทธิที่จะอภิปรายหรือแสดงความคิดเห็นส่วนตัว
- ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่าจะมีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่ และสมควรจะแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างการพัฒนากฎวิถีด้านพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ท่านมีความเห็นว่าจะมีความสอดคล้องหรือยังมีประเด็นอื่นที่สามารถสร้างรูปแบบบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 3 เพื่อสร้าง แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาแล้วเบื้องต้น นั้น มี 3 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย

1) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง

- การปฏิรูปการจัดการศึกษาทุกระดับ
- การรณรงค์เสริมสร้างความตระหนัก
- หรือทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตย
- สร้างวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมให้กับประชาชน
- ส่งเสริมและสนับสนุนจัด
- กิจกรรมทางการเมืองขององค์กรภาคประชาสังคม
- สร้างและขยายช่องทางการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองให้ประชาชน

ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่าจะมีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่ และสมควรจะแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างตัวแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง

.....

.....

.....

2) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความสนใจทางการเมือง

- การให้ความรู้ความเข้าใจของหน้าที่พลเมือง
- การเมืองในระบบประชาธิปไตย
- การปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อการเมืองแบบประชาธิปไตย

ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่าจะมีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่ และสมควรจะแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความสนใจทางการเมือง

.....

.....

.....

3) แนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบบประชาธิปไตย

- การเข้าสู่อำนาจของผู้นำหรือผู้บริหารประเทศต้องมีความชอบธรรม
- การใช้อำนาจทางการปกครอง
- การบริหารต้องตั้งอยู่พื้นฐานของนิติรัฐและนิติธรรม และ รัฐต้องขับเคลื่อนยกระดับ

คุณภาพชีวิตที่ดีให้กับพลเมือง

ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่าจะมีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่ และสมควรจะแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างแนวโน้มและทิศทางบทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมความศรัทธาในระบบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

4) แนวโน้มและทิศทางการพัฒนามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้)

- การพัฒนาบทบาทของนักรการเมือง
- การพัฒนาการแข่งขันด้านนโยบายสาธารณะ
- การพัฒนาการสร้าง
- นวัตกรรมนโยบายสาธารณะ
- การพัฒนาอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

ข้อค้นพบดังกล่าวเบื้องต้น ท่านคิดว่าจะมีความเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่ และสมควรจะแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นไหนบ้าง

ข้อเสนอแนะอื่นๆ เพื่อสร้างแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยฐานคติเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง (ประชาธิปไตยกินได้)

.....

.....

.....

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ท่านมีความเห็นว่าจะมีความสอดคล้องหรือยังมีประเด็นอื่นที่สามารถสร้างรูปแบบบทบาทวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

.....

.....

.....

ประวัตินักวิจัย

1. ประวัติส่วนบุคคล

- 1.1 ชื่อ - นามสกุล ภาษาไทย : พระครูปลัดสุวัฑฒนพรหมจริยคุณ
(ณัฐพงศ์ ยโส (คำมาก))
- ชื่อ - นามสกุล ภาษาอังกฤษ : Phrakrupaladsuwatthanapromajariyakhun
natthapong Yaso (Khammag)
- 1.2 หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : 3440100800042
- 1.3 ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์
อดีตหัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์และ
เศรษฐศาสตร์
- 1.4 ตำแหน่งบริหาร: : รองอธิการบดี ด้านกิจการนักศึกษา
- 1.5 หน่วยงานสามารถติดต่อได้ : ภาควิชารัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย 248/1
ถนนศาลายา – นครชัยศรี ตำบลศาลายา
อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
โทรศัพท์ 02-444-6000 ต่อ 1147-1148
โทรสาร 02-444-6080
โทรศัพท์มือถือ 08-7724-8899
- 1.6 ภูมิลำเนาตามทะเบียนบ้าน : เลขที่ 149 วัดพระศรีมหาธาตุ
ถนนพหลโยธิน แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน
กรุงเทพมหานคร รหัสไปรษณีย์ 10220

2. ประวัติการศึกษา

วุฒิการศึกษา	ปีที่สำเร็จการศึกษา	ชื่อสถานศึกษา
นักธรรมชั้นเอก	2539	สำนักเรียนคณะจังหวัดมหาสารคาม
เปรียญธรรม ประโยค 1-2	2561	สำนักเรียนคณะจังหวัดหนองคาย
ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปวค.)	2544	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
ศาสนศาสตรบัณฑิต ศน.บ. (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา)	2547	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ป.ม.) (นโยบายสาธารณะ)	2549	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต ร.ด. (รัฐศาสตร์) กำลังศึกษาต่อ		มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (มสธ.) นนทบุรี

3. ประสบการณ์การทำงานระดับอุดมศึกษา

- เป็นอาจารย์ประจำ (สัญญาจ้าง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน จังหวัดขอนแก่น
- เป็นหัวหน้างานกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน จังหวัดขอนแก่น
- เป็นอาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ (เป็นอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรศาสนศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง และหลักสูตรรัฐศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง)
- เป็นกรรมการผู้ตรวจประเมินระดับหลักสูตร
- เป็นวิชาการในตำแหน่งหัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- เป็นหัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- เป็นกรรมการประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- เป็นรองอธิการบดี รับผิดชอบด้าน กิจการนักศึกษา เทคโนโลยีสารสนเทศ ประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนกลาง
- เป็นกรรมการพัฒนานโยบายมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- เป็นกรรมการบริหารงานบุคคล(กบม.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- เป็นกรรมการสภาวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัย (ผู้บริหาร) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

4. ผลงานทางวิชาการ

เอกสารประกอบการสอน

พระครูปลัด ญาณพงศ์ ยโส (คำมาก). *ทฤษฎีการเมืองและจริยศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร, พ.ศ. 2555

พระครูปลัด ญาณพงศ์ ยโส (คำมาก). *การเมืองการปกครองท้องถิ่น*, กรุงเทพมหานคร, พ.ศ. 2557.

หนังสือ

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (ญาณพงศ์ ยโส). (2563). *นโยบายสาธารณะและการวางแผน*. ขอนแก่น : คลังน่านาวิทยา. ISBN : 978-616-577-605-9

5. ผลงานวิจัย (ที่มีใช้ส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อรับปริญญา)

- พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ(คำมาก). (2563). *บทบาทมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (กำลังดำเนินการ)

- พระครูปลัด ฐิติพงษ์ ยโส (คำมาก). (2561). การขยายตัวของรายจ่ายสาธารณะด้านสวัสดิการสังคมของประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2536-2550 (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

- พระอุดมเกียรติ วิสุทธาจาโร (ทองปิ่น)และพระครูปลัด ฐิติพงษ์ ยโส (คำมาก). (2563). การพัฒนารูปแบบป้องกันและแก้ปัญหาทุจริตการทุจริตโดยการใช้กิจกรรมฝึกอบรมของนักเรียนมัธยมศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

- กัญจิรา วิจิตรวัชรรักษ์,ดร.,พระมหาอรุณ ปณญารุโณ (เสียงหอม)และพระครูปลัด ฐิติพงษ์ ยโส (คำมาก). (2560). พระสงฆ์ไทยกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม :ศึกษากรณีเคลื่อนไหวให้บรรจุพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2559. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

6. เขียนบทความลงตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติ :

- พระครูปลัดสุวัฑฒนพรหมจริยคุณ(คำมาก). (2563, มกราคม-มิถุนายน). พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทางการเมืองการปกครองในสังคมไทย. *วารสารวิชาการปัญญาภิธาน*. 5(1), 1-14.

7. ภาระการสอนในระดับอุดมศึกษา (ระยะสอน 10 ปี)

รายวิชาที่สอนระดับปริญญาตรี

วิชา นโยบายสาธารณะและการวางแผน

วิชา ทฤษฎีการเมืองและจริยศาสตร์

วิชา การเมืองการปกครองท้องถิ่น

วิชา สัมมนาปัญหาทฤษฎีการเมืองปัจจุบัน

วิชา การปกครองคณะสงฆ์ไทย

วิชา ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน

วิชา การบริหารงานบุคคลในภาครัฐกิจ

8. การศึกษาดูงานในต่างประเทศ

- พระครูปลัด ฐิติพงษ์ ยโส (คำมาก). (2561). การขยายตัวของรายจ่ายสาธารณะด้านสวัสดิการสังคมของประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2536-2550 (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.